
VE
RI
TAS

Czech,

KNIHOVNA
SBORNÍKU VĚD PRÁVNÍCH A STÁTNÍCH
VYDÁVANÁ
S PODPOROU ČESKÉ AKADEMIE CÍS. FRANTIŠKA JOSEFA PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

A) ŘADA PRÁVOVĚDECKÁ. Čís. III.

AGRÁRNÍ PRÁVO

V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ.

NAPSAL

DR. KAREL KADLEC,

SOUKROMÝ DOCENT SLOVANSKÝCH PRÁVNÍCH DĚJIN PŘI C. K. ČESKÉ UNIVERSITĚ KARLO-FERDINANDOVĚ V PRAZE.

V PRAZE.

VYDAVATEL A NAKLADATEL: »SBORNÍK VĚD PRÁVNÍCH A STÁTNÍCH«
(BURSÍK & KOHOUT V PRAZE).

1903.

Tiskl Alois Wiesner v Praze,
knihtiskař České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

PŘEDMLUVA.

K nejzajímavějším zemím v ohledu právním náležejí okupované země Rakousko-Uherska, Bosna a Hercegovina. Právní kultura slovanská, žijící tam ve formě právního obyčeje, stýká se na tomto území a proměšuje se s právní kulturou tureckou a za okupace i s právem platným v obou polovinách Rakousko-Uherska.

Ve studii, kterou tuto předkládám veřejnosti, obral jsem si za předmět agrární právo bosensko-hercegovské, jehož počátek můžeme stopovati zpět přes celou dobu panství tureckého až na dobu římskou, resp. byzanckou. V úvodní části ukazuji, že obě formy bosensko-hercegovského podílnického nájmu nejsou nijakou místní zvláštností okupovaných zemí.

Kniha moje jest rozšířeným zpracováním universitních přednášek konaných v zimním semestru 1901/1902. Pramenem byl mně jednak zákonný materiál, uveřejněný hlavně ve sbírkách zákonů a nařízení pro Bosnu a Hercegovinu (viz str. 40.), jednak vlastní moje poznámky a informace, jež jsem si opatřil na své cestě po Bosně a Hercegovině v letě 1901, a konečně literatura, jež, pokud běží o vlastní předmět této knihy, jest velmi chudá. Existujeť dosud jen jediný obšírnější spis o agrárním právu bosensko-hercegovském, kniha Karszniewiczova, z níž čerpal jsem informace tam, kde zaznamenán jest usus, a kde citovány jsou úřední normálie a instrukce, vydávané pouze pro úřady a širší veřejnosti tedy nepřístupné. Učinil jsem sice před několika měsíci pokus, aby mi dán byl k disposici i tento netištěný materiál, když se však čekání mé — aspoň prozatím — ukázalo marným, spokojil jsem se v příčině normálií repertoriem Van-Zelovým a dílem Karszniewiczovým (viz str. 41. pozn. 1.), a cituji tedy nepřístupný mně materiál podle těchto dvou knih.

Cestu do Bosny a Hercegoviny podnikl jsem za vydatné podpory c. k. společného ministerstva financí, od něhož se mi dostalo zejména i otevřeného doporučujícího listu na všechny úřady v Bosně a Hercegovině. Plním tedy milou povinnost, vzdávám-li za tuto účinnou podporu nejvřelejší dík.

Děkuji dále nejsrdečněji všem přátelům v Bosně a Hercegovině, kteří mi jakýmkoli způsobem při práci mé přispěli. Přinese-li studie má vědě nějaký užitek, budou i oni míti na tom podíl.

V Praze, dne 25. ledna 1903.

Spisovatel.

Formy plodinového nájmu pozemků a příbuzné formy užívání cizí půdy v jednotlivých zemích za různých dob.

V okupovaných zemích rakousko-uherských udržel se až na naše dny jako přežitek právní ústav plodinového nájmu (pachtu) pozemků (Naturalienpacht), a to jednak nájmu dědičného, jednak dočasného. Existujeť v Bosně a Hercegovině značná část selského obyvatelstva, jež užívá dědičně cizích pozemků a za ono užívání odvádí vlastníkům půdy nájemné (pachtovné) místo peněz v plodinách, zpravidla v alikvotní části výtěžku a jen výjimečně v určitém fixu plodin. Tito sedláci nazývají se tam kmety (tur. čifčije), a vlastníci pozemků slují agové, begové, spahijové, (zemlje) gospodari, gazde atd. Právo zmíněných dědičných nájemců nazývá se kmetstvím čili právem kmetským. Vedle kmetství jakožto dědičného plodinového nájmu pozemků zná bosensko-hercegovské právo plodinový nájem dočasný, při němž sedlák odvádí vlastníkovi pozemku nájemné rovněž v alikvotní části úrody, kde však se nájemný poměr neuzavírá na věčné časy (až do vymření nájemcovy rodiny), nýbrž jen na jistou dobu. Názvy těchto dočasných nájemců jsou velmi četné. Nejvíce se užívá k jejich označení (hlavně v zákonech a terminologii úřední) názvu priorci a pridržnici, vedle toho však jsou v užívání rozličné terminy místní (s jistými odstíny), jako prisjevači, prifatnici, kirajdžije atd. Někdy říká se i nájemci dočasnému čifčija právě tak jako kmetovi.

Oba tyto druhy plodinového nájmu, dědičného i dočasného, zahrnují se v pojmu bosensko-hercegovského práva agrárního. Mnohem větší důležitost než poměr pridržnický má v ohledu nejen hospodářském, nýbrž i sociálním a politickém poměr kmetský, který jednak pro vázanost půdy, jednak pro primitivní formu nájemného málo vyhovuje požadavkům moderního života právního a národohospodářského. Moderní soustava právní svobody hlásá, že vlastnictví k půdě právě tak jako vlastnictví k movitostem má

býti zákonně uznáno jakožto právo individuální a absolutní, t. j. neobmezené a výhradné. Soustava svobody nepřipouští zejména t. zv. vlastnictví dělené (dominium directum a utile), při němž moment právní jest oddělen od momentu faktického, a dovoluje svobodnou dělitelnost a zcizitelnost půdy, kteráž vylučována bývala v nižších stadiích právního vývoje jednotlivých národů hlavně svazky pokrevenskými. Podobně jako uznána jest v moderním právu zásada svobody individua, usiluje se v něm i o emancipaci půdy. Majetek pozemkový má se státi co možná oběžným, a pokud národohospodářské, sociální a politické důvody jsou proti tomu, připouštějí se jistá obmezení plné svobody. Soustava vázanosti půdy, pravý opak systému právní svobody, pokládá se v moderním životě právním i narodohospodářském za značnou překážku pokroku, a jest proto vesměs až na skrovné výjimky zrušena. Také v Bosně a Hercegovině jsou dny existence kmetství takořka již sečteny. Za několik desetiletí náležeti bude tento právní ústav již jen historii. Příčinou malé jeho životnosti jest nejen soustava vázanosti půdy, na níž kmetské právo jest založeno, nýbrž i primitivní forma nájemného. Nájemné plodinové místo peněžného mohlo sice vyhovovati na nižším stupni národohospodářského vývoje, kdy se hospodařilo jenom extensivně, a kdy nebylo ještě hospodářství peněžného, avšak při dnešním intensivním způsobu hospodaření a při značně vyvinutém hospodářství peněžném jest nájem podílný namnoze formou dávno již zastaralou.

V Bosně a Hercegovině panuje mezi praktiky domnění, jako by právo kmetské a poměr pridržnický byly útvary výhradně místními, jichž nezná právo jiných národů. Jsou dokonce jednotlivci, kteří obě dotčené formy plodinového nájmu prohlašují za výtvor právních poměrů tureckých. Mínění taková jsou nesprávná. Jest sice pravda, že turecké právo zná plodinový podílný anebo lépe řečeno podílnický [1]) nájem příbuzný poměru pridržnickému, avšak podobné plodinové nájmy známy jsou právu mnohých národů. V právu tureckém vyskytují se dvě formy dočasného podílnického nájmu, muzarea a musakat. Muzarea jest taková společenská smlouva, kde jedna strana poskytuje půdu, a druhá práci, totiž vzdělávání půdy. Výtěžek dělí se pak mezi oběma stranami. Musakat jest onen druh společenské smlouvy, kde jeden kontrahent dá ovocné stromy a druhý je pěstuje. Ovoce rozdělí se pak mezi stranami. [2])

[1]) Německému výrazu Theilbau a Theilpacht odpovídal by český výraz nájem (pacht) podílný, jehož užívá také Fiedler ve své Zemědělské politice I. (v Praze 1899), str. 150. Lépe však vystihuje se pojem výrazem nájem (pacht) podílnický, kterým se označuje dosti vhodně společenský poměr mezi oběma stranami.

[2]) O dotčených dvou formách podílnického nájmu jednají §§ 1431.—1448. medželly. Chorvatskosrbský překlad tohoto zákonníku tureckého pořízen byl zemskou vládou v Sarajevě. Tištěn dosud nebyl. Existuje jen vydání litografované. § 1431. zní: »Muzarea je takovi družtveni ugovor, gdje jedan dio

Na právo kmetské nemohla ani jedna ani druhá forma tureckého podílnického nájmu míti vlivu. Lišíť se kmetství od nich obou hlavně svou dědičností. V následujících řádcích chceme ukázati, že podobné nájemné poměry objevují se v právu rozličných národů počínajíc již starověkem. Může-li se vůbec mluviti o recepci, nebylo v Bosně a Hercegovině (a vůbec na Balkánském poloostrově) přijato v této příčině právo turecké, nýbrž naopak právo turecké samo přijalo právní instituci známou již právu indskému, řeckému, římskému a po něm právu byzanckému.

1. Týž plodinový nájem, který se dnes v Bosně a Hercegovině nazývá poměrem pridržnickým (prioreckým atd.), vyskytuje se již v právu indském pod názvem šannivartanī (šan = = šest, nivartana = míra pozemková). Ve výkladě posvátných zákonů indských, zvaném Baudhājana (III., 2) totiž čteme: »Co se týče způsobu života šannivartanī, jest takový: Někdo vzdělává šest nivartanů země ležící ladem, dává díl vlastníkovi anebo si vyžádá jeho dovolení (aby si směl ponechati celou úrodu). Nechať oře před snídaním se dvěma volky, jejichž nozdry nejsou proraženy,

dade zemlju, a drugi radnju, to će reći obdjelavanje, pa se plod megju njima podijeli«. Podmínkou muzaree jest dle § 1433., aby kontrahenti byli rozumní, a nikoliv aby byli dospělí (dorasli, balig). Proto může smlouvu takovou uzavříti i nedospělý (sabija), je-li oprávněn k disposicím. Další podmínkou jest dle § 1434, že se ve smlouvě určí osev, anebo se sedlákovi zůstaví, aby sil, mnoholi chce Rovněž jest podmínkou dle § 1435., že se ve smlouvě ustanoví díl, který obdrží z úrody čifčija (sedlák), a to díl alikvotní, polovice, třetina. Kdyby však díl sedlákův nebyl ustanoven, anebo sice byl ustanoven, avšak nikoli v plodinách, anebo kdyby bylo ujednáno, že sedlák má z úrody obdržeti jisté fixum, není muzarea platná. Dle § 1436 jest podmínkou, že půda jest způsobilá ke vzdělávání, a že jest sedlákovi odevzdána. Kdyby chyběla kterákoli z uvedených podmínek, jest muzarea zrušitelná (pokvarljiva). Při muzarei zrušitelné (§ 1439.) připadnou plody vlastníkovi semena. Je-li druhá strana vlastníkem půdy, obdrží pachtovné (zakupninu) z půdy, je-li však to rolník, obdrží mzdu (radničku plaću) dle odhadu (po procjeni). Kdyby vlastník půdy zemřel, dokud jest obilí ještě zelené, má rolník dle § 1440 dále pracovati, až obilí dozraje, a dědici zemřelého vlastníka nemohou mu činiti překážek. Kdyby zemřel rolník, vstoupí na jeho místo jeho dědic a chce-li, může vzdělávati půdu i dále, až obilí dozraje; vlastník půdy nemůže mu v tom překážeti. — Musakat jest podle § 1441. medž. onen druh společenství (zajednice) kde jedna strana dá ovocné stromy, a druhá je pěstuje (odgaja, podiže), a ovoce se mezi stranami rozdělí. Podmínkou jest dle § 1443., aby smlouvající strany byly rozumově vyspělé, nikoli však, aby byly dospělé. Další podmínkou jest dle § 1444. jako při muzarei, aby byly stanoveny alikvotní části stran, na př. polovice nebo třetina. Podmínkou jest také, aby ovocné stromy byly pěstiteli odevzdány (§ 1445.). Při platném musakatu rozdělí dle § 1446. strany mezi sebou ovoce tak, jak smluveno. Při musakatu zrušitelném připadne všechno ovoce vlastníkovi stromů. a pěstitel dostane plat dle odhadu. (§ 1447.) Umře-li vlastník stromů, dokud jest ovoce nezralé, pokračuje pěstitel v práci své nadále, až ovoce dozraje, a dědicové zemřelého nemohou mu v tom překážeti. Kdyby zemřel pěstitel, nastupuje dědic na jeho místo a může, chce-li, v práci pokračovati, a vlastník stromů nemůže mu v tom překážeti.

netepaje je bodcem, nýbrž často je hladě. Jestliže vzdělává šest nivartanů tímto způsobem (a živí se tak), jest to způsob života zvaný šannivartanī«.

Ačkoli zpráva, kterou nám Baudhājana o indském podílnickém nájmu podává, jest dosti stručná a neuvádí zejména, jak velký podíl úrody nájemce cizí půdy vlastníkovi odváděl, postačí nám, že konstatuje se tu existence podílnického nájmu již v době tak dávné. Zdá se, že nájemce platil vlastníkovi jednu šestinu, že totiž z každých šesti měr odváděl úrodu z jedné míry.

2. Podobný poměr shledáváme u Řeků. Vyskytovalať se tam dle souhlasných zpráv Plutarcha a Aristotela třída sedláků bezzemků, vzdělávajících půdu boháčův obyčejně za šestý díl výtěžku. Řekové nazývali je *ἑκτήμοροι*, t. j. šestináři, šestidílníci. Ve spise svém *Ἀθηναίων πολιτεία* (II. hlava) vyslovuje se Aristoteles o věci takto: »Potom nastaly mezi šlechtou a lidem na dlouhou dobu rozbroje. Ústava jejich byla totiž veskrze oligarchická, ba také otročili chudí boháčům, jak sami, tak také děti a ženy jejich, a nazývali se podruhy (*πελάται*) a šestináři (*ἑκτήμοροι*), neboť za takový nájem (t. j. za šestý díl výtěžku placený vlastníkovi jakožto nájemné) vzdělávali půdu boháčů. Veškera totiž půda byla majetkem několika málo boháčů. A když nájem nemohli zaplatiti, upadali oni sami i děti do nevolnictví. Neboť všichni ručili za dluhy svobodou osobní až do Solona. Tento první zastal se lidu«.[1])

Dle slov Aristotelových bylo hospodářské postavení hektémorů velmi trudné. Nejen že odváděli pánovi pozemku šestinu úrody, museli mu ještě robotovati (*ἐδούλευον οἱ πένητες τοῖς πλουσίοις*), a jestliže nájemného zaplatiti nemohli, upadli i s dětmi do otroctví.

3. V právu římském znám jest plodinový podílnický nájem pod jménem colonia partiaria; rolníci užívající cizí půdy za nájemné v naturáliích nazývají se tam coloni partiarii. Sr. Digesta XIX., II., 25 § 6: »Vis major . . . non debet conductori damnosa esse, si plus, quam tolerabile est, laesi fuerint fructus; alioquin modicum damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. Apparet autem de eo nos

[1]) Sr. Aristotelova Ústava Athenská, přel. Dr. Josef Pražák. V Praze, 1900. (Čís. 2. Bibl. klassiků řeckých a říms. vyd. III. tř. České Akad.) Podstatná část citované zprávy zní v řeckém originále takto: *καὶ ἐδούλευον οἱ πένητες τοῖς πλουσίοις καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ τέκνα καὶ αἱ γυναῖκες· καὶ ἐκαλοῦντο πελάται καὶ ἑκτήμοροι· κατὰ ταύτην γὰρ τὴν μίσθωσιν ἠργάζοντο τῶν πλουσίων τοὺς ἀγρούς· ἡ δὲ πᾶσα γῆ δι' ὀλίγων ἦν· καὶ εἰ μὴ τὰς μισθώσεις ἀποδιδοῖεν, ἀγώγιμοι καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ παῖδες ἐγίγνοντο.* — Zajímavý článek o hektémorech napsal v české literatuře prof. Frant. Groh. Sr. jeho Studie k Aristotelovu spisu *Ἀθηναίων πολιτεία* (v Praze 1898), str. 61—66, kde uvedena jsou též mínění jednotlivých německých a anglických učenců vykládajících zprávy o hektémorech. Sr. též M. Brants, Les formes juridiques de l'exploitation du sol dans l'ancienne Attique (1883).

colono dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit: alioquin partiarius colonus, quasi societatis jure, damnum et lucrum cum domino fundi partitur.«

Digesta, resp. Gajus, z něhož místo citované jest čerpáno, činí tu co do právnické konstrukce poprvé rozdíl mezi nájmem peněžným (conductio ad pecuniam numeratam) na jedné straně a nájmem plodinovým (colonia partiaria) na straně druhé. Plodinový nájem prohlašuje se tu poprve za jus quasi societatis, za něž pokládán jest od té doby v právnické literatuře (sr. Bartolus, Cujatius a.j.) i v zákonodárství (sr. pruský Landrecht a rak. ob. zák. obč.).

Ničím jiným než plodinovým nájmem nebyla na počátku t. zv. emfyteusis římská. Ladem ležící pozemky náležející státu (agri occupatorii) a obcím Latia a Italie (agri vectigales) uděleny byly osobám, jež je chtěly zorati a vůbec vzdělávati (*ἐμφυτεύειν*) a jich užívati, za jistou alikvotní část úrody. Teprve později vznikla z tohoto právního poměru emfyteuse.

4. Také z práva římskobyzanckého máme doklady o podílnickém nájmu pozemků. Prvá zákonodárná památka, z níž se o partiarních kolonech dovídáme poněkud více, jest t. zv. Zemědělský zákon (*Νόμος γεωργικός*) císařů obrazoborců Lva Isaurského a Konstantina Kopronyma z VIII. stol. po Kr., který zná dvě třídy rolníků: 1. sedláky žijící v obcovém zřízení (*κοινότης τοῦ χωρίου*), 2. sedláky-nájemce (*πάροικοι*). Nájemcové užívali půdy náležející buď jinému sedláku (členovi obce, resp. půdy sedláku takovému od obce přidělené) nebo velkostatkáři nebo klášteru a za užívání platili nájemné v naturáliích. Zákon zemědělský zná dva druhy oněch nájemců. Jedni z nich odváděli pánovi pozemku desetinu výtěžku (desátý snop) a nazývali se *μορτίται*, t. j. desetináři (poněvadž odváděli desátý díl úrody zv. *μορτή*). Druzí sluli *ἡμισιασταί*, t. j. polovináři. Uzavíraliť nájem na polovinu úrody.

O nájmu desetinovém jsou v Zemědělském zákoně tato dvě ustanovení:

Jestliže sedlák-desetinář, požav obilí, bez vědomí toho, kdo mu dal pozemek k užívání, zmenšil jeho snopy, pozbývá jako zloděj vší úrody.[1])

Podílem desetináře jest devět snopků; tomu, kdo dal pozemek, náleží snopek jeden. Kdo by žádal díl větší, budiž proklet.[2])

Z předpisů těchto seznáváme, že colonus partiarius byl dle práva byzanckého právě tak jako dle práva germánského a jiných práv

---

[1]) *Ἐὰν γεωργὸς μορτίτης θερίσας ἄνευ γνώμης τοῦ χωροδότου κοβαλήσῃ τὰ δράγματα αὐτοῦ, ὡς κλήπτης ἀλλοτριωθήσεται πάσης τῆς ἐπικαρπίας αὐτοῦ.*

[2]) *Μορτίτου μέρος δεμάτια ἐννέα, χωροδότου δὲ μέρος, δεμάτιον ἕν. Ὁ δὲ ἐκτὸς τούτων μεριζόμενος, θεοκατάρατος.*

povinen zváti ke žním pána pozemku, aby tento měl záruku, že mu z úrody nebylo nic zatajeno. Kdo z úrody část zavlekl, pozbýval veškerého svého podílu. Na druhé straně nesměl zase pán pozemku žádati na nájemci více než desetinu úrody. Kdo činil požadavek přemrštěný, byl proklet.

Podrobnější zprávy podány jsou v Zeměd. zák. o nájmu polovinovém (*ἐφημίσεια, λαμβάνειν χώραν ἐφ' ἡμισείας*). Předpisujeť se:

Jestliže sedlák vzav (najav) pozemek na polovici, nezorá ho v náležitý čas, nýbrž zrní rozhodí jen po povrchu, nic z úrody ať nevezme, poněvadž lživě podvedl pána pozemku.[1])

Najal-li sedlák od nějakého jiného nuzného sedláka vinici za nájemné ve výši polovičního výtěžku, a révu, jak třeba, neořezával, neokopával, kůly nepodepíral ani opětně neokopal, nic z výtěžku ať nebere.[2])

Najal-li sedlák nevzdělanou půdu na polovinu výtěžku, avšak před dobou orání rozmysliv se, ohlásil pánovi půdy, že není s to, aby ji vzdělal, a pán půdy by toho nedbal, bez závazku budiž polovinář.[3])

Najal-li někdo na polovinu výtěžku pozemek chudého nepřítomného (v cizině meškajícího) sedláka a pak se rozmysliv, pozemek by nevzdělal, nechť odvede plodiny ve výši dvojnásobné.[4])

Nájem polovinový byl dle těchto ustanovení na Balkánském poloostrově v obyčeji nejen při polích, nýbrž i při vinicích. V obou případech bylo podmínkou na jedné straně, že dána bude půda, resp. vinice, na druhé straně pak, že vynaložena bude jistá práce. Při nájmu polí předpokládalo se, že nájemce bude orati, při nájmu vinic, že bude révu ořezávati, okopávati a kůly podepírati. Kdo práce takové nekonal, neměl práva na polovinu výtěžku, která by mu jinak byla náležela.

Polovinový nájem byl dle Zemědělského zákona nájmem dočasným, z něhož mohla býti dána výpověď. Muselo se to ovšem státi včas, t. j. před dobou orání, aby uprázdněná půda po případě jinému mohla býti pronajata. Kdo nedal včas výpověď a pozemek nevzdělával, byl přesto povinen odvésti pánovi pozemku

---

[1]) *'Εὰν γεωργὸς λαβὼν χώραν ἐφ' ἡμισείας, καὶ τοῦ καιροῦ καλοῦντος μὴ νεώσῃ, ἀλλ' εἰς ὄψιν ῥίψῃ τὸν κόκκον, μηδὲν ἐκ τῆς ἐπικαρπίας λαμβανέτω, ὅτι ψευσάμενος διεχλεύασε τὸν τῆς χώρας κύριον.*

[2]) *'Εὰν γεωργὸς λάβῃ παρά τινος γεωργοῦ ἀποοήσαντος τῇ ἡμισείᾳ ἀμπελῶνα πρὸς ἐργασίαν, καὶ οὐ κλαδεύσῃ κατὰ τὸ πρέπον, ἤγουν σκάψῃ, χαρακώσῃ καὶ δισκαφήσῃ αὐτὴν, μηδὲν ἐκ τῆς ἐπικαρπίας λαμβανέτω.*

[3]) *'Εὰν ὁ τὴν ἡμισείαν τοῦ ἀπόρου ἀγροῦ λαβὼν γεωργὸς, πρὸς τοῦ καιροῦ τῆς ἐργασίας μεταμεληθεὶς μηνύσῃ τῷ κυρίῳ τοῦ ἀγροῦ, ὡς μὴ ἰσχύων ἐργάσασθαι τὸν ἀγρὸν, καὶ ὁ κύριος τοῦ ἀγροῦ ἀμελήσῃ, ἀζήμιος ἔστω ὁ ἡμισιαστής.*

[4]) *'Εὰν ὁ τὴν ἡμίσειαν λαβὼν τοῦ ἀγροῦ τοῦ ἀποδημήσαντος ἀπόρου γεωργοῦ, μεταμεληθεὶς οὐκ ἐργάσηται τὸν ἀγρὸν, ἐν διπλῇ ποσότητι τὰς ἐπικαρπίας διδότω.*

plodiny. V zákoně se praví, že ten, kdo najal pozemek od chudého nepřítomného sedláka a pak jej nevzdělával, má platiti nájemné ve výši dvojnásobné, t. j. celou úrodu. Za trest, že půdu nevzdělával, ztrácel tedy nájemce nejen svou polovinu, nýbrž i osev.

5. Také v starším právu germánském i v pozdějš m právu německém objevuje se dosti záhy plodinový nájem. V říši francké vyvinul se již za Meroveovců z pozemkového regálu. Panovníkovi (státu) náleželo totiž vrchní vlastnictví k veškeré půdě, zejména k půdě, jež od nikoho nebyla okupována a vzdělávána. Ačkoli se pozemkový regál týkal půdy veškeré, byl nejpatrnější při lesích, u nichž se jevil: 1. v zákazu užívati jich, 2. v povolení užívati lesní půdy za poplatek buď k pastvě dobytka, jmenovitě vepřového, anebo za pole (noviny) a vinice. Poplatek požadovaný od panovníka za užívání státní půdy a vybíraný (aspoň u polí a vinic) v naturáliích nazýval se terragium (Landrecht). Poplatek za pastvu slul dem, dema, decima, pascuarium. Dávka z novin nebyla vysoká; činilať zpravidla sedminu z výtěžku, nehledíc k tomu, jaké plodiny byly pěstovány. Vybírána byla u obilí ve snopech (každý sedmý snop tvořil terragium později zv. gerbagium). Dle toho, bylo-li terragium odváděno z polí či z vinic, nazývalo se medem, medema, modii regis, stoffa, stuofa (dávka z polí) nebo tributum (z vinic).

Jak již řečeno, náleželo terragium původně jen králi. Později bylo však od něho propůjčováno církevním korporacím. Někde usurpovali si je šlechtici. Od XI. stol. jest ráz terragia nikoli již výsostný, nýbrž vrchnostenský. Zatím vznikly však četné druhy podílnického nájmu (Theilbau, Theilpacht, Halbpacht), jež neměly původ ve zmíněném pozemkovém regálu. Vlastníci pozemků dávali bezzemkům k užívání svou půdu za jistou část výtěžku. V pramenech uvádí se nájem polovinový, čtvrtinový, pětinový, desetinový (Salzehnt) a j. Všechny ty různé dávky zahrnují se i nadále výrazem terragium, vedle něhož vyskytují se i terminy jiné, na př. medietas, decimae novales (desátek z novin) a j.

Podílnický nájem praktikován byl zvláště u vinic udílených právem manským. Jako nájemné uvádějí se v pramenech tyto kvoty: dvě třetiny, polovina (dimidium vini, medietas, media pars, medium vinum, halbscheit, halbeteil), třetina (tertium, tertia pars), čtvrtina (quarta pars, virdeil), pětina, sedmina, ba i jen desetina. Vlastníkovi pozemku odváděna byla kvota mu náležející buď tím způsobem, že vinice skutečně byla rozdělena, a výtěžek určité části mu byl přidělen, anebo častěji tak, že vlastník poslal na podzim svého člověka, který z výtěžku vinice vybral dlužnou kvotu. Na mnohých místech nespokojovali se senioři plodinovými dávkami a žádali ještě roboty nebo menší platy ve prospěch svých úředníků, někdy i větší platy úroční.

Vedle užívání vinic právem manským objevuje se svobodný dědičný nájem vinic, který v polovici XIII. stol. jest již velmi rozšířen, a to hlavně na statcích církevních. Vyvinulyť se ve středověku tři druhy nájmu pozemků: nájem dědičný,[1]) doživotní a dočasný (Erbpacht, Vital- und Zeitpacht). Dočasný a dědičný nájem byly ve XII. stol. skoro stejně rozšířeny.

Při nájmu dědičném byla jednou z nejdůležitějších věcí úprava dědické posloupnosti. Zpravidla nastupoval jen jeden dědic, a statek držený dědičným nájmem byl tudíž nedělitelný. K dědictví povoláni byli hlavně jen potomci mužského pohlaví; výjimečně mohly nastupovati i ženské a příbuzní poboční. Z osob stejně oprávněných určoval dědice obyčejně zůstavitel; někdy býval ujednán majorát nebo juniorát.

Při nastupování nájmu placen býval zvláštní nástupný poplatek (Empfängnis), který žádán byl i od dědiců (totéž, co pozdější Erbstandsgeld).

Kdežto nájemce mohl, kdykoliv chtěl, poměr dědičného nájmu rozvázati, náleželo právo k tomu vlastníkovi pronajaté půdy jen zřídka, a bylo-li výslovně vymíněno. Vzdal-li se nájemce svého práva, dostával jistou náhradu.

Disposiční práva nájemcova byla velmi obmezena. Zciziti, zaměniti, zastaviti nebo břemeny zavaditi mohl nemovitost jen, když k tomu vlastník dal svolení. Vlastník měl sice právo půdu zciziti, avšak bez újmy práv dědičného nájemce. Neplatilo tu tedy pravidlo Kauf bricht Miete.

Za dědičné užívání najatého pozemku platil nájemce vlastníkovi jisté nájemné (pensio, Pachtzins), jež spočívalo buď 1. v alikvotní části úrody (Theilbauquote), tedy v nájemném podílném, a sice od poloviny až do šestiny, při jednotlivých druzích nájmu do konce v desetině nebo dvanáctině výtěžku (totéž co v Bosně a Hercegovině hak), anebo 2.. v dávce stanovené pevně, fixně (totéž co v Bosně a Hercegovině kesim). I v tomto druhém případě vybíráno bylo jen zřídka nájemné v penězích. Zpravidla žádány byly opět naturálie. V obou případech běželo tedy obyčejně o (dědičný) nájem plodinový, který v prvém případě byl nájmem podílnickým, ve druhém však nájmem

[1]) Nejstarší název pro dědičný nájem na německém území jest dle Lamprechta delegatio. Velmi rozšířen jest název jus hereditarium, kromě kterého se vyskytují terminy jus emphiteoticum, jus censuale perpetua emphiteosis, possessio in aeternum, possessio et usus perpetuus, hereditas, firma, censa (nájem vůbec). Výrazu pactum, něm. Pacht, užívá se teprve později; dlouho označuje se tak pouhé precarium. Nejstarší něm. výraz pro dědičný nájem jest ervescaf a ervelien. Nájemné nazývá se pensio, kterýmž terminem se označuje i nájemný poměr sám (annua et perpetua pensio). Zajímavo jest, že právě tak jako u Slovanů, užívá se i u Němců slova Kauf ve smyslu smlouvy nájemní (pachtovní).

fixním. Při nájmu podílnickém stanoven býval též způsob vybírání vlastníkovy kvoty. Bylo na př. vymíněno, že při žních nebo vinobraní zván bude vlastník půdy, pokud se týče jeho zmocněnec, aby se přesvědčil o stavu úrody. Kromě nájemného ujednávány byly i při svobodném dědičném nájmu jisté služby a povinnosti, k nimž byl nájemce zavázán vůči pánovi. Pán měl zejména nárok na to, aby při návštěvě u nájemce byl sám nebo jeho zmocněnec pohoštěn (Herbergspflicht, hierbrichen, stallonge und ruwefoeder geben, schläfunge, liecht und feuer geben, den pferden stallung und rauwfutter geben).

Nájemné z pozemku mohl pán zciziti právě tak jako pozemek sám, nesměl tím však závazky nájemcovy zvětšiti.

Daně a vůbec veřejná břemena nesl obyčejně nájemce. Byly to jmenovitě veřejnoprávní roboty, církevní břemena a soudní povinnosti.

Při uzavírání dědičných nájmů bývalo také ujednáváno, kdo se postará o hospodářský inventář a jeho udržování. Prameny podávají však v této příčině málo podrobností. Jasnější jest nám otázka, kdo měl pečovati o udržování staveb. Obyčejně byl to nájemce. V případě potřeby větších staveb byly však uzavírány smlouvy zvláštní. Na stavby pozdější v původní smlouvě neujednané přispíval obyčejně pán pozemku. Někdy rozhodovala třetí nestranná osoba o tom, je-li nová stavba nutná, a jak rozděliti na obě strany náklad. Zanikl-li dědičný nájem, měl nájemce odevzdati vlastníkovi pozemku stavby v »obyčejném stavu« (im ländlichen und gewöhnlichen Zustand); meliorace připadaly vlastníkovi půdy zpravidla bez náhrady.

O vzdělávání půdy platila zásada, že má nájemce těžiti z půdy tak, jak jest v obyčeji (als das lentlich und gewainlich ist). O melioracích uzavírány byly rovněž zvláštní úmluvy.

Zvláštní pravidla vyvinula se o případném prominutí nájemného. Původně odpouštěno bylo nájemné, jen když kultura byla zpustošena ve válce nebo krupobitím (Hail [Hagel] und Hier [Heer]), později i v případě neúrody, nebo vyhořel-li nájemcův dvůr.

K dodržení smlouvy sloužilo několik prostředků. Porušil-li nájemce své povinnosti, byl na počátku zavazován k náhradě škody a pokutě nebo byl zbavován najatého pozemku. Brzo však ujednávány byly konvenční pokuty, a teprve když nebyly ve stanovené lhůtě zaplaceny, spadla najatá půda na pána (Heimfall), a sice ipso facto, sine strepitu judicii, t. j. beze všeho zasahování soudu. Později zajišťováno bylo plnění smlouvy se strany nájemcovy zastavením nemovitostí (Pfandsatzung). Užívání zástavy čili supplementa (aneb Beilage), jak se říkalo, bylo však zpravidla vyhraženo nájemci.

Vedlo by nás příliš daleko, abychom se o věci měli příliš mnoho šířiti. [1]) Postačí uvésti. že dědičný nájem pozemků udržel se v německých zemích až do nové doby. Byť se na jednotlivých místech vyvinuly zvláštní jeho odrudy a formy — někde jen zvláštní názvy —, platilo o něm v podstatě to, co shora řečeno. Nejobvyklejšími jeho názvy byly Erbpacht a Erbzinsleihe; dědičný nájemce nazýval se dle toho Erbpächter, Erbzinsmann, Erbmeier, Erbrechter atd.

Podobná pravidla jako o nájmu dědičném platila o méně rozšířeném nájmu doživotním a velmi obvyklém nájmu dočasném, při němž ve starší době vybíráno bylo nájemné zpravidla rovněž jen v naturáliích, a to buď v alikvotní části výtěžku anebo v jistém pevně smluveném množství, a pouze výjimkou v penězích.

Formou dědičnému (svobodnému) nájmu pozemků velmi podobnou bylo užívání vrchnostenské půdy se strany poddaných sedláků. Obsáhlé toto užívací právo bývá zpravidla nazýváno právem zákupným, emfyteutickým. Na počátku X. stol. byla držba poddaných sedláků v Německu ještě velmi prekární. Později však, když se osobní služby a dávky proměnily v radikované, a vyvinula se glebae adscriptio, bylo uznáváno obsáhlé užívací právo sedláků, jež se velice blížilo právu vlastnickému. Prvým krokem k této změně bylo (od XI. stol.) uznání dědického práva poddaných; později došlo k tomu, že připouštěno bylo i zcizení poddanské půdy, a to obyčejně se svolením vrchnosti, mnohdy i bez jejího souhlasu. Na dráze jednou započaté pokračovalo se pak dále, až uznána byla takořka existence vlastnického práva sedláků k pozemkům, na nichž byli usazeni.

Praestace poddanské byly trojího druhu; skládalyť se ze služeb (robota, Fronde, servitium), z peněžných dávek (úroků) a z praestací naturálních. Smíšené povahy byla povinnost sedlákova pohostiti pána anebo jeho zástupce (Herbergspflicht, Weisung) při jistých příležitostech. Roboty byly velmi pestré, a ještě pestřejší rozličné dávky (census), jež byly odváděny většinou v naturáliích a jen skrovnou měrou v penězích. Již v nejstarších urbářích děje se zmínka o dávkách spočívajících v rozličných druzích obilí, v mouce, chlebě, víně, pivě, medu, vosku, soli, lnu, kuřatech, vejcích, ovcích, prasatech, koních atd. Úrok z užívání lesa nazývá se lignarium. V době pozdější činil se rozdíl mezi úrokem větším a menším (jus minutum). Aby bylo zajištěno placení úroku (Garzinsigkeit), zaváděny byly rozličné prostředky, jako konvenční po-

---

[1]) Sr. co píše o dědičném nájmu půdy a vůbec o hospodářském životě u Němců, K. Lamprecht, Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter, 3 díly (o 4 svazcích), v Lipsku 1885, 1886; sr. zvláště I_1., str. 103 a násl., 1_2., str. 909 a násl., 938 a násl., 1182 a násl. atd.

kuty (Rutschpfennig) a soudní vymáhání. Zemřel-li poddaný, a přešel-li statek jeho na dědice, musil tento platiti poplatek zv. mortuarium, manus mortua (mortemain), Kurmede, Besthaupt, Toder, Niederfall, Hertmal, Bahrenrecht, Optimale, Capitale. Poplatek tento, původně osobní, nabývá během XIII. stol. povahy věcné. Prvý nabyvatel poddanského statku povinen byl platiti poplatek zv. Empfängnis, Vorhure.[1])

V pozdějším vývoji ustupují zmíněné dávky a poplatky do pozadí, a přední místo zaujímají roboty.

Obšírnější ustanovení o dědičném nájmu pozemků má ještě pruský Landrecht. Zákon tento zná nájem půdy dvojího druhu. V I. díle 18. tit. (vom getheilten Eigenthume) odd. 2. jedná von Erbzinsgütern (§§ 680.—819), v tit. 21. pak (von dem Rechte zum Gebrauche oder Nutzung fremden Eigenthums) odd. 2. mluví von der Erbpacht (§§ 187.—226.). O dočasném nájmu pozemků, a sice peněžném i plodinovém pojednává se v 3. odd. 21. tit. I. dílu (von dem eingeschränkten Gebrauchs- und Nutzungsrechte fremder Sachen), kde se mluví též o půjčce. Dle rozdílného zařadění v systému zdálo by se, že pruský Landrecht stojí na stanovisku, že držitel dědičného úročního statku (Erbzinsmann) má k statku svému větší práva než držitel statku užívaného dědičným nájmem (Erbpächter). Právo dědičného úročníka nazývá také zákon užitkovým vlastnictvím (das nutzbare Eigenthum), kdežto právo dědičného nájemce zařaděno jest mezi právy k užívání cizího vlastnictví. Ve skutečnosti však není mezi právy dědičného úročníka a dědičného pachtýře valného rozdílu.[2]) O povaze dědičného nájmu půdy rozhoduje v případě pochybnosti výše dávky odváděné pánovi. Je li dávka tak malá, že neodpovídá užitku z pozemku, nýbrž vymíněna jest jen za účelem uznání »vrchního vlastnictví« (zum Anerkenntnis des Obereigenthums, I. d. 18. tit. 2. odd. §§ 685. a 747.), jest držitel dědičným úročníkem. Naproti tomu stojí-li nájemné v náležitém poměru k užitkům statku, běží o dědičný pacht.[3]) Zcizil-li dědičný úročník nebo dědičný nájemce svůj statek, bylo k tomu potřebí svolení pána pozemku (die Einwilligung des Erbzinsherrn, resp. des Erbverpächters). Kdežto však nový dědičný úročník měl zaplatiti pánovi (vrchnímu vlastníkovi) laudemium (die Lehnwaare) ve výši 2% trhové ceny, nebyl nový pachtýř k poplatku takovému zavázán.

---

[1]) Srv. Lamprecht, u. m. I_2, str. 1182 a násl.

[2]) Srv. § 201. I. d. 21. tit. 2. odd.: Die Erbpachtsgerechtigkeit ist das volle Eigenthum des Pächters, und es kann von ihm darüber, soweit er nicht durch den Inhalt des Contracts eingeschränkt ist, frei verfügt werden.

[3]) § 187. I. d. 21. tit. 2. odd.: Der Vertrag, vermöge dessen Jemand das vollständige Nutzungsrecht einer fremden Sache gegen einen damit im Verhältnisse stehenden Zins erblich überkommt, wird ein Erbpachtscontract genannt.

Dědičný úrok odváděn byl buď v penězích nebo v plodinách (§ 748.), a to v určitém čase. Nebyl-li platební termin ve smlouvě blíže určen, mělo se za to, že se úrok musí odváděti ročně mezi sv. Michalem a Martinem. Úrok stanovený v naturáliích měl býti odváděn vždy v nejlepším druhu plodin, jež se na statku urodily (§ 751.). Beze svolení obou stran nemohl úrok býti změněn, ani nemohly býti žádány, pokud se týče odváděny peníze místo plodin nebo plodiny místo peněz (§ 752.). Z povahy úroku jakožto dávky placené na uznání vrchního vlastnictví plynulo, že nemohl býti kompensován vzájemnými pohledávkami dědičného úročníka (§ 754.). Užívalo-li dědičného úročného statku několik osob, ručila za zaplacení úroku jedna za všechny a všechny za jednu (§ 755.). Byl-li však statek s dovolením vrchního vlastníka mezi nimi rozdělen, ručila každá osoba jen za svůj díl (§ 756.). Z téhož důvodu, ze kterého se nepřipouštěla kompensace úroků se vzájemnou pohledávkou úročníkovou, nebyl úročník oprávněn žádati v případě živelních nehod a jiných škod za prominutí úroku (§ 758.). Pouze tenkráte žádati mohl za slevu, když statek bez jeho viny v jednom i druhém roce za sebou méně vynesl než činil úrok (§ 759.)

Podobně jako dědičný úrok bylo i dědičné nájemné zpravidla nezměnitelné a nesmělo býti zvyšováno. (§ 193.). Zmenšil-li se trvale nevyhnutelnou náhodou výnos pozemku, muselo nájemné býti sníženo. (§ 207.) Kompensace nájemného se vzájemnou pohledávkou dědičného nájemce se připouštěla. Při uzavírání dědičných nájmů platívali nájemci obyčejně poplatek zv. Erbstandsgeld (§ 195. a násl.), který někdy (výjimečně ovšem) zastupoval kauci. (§ 198.) Právo z dědičného nájmu přecházelo obyčejně na všechny dědice prvého držitele bez rozdílu (188.), někdy však byla obmezována smlouva jen na jisté stupně a generace. (§ 189.) Nebyl-li nájemce s to, aby v nájmu pokračoval, mohl pronajímatel žádati za soudní prodej statku (§ 212.). Totéž se mohlo státi, jestliže dědičný nájemce statek pro dluhy opustil a o další vedení hospodářství se nestaral. (§ 213.) Z trhové ceny byl pronajímatel oprávněn podržeti si tolik, kolik bylo třeba k uhražení jeho pohledávek (nájemného, náhrady škody a nákladů), zbytek vydán byl bývalému nájemci, jeho dědicům nebo věřitelům. (§§ 214. a 215.)

Při nájmu dočasném, o němž se pojednává v I. d. 21. tit. 3. odd. (§ 259. a násl.), rozeznává pruský Landrecht nájemné v penězích a v naturáliích, a tu opět v určitém množství plodin nebo v alikvotní části úrody. Spočívá-li nájemné v určité kvantitě plodů, nemění se tím dle zákona (§ 264.) povaha nájemné smlouvy. Je-li však jako nájemné vymíněna jistá část plodin (pars quota), sluší sice takovou smlouvu posuzovati dle pravidel o smlouvě nájemné (§ 265.), avšak co se týče rozdělení plodin mezi nájemcem a pronajímatelem platí pravidla společenské smlouvy. (§ 266.)

6. Na témže stanovisku jako pruský Landrecht stojí v příčině dědičného nájmu pozemků rak. ob. zákonník občanský. V díle II. kap. 25. (o nájmu a pachtu, o nájmu dědičném a úroku) činí se týž rozdíl mezi dědičným nájmem a smlouvou o úrok. V § 1122. se praví: Smlouva, kterou se někomu užitkové statku nějakého dědičně za vlastní postoupí s tou výminkou, aby za ně dával plat roční poměrně k užitkům ustanovený, buď na penězích, v úrodě, aneb v službách s užitky se srovnávajících, slove smlouva o nájem dědičný. V § 1123. pak se ustanovuje: Platí-li držitel pozemku úrok nepatrný jen na znamení, že se přiznává k vrchnosti, slove pozemek statek úroční, a smlouva o to učiněná slove smlouva o úrok.

I jinak má rak. ob. zákonník obč. o obou druzích dědičného nájmu skoro táž ustanovení jako pruský Landrecht. Dle § 1130. na př. nevzdělává-li vlastník užitků pozemek, ač byl napomenut, anebo není-li s to, aby břemena na pozemku ležící nesl, může vlastník podstaty o to usilovati, aby se statek jinému dědičnému najemníkovi nebo úročníkovi pronajal. S úroku má býti (§ 1133) slevena přiměřená část, nemohl-li by nájemník dědičný užívati najatého statku pro povodeň, válku neb mor a nákazu. Úročník nemůže však dle § 1134. žádati, aby mu týmž způsobem část úroku byla prominuta, nýbrž povinen jest úrok vyměřený úplně zaplatiti, pokud tu jest část statku daného pod úrok.

Chtěl-li vlastník užitků právo své převésti na jiného, nebylo třeba dle § 1140, aby k tomu svoloval vlastník podstaty, leč že by to výslovně bylo vymíněno (§ 1141.). Vlastník užitků byl však povinen jmenovati svého nástupce, aby se mohlo uvážiti, jestli s to, aby statek spravoval a břemena na něm lpící nesl. Práva předkupního nebo práva vkročovati v trh vlastník podstaty dle § 1140. neměl. Přes to však mohl dle § 1141. nesvoliti ke zcizení statku, když by podstata a práva s ní spojená byla v patrném nebezpečenství. Bylo-li vlastnictví užitků převedeno na jiného, býval za to dle § 1142. žádán plat z proměny, který se při převodu mezi živými nazýval platem lenním (laudemium), při převodu následkem smrti pak odúmrtným (mortuárem). Každý nový vlastník užitků byl dle § 1145. zavázán opatřiti si na vlastníku podstaty list věřicí (einen Beglaubigungsschein) čili listinu na obnovené právo k užitkům (eine Urkunde des erneuerten Nutzungseigenthums).

Také ob. zákonníku obč. známa jest colonia partiaria. V § 1103. mluví se o nájmu půdy, při němž ujednána jest jakožto nájemné alikvotní část úrody, na př. třetina nebo polovina. Ujednáním takovým však »nevzejde smlouva o pacht, nýbrž smlouva společenská, kteráž uvažována buď dle pravidel o smlouvě společenské.«

7. Ještě pestřejší poměry než v právu německém vyvinuly se co do užívání cizí půdy na území francouzském. Tam vyskytovaly se nejrůznější formy dědičného nájmu a užívání cizích pozemků. Jedny z nich byly původu manského, jiné byly držbou svobodnou a jiné zase držbou nevolnickou. Všechny zahrnují se výrazem tenure a p. (tenura, tenuta, tenement, tenementum), jimiž se v právu francouzském označuje všeliká držba, která není allodní.

Soustava manská vytvořila několik forem tenury, z nichž na prvém místě uvésti sluší léna čili manství (les fiefs, tenury šlechtické) a držbu úročnou (censivae, les censives, les baux à cens, les tenures à cens, tenury nešlechtické). Při obou formách byla půda udělena na vždy (à perpétuité), avšak s výhradou práva svrchovanosti a s nárokem na jisté služby. U lén byly ony služby šlechtické a osobní, u statků úročných (les héritages censuels) však měly povahu nešlechtickou. A dále: kdežto vasal byl povinen vůči seniorovi k věrnosti, a platil-li nějaké dávky, nebyly tyto dávky podstatnou částí tenury, nebyl úročník čili censitář (le censitaire) povinen k věrnosti, za to však byl vždycky zavázán k placení jistých dávek (úroků), a to v penězích. Dávky ty byly ovšem mírné. Ačkoli manství mohla býti držena na počátku jen od šlechticů, a země úročné byly zase jen v rukou nešlechticů (des roturiers et des vilains), zmizel později tento rozdíl, a nešlechtici mohli držeti léna právě tak, jako statky úročné přecházely do rukou šlechticů.

Udělovati pozemky úročně mohli jen držitelé lén a šlechtických statků allodních. Držitel allodu nešlechtického ani censitář nemohl udělovati půdu právem úročným. Poněvadž úrok (le cens) nebyl při censivách aekvivalentem rovnajícím se užitkům jejich, nýbrž měl právě tak, jako v právu německém, jen povahu poplatku na uznání vlastnictví (un signe récognitif de la seigneurie), byl nepromlčitelným.

Byl také dluhem doručným, přínosným (la dette portable), nikoli výběrným (la dette quérable), pro nějž by věřitel (senior) byl musel posílati. Úrok nemohl dále vzájemnou pohledávkou dlužníkovou býti kompensován. Zemřel-li úročník a zanechal-li několik dědiců, nebyl pán povinen přijímati od každého z nich úroku, nýbrž mohl žádati celou sumu od jednoho nebo druhého a odmítnouti placení částečné. Dědicové měli se sami mezi sebou dohodnouti, jak platiti pánovi celou sumu.

Vyjmenovanými vlastnostmi lišil se úrok uznávací, můžeme-li jej tak nazvati, od skutečného nájemného (surcens, crois de cens, cens costier), [1]) které se platilo z dědičného nájmu pozemků, bylo

[1]) Sr. Glasson, Histoire du droit et des institutions de la France, sv. 4. (v Paříži 1891) str. 386 a násl. — Název surcens naznačuje, že k úroku uznávacímu přistupuje ještě plat jiný. Crois de cens (incrementum census) znamená totéž (přírůstek úroku, od accroître). Cens costier = úrok nešlechtický; jsouť slova costier a roturier synonyma.

promlčitelné, prominutelné (v případě neúrody), dělitelné (běželo-li o několik dědiců) a mohlo býti kompensováno. Podléhalo také obstávce pro dluhy seniorovy.

V případě prodeje úročného pozemku měl pán právo retraktu jako při lénu. Svolil-li k prodeji, náleželo mu právo na laudemium (zvané ve Francii lods et ventes, profits de vente, accordement, honneur, acaptes, marciages, remuages, relevoisons atd.), právě tak jako v právu německém a rakouském. Poplatek ten byl dle krajin rozličný a kolísal mezi šestinou a dvanáctinou.

Vedle dávek peněžných byl censitář zavázán k osobním službám (robotám, les tailles, corvées).

Práva na úročný pozemek mohl se úročník vzdáti aktem zv. déguerpissement (t. j. vzdání se). Aby však řečeného prostředku mohl užiti, musel míti dříve vyrovnány všechny závazky vůči pánovi. Vzdání se záleželo v prohlášení na soudě, schváleném od pána.

Z týchž důvodů jako právo k manství zanikalo i právo k úročnému statku, jako usilováním o bezživotí pánovo, vedením války proti pánovi bez nařízení králova, zemřením bez dědiců a p.

Vedle lén a statků úročných vyvinula se za zřízení feudálního celá řada příbuzných forem užívání cizí půdy. Uvedeme je podle Glassona. Již za prvých Kapetovců objevují se svobodní bezzemci usazení na cizí půdě a odvádějící pánovi pevné dávky. Nazývají se hospites, hôtes (hosté). Za doby Beaumanoira, francouzského Všehrda, praktikuje se plodinový nájem rozličných názvů. Kdežto při nájmu úročném (le bail à cens), t. j. při censivě placen byl pánovi mírný peněžný poplatek, odváděno bylo při nájmu plodinovém nájemné anebo renta panská (la rente seigneuriale) v plodinách. Spočívalo-li nájemné v alikvotní části úrody, a běželo-li o pole, nazývala se tato forma nájmu champart (z lat. campi pars), campars, campi partus, campipartum, campartuum, campipartagium, mediatura (métairie), medietas a p. Běželo-li však o vinice, říkalo se complant, complantus. Byla-li pánovi půdy odváděna nikoli alikvotní část plodin, nýbrž pevné množství naturálií, nazývalo se nájemné la tasque nebo terrage, terragium.

Champart měl buď ráz vrchnostenský (le champart seigneurial) nebo pozemkový (le ch. foncier) a dle původu svého byl buď smluvní nebo obyčejový. V zemích práva obyčejového měl povahu vrchnostenskou, byl totiž odváděn na uznání, že jistá půda náleží právem vlastnickým jinému než uživateli. V případě tomto nahražoval champart úrok, a nazýval se proto někdy i le champart censuel. Neměl-li ráz vrchnostenský, nýbrž pozemkový, byl dluhem výběrným a mohl býti kompensován vzájemnou pohledávkou dluží-

kovou. Pán pozemku musel si v tomto případě pro champart obyčejně sám poslati (le champart quérable). Byl-li však výjimečně champart dluhem přínosným, musel jej nájemce odvésti až do panské stodoly (la grange champarteresse). Za dávku pozemkovou pokládáno bylo řečené plodinové nájemné v zemích práva psaného. Co se týče kvoty, jež byla požadována při champartu, byla v jednotlivých místech a krajích rozdílná. Kdežto na př. v Lyonnais a Beaujolais vybírána byla čtvrtina nebo pětina plodin (le droit de quatrain ou de cinquain), odváděna byla v Dauphiné jen dvacetina (droit de vingtain). Někde vybírán byl šestý, jinde dvanáctý snop atd. V zemích práva obyčejového požadován byl champart jen z obilí, nikoli tedy ze zeleniny a z ovoce. V Nivernais směl kdokoli vzdělávati cizí pole nebo vinice, jestliže od vlastníka samého nebyly vzdělávány, jen když vlastníkovi odváděl část plodin. Cizí půdy mohlo se tímto způsobem užívati dotud, dokud to vlastník nezapověděl.

Aby vlastníkovi pozemku dána byla záruka, že podílné nájemné bude mu v náležitém množství dodáno, zaveden byl obyčej, dle něhož champartier — tak se nazýval nájemce — byl povinen zpraviti vlastníka o tom, kdy budou žně, aby se mohl přesvědčiti o stavu úrody.

Práva a povinnosti champartierovy byly celkem tytéž jako úročníkovy. Poplatek zv. les lods et ventes žádán byl tu rovněž. Champartier směl nechat ležet půdu úhorem pouze tři roky. Nevzdělával-li ji po třech letech opětně, mohl ji pán sekvestrovati. Po uplynutí deseti let mohl vlastník nevzdělávanou půdu pro sebe zabrati.

L'hostise (t. j. hostovství) jest takový druh užívání cizí půdy, při němž nájemce se usadí na půdě téhož pána, v jehož území (la seigneurie) bydlí. Champartier nebyl totiž vázán na území svého pána, nýbrž mohl se usaditi na cizím panství. Nájemce (l'hôte, host) platil buď úrok nebo rentu (champart) nebo obé zároveň. »Hostem« státi se mohl člověk prostý cizího poddanství. »Hostovství« nemohl host opustiti, dokud nedal za sebe náhradníka. Déguerpissement se tedy nepřipouštělo.

Nájem vinic zv. le bail à complant (complantus) byl vlastně druhem champartu. Vlastník vinice nebo půdy ležící ladem (la terre en friche) ponechal ji k užívání nájemcovi, který se zavázal pěstovati révu a odváděti část výtěžku. Complantus byl rozšířen zejména v Anjou, Maine, Saintonge, La Rochelle, Poitou, Nivernais, Dauphiné a j. Měl spíše povahu dávky pozemkové než vrchnostenské. V Bourbonnais nazýval se carpot. V Poitou činil complantus čtvrtinu nebo pětinu výtěžku vinic. Jestliže nájemce jeden rok přestal vinici vzdělávati, mohl si ji vlastník opět vzíti a pronajmouti komukoli.

Bosenskohercegovskému plodinovému kesimu podobá se dávka zvaná tasque a terrage (fixní množství plodin). Nevzdělával-li nájemce po deset let půdu, mohl ji pán po uplynutí této doby opět zabrati. V Poitou nazývalo se toto fixní nájemné mestive.

Tenurami povahy feudální byly albergement, mainferme (manufirma) a bordelage čili bourdelage. Albergement vzniklo, jak již název ukazuje, z povinnosti vasalovy pohostiti seniora. Bylo obyčejně náhradou této povinnosti, někdy však bylo přímo ujednáno, nehledíc k řečenému závazku. Odvádělo se v penězích nebo in natura. Tenura tato byla v užívání v Bugey, v Savojsku, v Dauphiné, Languedoc a v Béarnsku.

Manufirma, druh censivy, byla rozšířena v severní Francii, Belgii a Henegavsku. Původně poskytovala jen držbu dočasnou, později se stala dědičnou. Akt, kterým byla zřizována, nazýval se manufirmitas. Někdy bývají názvem manufirma označovány i statky zpupné.

Bosenskohercegovskému právu kmetskému velice se podobá bordelage[1]) čili bourdelage (bordelagium), tenura nešlechtická, jež ležela uprostřed mezi censivou a tenurami nesvobodnými. Rozšířena byla zvláště v Nivernais a Bourbonnais, ač nebyla neznáma ani v provinciích jiných, jako na př. v Auvergne. Zřizována byla smlouvou, podobnou smlouvě o úrok, v níž pán zv. bordelier nebo bourdelier odevzdával nájemci k užívání svůj pozemek za dávku zv. rente bordelière. Dávka ta spočívala in natura (»en blé ét plume«, t. j. v obilí a v drůbeži) nebo v plodinách i v penězích. Nájemce byl povinen odváděti ji do bytu bordeliera, leč že by tento byl vzdálen více než čtyry míle. Podmínky bordeláže byly pro nájemce dosti těžké. Neplatil-li po tři léta nájemné, mohl pán pozemek zabrati. Nájemné bylo naproti úroku dávkou dosti značnou. Chtěl-li nájemce statek prodati, byl povinen ucházeti se o svolení vlastníkovo. Laudemium bylo rovněž vysoké; činívalť někdy až polovici skutečné ceny statku. V případě zcizení měl pán právo retrakční. Právo dědické náleželo jen rodinnému nedílu (aux parents vivant en communauté avec le tenancier, aux parsonniers). Pouze potomci prvého stupně povoláni byli k dědictví, i když z rodinného společenství vystoupili (když byli forsfamiliés, forisfamiliati). Nájemce nesměl statek nejen zciziti, nýbrž ani ne rozděliti.

Se zřízením feudálním spojeny jsou některé tenury, z nichž jedny jsou mu velmi blízké, ač by byly mohly vzniknouti i za jiného sociálního zřízení, druhé však jsou feudalismu úplně cizí. K onomu druhu patří smlouvy o pozemkovou rentu (les baux à rente foncière), jež vznikly ze zákazu lichvy, to jest zákazu bráti

[1]) Název tento odvozen jest od borda, borderia = malý statek. Často znamenalo bordelage tolik jako métayage, polovinový nájem.

úroky. Vlastník zcizil svůj pozemek tím způsobem, že místo trhové ceny dostával on a jeho dědicové věčnou rentu. Někdy se pozemková renta skrývala ve slově cens, jež bylo v tomto případě synonymem terminu rente foncière. V tomto smyslu užívalo se slova cens ve mnohých zemích severní a východní Francie.

Mimo zřízení feudální vznikla emfyteuse (le bail emphytéotique), institut práva římského, jež praktikována byla hlavně na statcích církevních. Existovala jmenovitě na jihu Francie, na půdě římského práva. Sluší však poznamenati, že i terminem emfyteuse označovány bývaly často rozličné formy nešlechtických tenur, s nimiž se emfyteuse vlivem zřízení feudálního velmi sblížila.

V Bretagni rozšířena byla kdysi zvláštní forma užívání cizí půdy, známá pode jmény le bail à convenant a le domaine congéable (vlastnictví na výpověď, vl. vypověditelné). Oba terminy jsou velmi případné. Jeť tu spojena dvojí smlouva: nájemná (le bail à ferme) a trhová (la vente). Vlastník pronajímá totiž svůj pozemek za mírné roční nájemné a prodává zároveň stavby na pozemku se nalézající s tím, že od nájemce, bude-li mu dána z nájmu pozemku výpověď, koupeny budou nejen stavby nyní prodané, nýbrž i stavby, jež by snad později zřídil. Smlouvy tohoto druhu uzavírány byly na dlouhou dobu, mohly však od vlastníka půdy kdykoli býti vypovězeny, od čehož uvedené názvy. Sedlák (nájemce, douanier) neměl naproti tomu práva výpovědi. Tenura tato objevuje se v pramenech již v IX. stol. a byla praktikována zvláště na půdě klášterní. Později byla rozšířena i na statcích pánů světských. Zbytky tohoto ústavu zachovaly se v Bretagni až podnes. Kdežto však dříve tenury této formy měly dlouhé trvání nebo byly věčné (dědičné), uzavírají se nyní na krátkou dobu.

V Bretagni rovněž praktikován byl nájem zv. quevaise (z lat. cavagium, chevagium, což znamená v urbářích a chartulářích středověku tolik co capitatio, capitis census). Nájemce platil pánovi úrok nebo jinou dávku a byl povinen udržovati pozemky i budovy v dobrém stavu. Zvláštností tohoto dědičného nájmu jest, že platila při něm zásada juniorátu (le droit de juveignerie), pravý opak principu prvorozenství (le droit d'aînesse), Z několika mužských dětí nastupoval totiž dědictví syn nejmladší. který vylučoval bratry ostatní. Nebylo-li synů, dědila nejmladší z dcer. Příbuzní poboční k dědictví povoláni nebyli.

Dědičným nevypověditelným nájmem pozemků jest dále tenura zv. le droit de marché,[1]) známá dodnes v části Pikardie.

[1]) Dle Glassona znamená tu slovo marché nikoli trh (mercatus), nýbrž kus, dílec pozemku (ze středověkého slova latinského marcha, hranice, společná půda, marka, vzniklo franc. marcais a marché). Le droit de marché znamená dle toho tolik jako le bail de lot de terres.

Nájemné odvádí se in natura nebo v penězích a v prvém případě brzo v určitém množství plodin, brzo v alikvotní části úrody. Jak le droit de marché, tak l'albergement a jiné druhy dědičného nájmu označují se v literatuře názvy le bail héréditaire, le bail à locatairie perpétuelle, le bail à culture perpétuelle a p. Odvádělo-li se nájemné v alikvotní části plodin, říkalo se dědičnému nájmu půdy le bail à métairie perpétuelle.

Dočasná métairie (z lat. medietaria) čili métayage, totéž co římská colonia partiaria a bosenskohercegovský poměr pridržnický, nevyhynula ve Francii ani dodnes. Pořáde ještě má tento způsob těžení z půdy převahu na jihu a západě Francie. Z úhrnného počtu zemědělců v celé zemi připadá na podílnické nájemce celých deset procent. Poměr nájemce k vlasníkovi jest podle míst a úmluvy různý. Nájemné činí někdy až polovici sklizeného obilí (ostatní plodiny zůstávají nájemci za jistou náhradu), jindy však jen třetinu obilí a jisté množství másla a drůbeže atd. Nemůže-li si nájemce (le métayer, z lat. medietarius) pro chudobu opatřiti dobytek a celý inventář, dodává mu jej někdy vlastník. Účastní-li se vlastník těžby značnou měrou, ponechává nájemci jen část plodin, jíž nájemce k výživě má nevyhnutelně zapotřebí, a ostatek si podrží sám. Jak viděti, není métayage dle svého názvu (= polovinářství) vždycky nájmem, při němž nájemce odvádí vlastníkovi polovici plodin, nýbrž zhusta nájmem, při němž se obě strany dělí o výtěžek způsobem nestejným. [1])

8. Podobné poměry jako v Německu a ve Francii byly v příčině užívání cizích pozemků v Italii Tam rozšířen byl v minulých stoletích dočasný, doživotní i dědičný nájem cizí půdy zv. contratto di livello nebo contratto livellario. Název má odtud, že uzavírán byl v písemné formě (livello, libellus). Že byl smlouvou zcela obvyklou, o tom svědčí jiný jeho název patto (pactum = smlouva, z čehož i něm. termin Pacht). Tenere, colere per chartam znamenalo držeti právem nájemným; pozemky najaté nazývaly se incartati. Až do doby langobardské uzavírány byly zmíněné smlouvy na dobu více nebo méně dlouhou; v pramenech uvádí se doba pěti, deseti, dvanácti, osmnácti, devatenácti, dvaceti, dvaceti pěti i více (až sto) let. Někdy bylo ustanoveno, že nájem má

---

[1]) K části jednající o různých formách tenur na území francouzském čerpali jsme z těchto spisů: Glasson, u. m., sv. 4., str. 386—438; Viollet, Histoire du droit civil français, 2. vyd. (v Paříži 1893) str. 674 a násl., 758. a násl.; Gautier, Précis de l'histoire du droit français, 3. vyd. (v Paříži 1887). str. 245—251. Sr. též Warnkönig, Französische Staatsgeschichte (v Bazileji 1846), str, 255, 258. a 259; Karějev, Очеркъ исторіи французскихъ крестьянъ (ve Varšavě 1881), str. 55 a násl.; rovněž různé články v La Grande Encyclopédie, jako Bordelage, Champart a j. a článek Karyševa Землепользованie v rus. Encyklop. slovníku Brockhause-Jefrona. V knihách uvedených citována jest příslušná literatura.

trvati po celý život nájemcův, jeho synů, nebo synů a vnuků, nebo až do třetí, čtvrté, páté i další generace. Jindy zase bývalo zůstaveno nájemci, aby v nájemném poměru setrval, dokud mu bude libo; bylo jen vymíněno, aby z nájmu dal řádnu výpověď. I v tom případě, byl-li ujednán nájem na určitou dobu, nebývalo úmyslem stran, aby po vypršení smluvené doby nájem přestal, nýbrž předpokládalo se, že nájemce (livellario) ucházeti se bude na novo o další užívání najaté půdy. Obnovování nájemných smluv mívalo za účel, aby uznáno bylo cizí vlastnické právo k najaté půdě.

Právo své směl nájemce zůstaviti svým dědicům, i když to ve smlouvě výslovně nebylo ujednáno, bez dovolení pánova nesměl však právo to převésti na osoby cizí. K dědictví povoláni bývali obyčejně jen legitimní mužští descendenti prvého nabyvatele. Ženy byly zpravidla vyloučeny a nastupovaly jen, když nebylo mužských.

Povinností nájemcovou bylo vzdělávati řádně najatou půdu a udržovati ji v dobrém stavu. Při zániku nájemného práva nemohl žádati za náhradu meliorací. Vlastníkovi půdy odváděti musel nájemné (census, justitia dominica), jež bylo poměrné k velikosti a plodnosti půdy a spočívalo obyčejně v plodinách, a to buď v určitém (fixním) množství nebo v alikvotní části úrody. Mimo to býval nájemce zavázán k jistým službám ve prospěch pána, zejména k robotám. Jen zřídka požadováno bylo nájemné v penězích. Co se týče alikvotní části úrody, bývala rozličná. Bylať vybírána čtvrtina, pětina nebo i jiná část. Někdy byly v užívání rozličné kombinace. Z obilí na př. požadována byla čtvrtina, z vína však polovice atd. Vedle dávky v obilí a jiných plodinách vybírány bývaly též rozličné dávky vedlejší v domácích zvířatech a drůbeži atd.

Vedlo by nás příliš daleko, abychom měli obšírněji psáti o zmíněném nájmu pozemků v Italii.[1]) Pro účel naší práce postačí, co právě řečeno.

Také udělování zemí pod úrok (la concessione a censo) známo bylo v právu italském. Úročník (il censuale) platil z půdy užívané právem úročným (terra censilis, censualis) jen mírný úrok, který nebyl vlastně nájemným, nýbrž poplatkem na uznání cizího vlastnictví.[2])

Nejobyčejnějším druhem pozemkového nájmu bývala v Italii colonia, jež tam pokládána byla podobně jako v právu francouzském a rakouském za smlouvu společenskou, nikoli nájemnou. Vlastník dával veškeren nebo skoro veškeren potřebný kapitál, sedlák pak práci, někdy i část kapitálu: živý i mrtvý fundus instruktus (dobytek a hospodářské nářadí).

---

[1]) Koho věc zajímá, toho odkazujeme na Pertile, Storia del diritto italiano, 2. vyd., 4. sv. (v Turině 1893), str. 291—329.

[2]) Pertile, u. m., str. 330.

Colonia partiaria vyskytuje se v Italii již v prvých stoletích středověku. Kdo vzdělával cizí půdu a za užívání odváděl část úrody, nazývá se v pramenech tezolanus, massarius, colonus partiarius, laborans ad partem, ad medietatem, mezadrus, mezzadro, mezzaiuolo. Výrazů posledních užívá se až podnes. Plodinový nájem sám nazýval se v Italii massaritium, tezolanaria, mezzadria a mezzeria. Slova poslední jsou rovněž v užívání ještě dnes. Táž pravidla, která platila o nájmu plodinovém v Německu a Francii, platila i v Italii. Colonus partiarius nesměl plodiny skliditi, dokud nedal věděti pánovi pozemku nebo jeho zástupci, aby dána byla záruka, že pán nebude při odvádění nájemného zkrácen. Nájemce povinen byl vzdělávati řádně půdu a hnojiti ji, sice pozbýval práva na svůj podíl úrody ve prospěch pánův. Nájemné odvésti měl do domu pánova. Dal-li mu pán výpověď, nebo zaniklo-li jeho právo jiným způsobem dříve, než mohl těžiti z prací vynaložených na pozemek, dostával od pána náhradu. Drobný dobytek a drůbež držíval na polovici s pánem, a z polovice náležel mu také užitek z ostatního dobytka, byl-li tento úplně nebo z polovice vlastnictvím pánovým. Měl-li však nájemce svůj dobytek vlastní, odváděl pánovi nájemné z luk. V případě tomto mohl užívati dobytka dle své libosti, kdežto v onom případě nesměl si dobytkem bez dovolení pánova vydělávati, nechtěl li ztratiti výdělek a platiti pánovi pokutu.

Osev opatřoval colonus společně s pánem, a sice v témž poměru, ve kterém oba participovali na výtěžku. Dříve než úrodu rozdělili, osev odčítali. Byl-li sedlák tak chudý, že si nemohl opatřiti část osevu na něj připadající, byl pán povinen jej založiti.

Zajímavo jest, že podobný princip, jaký platí o rozdělení sklizených plodů v zádružné rodině chorvatské, praktikován byl i v právu italském. Hledělo se především k tomu, jak kdo přispíval svou prací ke vzdělávání půdy, a pak činěn byl rozdíl mezi muži a ženami. Polovice plodin dělila se dle hlav, druhá polovice pak dle kolen (per stirpes). Za hlavu se počítala obyčejně jen odrostlá mužská osoba (v Modeně nad 18 let); děti (pod 12 lety) se nepočítaly vůbec, u mládeže nad 12 lety tvořila každá osoba půl hlavy. Ženské nad 18 lety počítaly se za dvě třetiny hlavy, nad 12 lety za třetinu hlavy. Jinde dostávalo se ženským polovičního dílu dávaného mužským atd.

Nájemné činívalo při plodinovém nájmu v Italii polovici, třetinu, čtvrtinu neb i jinou (menší) část úrody.[1])

Dočasná colonia partiaria (mezzadria, mezzeria) udržela se v Italii až dodnes, podobně jako ve Franci métayage.

9. Ničím jiným než dědičnými nájemci cizí půdy nejsou dále angličtí sedláci zv. copyholders, nazvaní odtud, že právo

[1]) Pertile, u. m., str. 638—643.

jejich při každé změně držitele utvrzováno jest kopií soudního protokolu (na velkostatkářském soudě). Podobně jako ústav kmetský zaniká v Bosně a Hercegovině výkupem půdy, tak vykupují se na základě t. zv. copyhold act z r. 1887 i angličtí dědiční nájemci a stávají se svobodnými vlastníky pozemků.

10. Podílnický plodinový nájem znám byl dále a částečně dosud jest znám na Rusi.

V severním a částečně i středním Rusku rozšířena byla ve XIV.—XVI. stol. třída sedláků nazvaných polovniki (polovináři, týž výraz jako ἡμισιασταί, métayers a mezzadri). Zprávy pramenů z této doby jsou však bohužel tak stručné, že není možno učiniti si dle nich jasný obraz o uvedené třídě selského lidu. Mnohem cennější jsou zprávy, jež se zachovaly o polovnicích v přímořských újezdech, t. j. v újezdech gubernie Archangelské, Oloněcké a Vologodské. Zbytky polovniků udržely se tam až do druhé polovice XIX. stol.

Přímořští polovnici byli malými dočasnými nájemci, usedlými na půdě klášterní a církevní vůbec i světské, kteří odváděli pánovi pozemku jmenem nájemného část úrody a neupadli v selské poddanství, resp. nebyli připoutáni k půdě. Smlouvu nájemnou uzavírali na jistou řadu let. V pramenech uvádí se častěji doba tří a čtyr let, vedle toho však i (řídčeji) doba dvou, pěti i deseti let, také jeden rok. Po vypršení smlouvy mohl polovnik buď nájem obnoviti nebo s pozemku (половье) odejíti. Půdu se stavbami obytnými i hospodářskými dával obyčejně vlastník pozemků; polovnik opatřiti si musel hospodářské nářadí a dobytek O osev staral se buď nájemce, nebo jej z polovice dodávala každá strana. Plodiny dělily se mezi obě strany v různých proporcích. Zpravidla náležela polovnikovi polovina (od toho název), někdy však jen třetina, jindy zase dvě pětiny, ostatek ($^1/_2$, $^2/_3$, $^3/_5$) připadal vlastníkovi. Napolo dělilo se i seno (v kupách). K dělení obilí i sena povinen byl polovnik pozvati vlastníka, který měl právo vybrati si lepší polovinu. K jinému aekvivalentu než k odvádění části plodin nebyl polovnik (tretčik, náležela-li mu jen třetina) vůči pánovi původně zavázán, a zejména ne k robotám. Za práce konané ve prospěch vlastníka pozemku (za prirjad) byl placen. V pozdější době požadovány byly však i na polovnicích bezplatné práce (roboty). Daně platil obyčejně vlastník pozemku. Ukazem ze 31. prosince 1827 bylo ustanoveno, že smlouvy mezi polovniky a vlastníky pozemků mají se uzavírati jen na určitý čas, že polovnici mají míti svůj živý i mrtvý inventář, a stavby, jež obdrží, že mají opravovati. Po vypršení smlouvy, jež uzavírána byla na šest až dvacet let, mohl polovnik pozemek opustit, avšak měl rok před tím dát výpověď. Touž výpověď dáti měl polovnikovi i pán. Roku 1840 ustanoveno, že polovnici, kteří neuzavřeli s vlastníky zmíněných smluv, mají se přestěhovati na aerární půdu, při čemž jim

slíbena státní pomoc. Staré polovnictví (половничество) zrušeno bylo zákonem ze 27. dubna 1876. Polovnici měli 1. buď se přestěhovati na aerární půdu nebo 2. z polovnictví se vykoupiti, nebo 3. mohli zůstati bezzemky, avšak s právem najmouti cizí půdu dle pravidel o obyčejném nájmu. V případě prvém zaručena jim darem od vlády pomoc na stavbu nových budov a založení hospodářství (pro rodinu 55 rublů), a poskytnuto jim na pět let osvobození od daní. V případě druhém slíbena jim od státu aspoň zápůjčka.[1])

Ještě za našich dnů praktikuje se na Rusi plodinový nájem pozemků. Rozšířen jest zvláště na jihu a jihozápadě Rusi (v gub. Černihovské, Poltavské, Jekatěrinoslavské, Chersonské a j.) i v Rusi střední. Nazývá se obyčejně skopščina, spolščina (спольщина), též nájem polovinový (наемъ испольный). Nájemci užívající tímto způsobem cizích pozemků nazývají se испольщики. Statkář dává obyčejně polovici svých pozemků, kterou nevzdělává ve své režii, nebo vzdálenější pozemky do nájmu sedlákům, kteří místo nájemného v penězích odvádějí část úrody (polovinu, tři pětiny, tři čtvrtiny nebo jinou část) a mimo to konají vlastníkovi pozemku ještě jisté práce. V Kurské gubernii dělí se při skopščině úroda obyčejně tím způsobem, že ispolščiku připadají 2 snopy a vlastníkovi tři. Velmi často najímány bývají »na polovic« pozemky od celých obcí (mirů), ve kterémž případě sedláci vzdělávají najaté pozemky společně (odtud název skopščina). V Jarenském újezdě Vologodské gubernie byli dle Avramova (zpráva z r. 1859) »polovnici«, kteří užívali cizí půdy za část úrody (polovinu nebo třetinu), zjevem zcela obyčejným. Skoro všeobecně platí v Rusku při nájmu polovinovém pravidlo, že z luk odvádí se kvota větší než z polí.

Vedle nájmu plodinového praktikuje se na Rusi nájem, při němž se uživatel cizí půdy zavazuje nikoli k odvádění části plodin, nýbrž výhradně ke konání služeb (robot). Roboty vymiňují se buď v určitém množství pracovních dnů s dobytkem nebo bez dobytka (roboty tažní nebo pěší) bez ohledu na to, k čemu pracovních sil bude užito, nebo se ujedná práce jistého druhu a rozsahu. Někdy se mimo práce vyžadují ještě doplaty v naturáliích nebo v penězích jako doplněk smluveného aekvivalentu v pracích.[2])

11. Konečně budiž učiněna zmínka o podílnickém plodinovém nájmu ještě v jiných částech Balkánského poloostrova než

[1]) Srv. Ďjakonov, Очерки изъ исторіи сельскаго населенія въ моск. государствѣ XVI.—XVII. вв. (v Petrohradě 1898), str. 144—205 (Половники поморскихъ уѣздовъ) a článek Половники v rus. Encyklop. slovníku Brockhause-Jefrona. U Ďjakonova podána jest literatura předmětu.

[2]) Sr. Jakuškin, Обычное право, sv. 2. (v Jaroslavi 1896), kde uvedena jest literatura jednající o plodinovém nájmu na Rusi, a cit. již článek Karyševa v rus. Encyklop. slovníku Brockhause-Jefrona.

v Bosně a Hercegovině. V Bulharsku[1]) vyskytuje se plodinový nájem polovinový, t. zv. ispolica (nájemce nazývá se ispoldžija, tur. ortak, ortakčija), a třetinový, tur. üčürdžüm (od üč tři). Rovněž tak na Černé Hoře dávají se pozemky »u napolicu, na trećinu i u opšte za neki dio roda« (a vůbec za nějaký díl úrody). Sr. čl. 309 a násl. obec. majetkového zákonníka pro kníž. Černohorské (2. vyd. z r. 1898).

Příklady uvedené tuto z právních dějin jednotlivých národů i z přítomnosti postačí úplně k provedení důkazu, že jak kmetství, tak poměr pridržnický nejsou výhradnou zvláštností bosenskohercegovskou, nýbrž že jsou podobným zjevem v právních dějinách Bosny a Hercegoviny jako rozličné formy plodinového nájmu, dědičného i dočasného, v právní historii národů starověkých i novověkých. Vymizely-li příbuzné agrární poměry u mnohých národů již před mnoha stoletími, kdežto u některých, zrovna tak jako v Bosně a Hercegovině, se uchovaly až dodnes, jest to jen svědectvím, že dotčené země ve vývoji hospodářském a následkem toho i právním značně se opozdily a setrvaly ještě na stupni velmi primitivním.

Agrární právo v Bosně a Hercegovině.

I. Historický vývoj před rakouskouherskou okupací.

Jako kdysi v jednotlivých zemích evropských selské rodiny dědičně byly usazeny na t. zv. vrchnostenských pozemcích a za užívání vrchnostenské půdy byly povinny vrchnosti robotovati a odváděti rozličné dávky, tak měly se věci i na Balkánském poloostrově již před tureckým výbojem. V Bosně byly v příčině právního a hospodářského postavení selského obyvatelstva asi tytéž aneb aspoň příbuzné poměry jako v Chorvatsku a Uhrách a ve státě Srbském. Všimněme si těchto poměrů blíže.

V Chorvatsku a v Uhrách upraveny byly sice povinnosti sedláků vůči pánům podrobněji teprve v urbářích z XVIII. stol., avšak totéž skoro, co bylo stanoveno v urbářích, praktikováno bylo mnohem dříve na základě právního obyčeje. Poměry byly tak konservativní, že to, co nalézáme v urbářích XVIII. století, můžeme jen s nepatrnými snad změnami předpokládati v době dřívější. V majetkovém ohledu možno povinnosti sedlákovy vůči pánovi rozděliti na tři druhy: 1. roboty, 2. úroky, 3. dávky naturální. Co se týče robot, byl sedlák celolánik (ostatní

[1]) Jireček Konst., Cesty po Bulharsku (v Praze 1888), str. 129, 130 a 409.

sedláci ovšem v poměru k velikosti svého statku) povinen robotovati své vrchnosti po celý rok vždycky buď jeden den týdně s potahem anebo dva dni bez potahu. Jinými slovy byl zavázán k 52 dnům roboty tažné (vozna tlaka, vozna gospodčina) anebo ke 104 dnům roboty ruční čili pěší (pešička tlaka). Při setí, o senoseči, o žních, o vinobraní mohl ovšem pán žádati na sedlákovi robotu dvojnásobnou (tlaku vu duplom), avšak to byla z pravidla jen výjimka. Úrok (činži) zv. focagium, fumagium (podymné), který činil 1 zl. ročně, povinen byl sedlák odváděti pánovi jakožto nájemné ze sídla (z dvoru, fundus intravillanus). Z dávek naturálních uvésti sluší na prvém místě devátek (nona) z obilí, vína, zeleniny, jehňat, kůzlat a včel. Také ze lnu a z konopí náležel vrchnosti devátek, jestliže si nechtěla od sedláka dát upřísti svůj vlastní len nebo konopí až do šesti liber. Vedle toho byl sedlák celoláník zavázán odváděti pánovi ročně ještě některé jiné dávky, jako kuřata, kapouny, vejce a máslo, a třicet sedláků dohromady jedno tele nebo místo toho 30 grošů, tedy každý celoláník jeden groš.[1]) Poměry nebyly ovšem pod každou vrchností stejné, avšak menší úchylky od obecného pravidla nepadají na váhu.

Z území srbského máme několik starších dosti podrobných zpráv o velikosti robot. V pramenech srbských uvádějí se dva druhy sedláků; jedni se nazývají sokalnici (lat. socamanni), druzí meropchové (srbs. meropsi). Tito jsou poddaní sedláci, oni pak bezpochyby svobodní nájemci cizí půdy, nepřipoutaní k hroudě, nazvaní snad od poplatku odváděného pánovi pozemku (soć).[2]) O právním postavení sokalniků víme velmi málo. Za to lepší zprávy máme o meropsích, poddaných sedlácích, nazvaných později kmety nebo kmetići.

Jak velké byly roboty šlechtických (panských) meropchů, t. j. sedláků usazených na zpupných statcích, čili jak v Srbsku se říkalo, na baštinách šlechty, o tom se z Dušanova zákonníku nedovídáme. Monastýrské chrysobule podávají nám však žádoucí vysvětlení. Podle Dušanovy chrysobule dané monastýru sv. Archanděla v Prizrenu byli meropchové povinni robotovati dva dny týdně z každého dvoru (kuće) dle nařízení starešinova, mimo to

---

[1]) Vežić, Urbar Hrvatsko-Slavonski (v Záhřebě 1882), str. 129—136; Kelemen, Institutiones juris hungarici privati, sv. I., 2. vyd. (v Budíně 1818), str. 456—462.

[2]) Daničić, Pjечник из књижевних старина српских (v Bělehradě 1864), sub voce сокальникъ. Novaković ve svém novém vydání Zákonníku Štěpána Dušana (v Bělehradě 1898), str. 211, však s výkladem Daničićovým nesouhlasí. Ačkoli ve spise svém Проніјари и баштиници (Глас Српске Кр. Акад. I., v Bělehradě 1887), str. 45, praví, že sokalnici byli svobodní lidé, nepřipoutaní k půdě, kteří na základě soukromé smlouvy užívali cizí půdy, praví ve zmíněném vyd. Dušanova Zák., str. 211, že smysl slova sokalnik není jasný.

orati všichni společně ke každému druhu obilí a vše pak skliditi a odvézti do stodoly, kositi dle potřeby seno, dělati na vinici, jak jest nařízeno v Studenici (což nám jest neznámo), a dávati klášteru jehněčí maso a třicet pásem lenu. Také v příčině pozemků chilandarských bylo nařízeno, že každá rodina (kuća) musí robotovati dva dny týdně a mimo to orati dva dny na podzim a dva dny na jaře, jeden den kositi seno a jeden den pracovati na vinici a vše, co se zorá a pokosí, skliditi [1]) Kromě robot byli meropchové povinni i k jistým dávkám, jak svědčí příklady uvedené v Daničićově Rječniku.

Novaković soudí, že k týmž robotám, ke kterým byli zavázáni meropchové klášterní, byli povinni i sedláci pánů světských.

O sedlácích usazených na území manském čili, jak se na Balkánském poloostrově říkalo, na pronijích, máme zprávu přímo v Dušanově zákonníku. Ve čl. 68. (dle nov. vyd. Novák.) se praví: Meropchům jest zákon po vší zemi: Týdně nechť robotují dva dny pronijarovi (lenníkovi) a nechť mu dávají státní daň (»carovu perperu«) a všeobecnou robotou (»zamanicom«) nechť mu sena kosí jeden den a na vinici pracují jeden den, a kdo nemá vinice, tomu nechť pracují jeden den práce jiné . . .

Jak viděti, nebylo velkého rozdílu mezi robotou meropchů na statcích zpupných na jedné straně a na území manském na straně druhé. Rozdíl jevil se jen ve všeobecné robotě při orání, následkem kteréž postavení meropchů na zpupných statcích bylo o něco těžší než meropchů pronijarských.

Srovnáme-li zprávy tuto uvedené o Srbsku a Chorvatsku, vidíme, že v obou zemích bylo právní postavení poddaných sedláků podstatně totožné. S velkou pravděpodobností můžeme souditi, že tytéž poměry jako ve zmíněných zemích sousedních panovaly v příčině selského obyvatelstva i v Bosně a Hercegovině před tureckým výbojem. Jest otázka, jaké změny způsobeny byly dobytím obou řečených zemí od Turků. Království Bosenské, jak známo, vyvráceno bylo sultánem Mohamedem II. r. 1463, a Hercegovina stala se tureckou provincií r. 1482. Dle souhlasného mínění badatelů (hlavně Zachariae von Lingenthal a Novakoviće) nezavedli Turci, když opanovali Balkánský poloostrov, v dosavadním právním systému římsko-byzanckém žádných podstatných změn. Před jejich příchodem dělila se veškerá půda: 1. na půdu státní, k níž se počítala půda od nikoho neokupovaná a nevzdělávaná, 2. na malé statky svobodnické, nenáležející ani k velkostatkům šlechtickým nebo církevním ani k pronijím, povinné k jistým robotám ve prospěch panovníka, 3. na světské i církevní velkostatky, k nimž počítati sluší i soukromé statky panovníkovy, 4. na pronije, vojenská i úřední manství, jež vznikala tím, že panovník postupoval některé

[1]) Novaković, Пронијари и баштиници, str. 41 a 42.

důchody a užitky plynoucí mu ze státní půdy jakož i z malých statků svobodnických držitelům pronijí čili pronijarům. Pronije udělovány byly od panovníků jen na čas nebo na doživotí osoby obdarované, stávaly se však v rukou mocných pronijarů dědičnými. Naproti tomu světské velkostatky byly soukromým neobmezeným a dědičným vlastnictvím šlechty. Panovníkovi připadaly, jen když rodina šlechtická vymřela, anebo když se vlastník dopustil nevěry.[1]) Na půdě náležející k velkostatkům, světským i církevním, usazeni byli poddaní sedláci (meropsi), o nichž byla již řeč. Sedlákův usazených na vlastní půdě čili svobodníků bylo asi mnohem méně než sedláků poddaných.

Takové byly poměry v někdejším státě Srbském, na území Bulharském,[2]) a jistě i v Bosně a Hercegovině.

Když se zmocnili Balkánského poloostrova Turci, zavedli v příčině práva k pozemkům jisté novoty. Dosavadní neobmezené právo vlastnické bylo uznáno jen v míře velmi skrovné, pokud totiž bylo výsledkem práce. Za mulk (individuální neobmezené vlastnictví) uznány byly pouze městské i vesnické reality: domy, zahrady a vinice. Všechna ostatní vzdělaná půda prohlášena byla za půdu státní (erazi-i-emirije, t. j. zemi emirovu, sultánovu), ponechána však k užívání dosavadním vlastníkům: těm, kteří se dali na islam, i těm, kteří nové víry nepřijali (ovšem s povinností k větším dávkám), resp. (pokud povražděním neb útěkem dřívějších vlastníků se uprázdnila) odevzdána muslimským dobyvatelům. Vlastnictví státní nebylo však vlastnictvím podle práva římského, nýbrž spíše jen vlastnictvím nominálním, fiktivním, spočívajícím v jistých výsostných právech státu (rekabe), jež měla účel hlavně fiskální. Stát hleděl totiž vytěžiti ze svého výsostného práva nad svou (státní) půdou co nejvíce daní a poplatků. Za tím účelem ustanovil, že vedle desátku (ušr) placeného od uživatelů státních pozemků každý rok mají v jistých případech jednou pro vždy placeny býti nástupní, resp. převodní poplatky. Dělo se to, zemřel-li někdo bez dědiců, nevzdělával-li po delší dobu půdu (čímž ucházel státu desátek) atd. Aby vybral co nejvíce poplatků, obmezil stát dědickou posloupnost ab intestato na nejužší kruh příbuzenstva a vyloučil vůbec posloupnost testamentní. Jak viděti, zakládalo se dotčené výsostné právo fisku (rekabe) na ohledech ryze veřejnoprávních, hlavně fiskálních, a neprýštilo se z vlastnictví státu, nýbrž jen z fikce práva vlastnického. Nebýti této theorie o státním vlastnictví, byl by stát rovněž mohl z ohledů veřejnoprávních žádati na svých poddaných daně i poplatky. Proto nesluší při t. zv. státní půdě pokládati dle našeho nazírání za pravého vlastníka stát, nýbrž

[1]) Novaković, Пронијари и баштиници, str. 53—57.

[2]) Dle Uspenského, Матеріалы для исторіи землевладѣнія въ XIV. вѣкѣ, vuádějí se v makedonských vesnicích ve XIV století též svobodníci (eleutheri).

onu osobu, která obdržela za tapuový (nástupní) poplatek od státu tesaruf, t. j. právo držeti a užívati státní půdy. Ovšem ani vlastnictví (tesaruf) této osoby nebylo vlastnictvím podle práva římského, nýbrž právem velmi mu blízkým, obmezeným se strany státu z důvodů hlavně fiskálních. Dřívější neobmezení vlastníci svých pozemků stali se tedy po tureckém výboji vlastníky obmezenými, a sice bez ohledu, byli-li muslimány čili nic. Rozdíl mezi nimi byl jen v příčině povinnosti daňové, a to ještě jen v prvých dobách po výboji. Menší daň (desátek, ušr) platili muslimáni, kteří náleželi k dobyvatelům, nebo kteří aspoň přijali islam před výbojem. Ostatní vlastníci, kteří se stali muslimány teprve po výboji, anebo kteří zůstali křesťany, platili daň zvanou harač,[1]) jež spočívala v alikvotní části úrody (od jedné desetiny až do poloviny), a mimo to fixní roční dávku z každého dvoru (rezmi čift, podymné). Křesťané byli vedle toho povinni platiti ještě daň z hlavy (džizje). Během času zanikl však rozdíl mezi pozemky desátkovými (erazi-i-ušrijje) a pozemky haračovými (erazi-i-haradžijje). Z veškeré státní půdy čili z t. zv. vlastnictví mirijového platil se jen desátek.

Půda nevzdělaná (erazi-i-mevat), jako lesy, pastviska a půda pustá určena byla, pokud ji stát nevzal do vlastní správy, rovněž pod výhradou rekabe k užívání obcí nebo k užívání všeobecnému. Kdo půdu takovou vzdělal, stával se jejím (obmezeným) vlastníkem.

Jinak nezměnilo se za výboje tureckého nic v těžení z půdy. Jako dříve, tak mohl i nyní vlastník půdy buď vzdělávati své pozemky ve vlastní režii nebo je mohl dáti k užívání za jisté dávky a služby sedlákům, kmetům. V právním postavení kmetů, o něž nám zde běží, nestala se tedy změna pražádná, leda že snad statkář muslimán byl pánem tvrdším než dřívější vrchnost křesťanská. Aekvivalent, který sedláci poskytovali statkářům, na jichž půdě byli usazeni, za užívání této půdy, spočíval jednak v naturálních dávkách (v části úrody), jednak v robotách na panském statku.

Vedle kmetů, t. j. sedláků usazených na vrchnostenské půdě, udržela se v Bosně a Hercegovině i po tureckém výboji hrstka sedláků svobodných (nynější slobodnjaci, die Freibauern). Ti arci k (soukromým) robotám a naturálním dávkám zavázáni nebyli, nýbrž platili jen státní desátek, k němuž byli povinni i vlastníci velkostatků.

Jako ponechal stát turecký po dobytí Balkánského poloostrova v platnosti dosavadní vlastnictví k půdě a jen je obmezil, tak přijal také dosavadní byzanckou instituci lenní a přizpůsobil ji jen

[1]) Slovo harač jest dle Zachariae von Lingenthal, Geschichte des griechisch-röm. Rechts (v Berlíně 1877), str. 193, pozn. 647, původu řeckého. Již byzancké památky nazývají daň χάραγμα. Výrazem tímto označoval se původně zlatý peníz (χάραγμα νόμισμα, moneta caragii), v němž byla placena daň zv. capitatio (daň z hlavy a daň pozemková).

ke svým potřebám. Příjmy ze státních pozemků (daně a poplatky) nevybíral stát sám, nýbrž přidělil je dle větších i menších okrsků vojenským a správním zřízencům jakožto léna. Dle velikosti své nazvána byla vojenská léna timary a ziamety. Timar (překlad řeckého *πρόνοια*, péče, opatrování a ošetřování nemocných, pak tolik jako beneficium) bylo léno, jehož výnos činil od 3000 do 20.000 (vlastně 19 999) akčí (penízů), ziamet (znamená původně úřad, hodnost, zbraň) pak léno, jež vynášelo od 20.000 až do 100.000 akčí. Území, jehož příjem činil nad 100 000 akčí, nazývalo se chass a určeno bylo k vydržování sultána a ministrů.[1]) Držitelé lén čili spahijové (tur. sipahi, spahi, jezdec) byli povinni konati vojenskou službu jednak sami, jednak se svými lidmi. Timarli (držitel timaru), jehož příjem činil jen 3.000 akčí, šel do boje sám s koněm. Na každých 5.000 akčí nad to měl spahija přivésti ssebou po jednom ozbrojeném a opatřeném vojákovi. Dle toho vedli timarliové nejvíce tři vojáky, a zaimové (držitelé větších lén, ziametů) nejméně čtyři, často však dle velikosti léna i 10—15 vojáků, zvaných džebeli. Každý spahija musel býti stále připraven, aby na zavolání se svým průvodem se dostavil pod prapor, k němuž náležel, a sice pod vedením subaše, resp. alajbega (plukovníka). Alajbegové podřízeni byli opět sandžakbegům, a tito beglerbegům. Beglerbeg bosenský byl ve vojenských věcech podřízen beglerbegu Rumelije (evropského Turecka), a tento opět serdari ekremu, kterým byl obyčejně veliký vezír.

Kdykoli běželo o nějakou vojenskou výpravu, shromáždili se spahijové nejdříve pod subašou (kapetánem, muselimem) a pak se přidružili k alajbegu. Alajbegové přivedli je k sandžakbegu, tento k beglerbegu atd.[2])

Není ani třeba podotýkati, že spahijové jakožto vojáci turečtí nebyli křesťané, nýbrž muslimáni. Velké i malé statky mohly sice náležeti dosavadním křesťanským vlastníkům (šlechtě a svobodným sedlákům), avšak léna byla vyhražena jen vyznavačům islamu. Statkářů křesťanských (tur. nazývali se čiftluk sahibije) ubývalo ostatně čím dále tím více. V řadách šlechty zanikli skoro úplně. Přijalať šlechta skoro šmahem islam, a jen výjimkou uvádějí se ještě na počátku XVII. stol. na území Starého Srbska, ba ještě

---

[1]) Sr. chorvatský (litografovaný) překlad tureckého komentáře k zák. ze 7. ramazana 1274 (z 3. května 1858) o nemovitostech čili k ramazanskému zákonu, vydaný zemskou vládou bosenskohercegovskou. Ne zcela totožně vykládá smysl slova chass Eichler, Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina (ve Vídni 1889), str. 39. — Novaković, Проније и баштинаци, str. 76, mluví o lénech zv. malik, malićane, jejichž výnos činil více než 99.000 akčí (aspri). Máme za to, že ono místo spočívá na nějakém nedorozumění. Znamenáť tur. slovo malik vlastníka.

[2]) Safvet beg Bašagić-Redžepašić, Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (v Sarajevě 1900), str. 44 a 45.

ve stol. XIX. v Hercegovině křesťanští statkáři.[1]) Za to lid selský hlavně poddaní kmeti a částečně i svobodní sedláci většinou podrželi víru křesťanskou. Byla to větší část bosenského obyvatelstva. V prvých padesáti letech tureckého panství v Bosně nenastaly v zemi vůbec příliš velké změny. Moc turecká nebyla tam ještě ani upevněna. Mnohá města a hrady zůstaly v rukou uherského krále Matěje a po něm Vladislava. Dle tureckých listin chovaných ve františkánských klášterech v Bosně vyslal sultán teprve r. 1515 do země své zřízence, kteří vyměřili půdu a zapsali ji do pozemkových rejstříků.[2]) Když se po r. 1527 celá země dostala do rukou tureckých, rozšířil se islam i mezi lidem selským. Počet křesťanů velmi se ztenčil. Bez ustání řádily v zemi čety tureckého vojska, jež podnikalo výpravy do Uher. Značná část křesťanského obyvatelstva rozprchla se do sousedních zemí, do Dalmacie (Dubrovnicka), Chorvatska, Slavonie, Bačky a j. Některé krajiny, zvláště úrodná Posavina (pravý břeh řeky Sávy, po obou stranách ústí Bosny), Podriní a Krajina čili Turecké Chorvatsko (okruh Bihačský) úplně zpustly a zarostly lesem. Pouze ve středu Bosny, krajině hornaté a skalnaté a vzdálené od zemí, v nichž našli křesťané útulek, udrželi se křesťanští sedláci v nepřístupných místech, z nichž postupovali ven pouze tenkráte, když nastávaly doby klidnější.

Počet křesťanů menšil se mimo to častými mory, jež tehdy velice řádily. Půdu po nich uprázdněnou zaujali mohamedáni. Značně se rozmohl živel mohamedánský zejména v letech 1683 až 1739 (do míru Bělehradského). Zle vedlo se bosenským křesťanům po odražení Turků od Vídně. Za svůj nezdar mstili se na nich mohamedáni a přinutili je, že se jich mnoho opět vystěhovalo do sousedních zemí. Po uzavření míru počali se křesťané usazovati opět v Posavině, Podriní a Krajině, vracejíce se tam ze Zasáví, z horských nahijí střední Bosny a zvláště z Hercegoviny a Dalmacie. S tureckými velkostatkáři (begy, t. j. vyššími šlechtici, a agy, šlechtici nižšími), na jejichž půdě se usazovali, uzavírali smlouvy s tou podmínkou, že jim budou odváděti devátek (devátou část úrody) z polí a půl druhé oky másla za užívání pastvin a luk.[3])

Devátek platili kmeti begům a agům jakožto nájemci jejich pozemků. Devátek byl tedy dávkou pozemkovou, soukromoprávní. Vedle toho byli však povinni odváděti spahijům místo státu desátek (ušr) jakožto dávku státní, daň (a kromě toho poplatky nástupní, resp. převodní). Byl-li beg zároveň spahijou, což bývalo

[1]) Novaković, u. m., str. 72. Srvn. ve Slovníku Vuka-Karadžiće heslo Čitluk-sahibija.

[2]) Hilferding, Боснія, Герцеговина и Старая Сербія (v Petrohradě 1859), str. 433.

[3]) Hilferding, u. m., str. 434 a 435.

velmi často, platil mu kmet — z důvodů ovšem rozdílných — zároveň devátek i desátek. Pány lenními byli totiž zhusta velkostatkáři (čiftluk sahibije, t. j. begové a agové), kteří následkem své vlastnosti spahijovské byli nazýváni z pravidla spahiji místo čiftluk sahibiji, o čemž svědčí ostatně i dnešní název spahija, který jest synonymem slov aga, gospodar, gazda.

Spahiluky (léna) byly a měly býti jen doživotní, nikoli dědičné. Záhy však pozoruje se u spahijů snaha, aby léna jejich přecházela i na syny, a aby se ze spahiluků staly soukromé statky. Jakožto zástupce státu byl spahija povinen, kdykoli se nějaký jemu poplatný statek vymřením oprávněné rodiny uprázdnil, zadati jej za nástupní poplatek (tapu) osobě jiné. Když však lenní zřízení v říši turecké pokleslo, a kontrola jeho nebyla prováděna, přiházelo se dosti často, že spahija uprázděný statek podržel pro sebe a pak jej dal někomu k užívání právem kmetským. Nescházely také příklady, že spahijové využitkovali své moci naproti slabým, jim rovněž poplatným selským svobodníkům, nutíce je, aby vedle státního desátku odváděli spahijovi ještě dávky pozemkové,[1]) k nimž byli zavázáni jen kmeti. Na jedné straně zabírali tedy spahijové bezprávně mirijové pozemky, na druhé straně však proměňovali léna ve statky dědičné. Dělo se to zvláště od počátku XVII. stol., kdy se o spahilucích přestaly vésti úřední záznamy. Ústřední správa stala se tak slabou, že úřední sepisování lén se jí už nepodařilo. Tou měrou, jak rostlo obyvatelstvo, množil se i počet lén. Již v XVI. stol. nebylo prý ani jedno léno celé, a na počátku XIX. století neměl mnohý spahija ani desátek z celého jednoho domu selského.[2]) Zmenšování velikosti lenních údělů mělo za následek čím dál tím větší utiskování kmetů, sedláků usazených na begovské (agovské), resp. spahijovské půdě. Aga a spahija stal se zatím, jak již řečeno, osobou jedinou. Dávkami dosud vybíranými (desátkem a devátkem) se spahijové nespokojovali, nýbrž začali zaváděti čím dále tím těžší roboty (angarija, begluk), nutíce kmety, aby vzdělávali jejich půdu. K jak velké robotě bývali kmeti bosenští a hercegovští až do počátku XIX. stol. povinni, bude se moci spolehlivě seznati teprv, až bude vydán listinný materiál bosenských a hercegovských klášterů. Prozatím víme o poměrech za doby turecké správy a zejména o XV.—XVII. stol. velmi málo a musíme se obmeziti spíše jen na domněnky. Zdá se, že roboty, jež byly v Bosně a Hercegovině zavedeny před tureckým výbojem, byly v prvé době turecké správy spíše zmenšeny než zvětšeny. Nasvědčuje tomu způsob hospodaření, který v obou řečených zemích a vůbec na celém Balkánském poloostrově byl rozšířen.

---

[1]) Eichler, u. m., str. 44.

[2]) Jireček Konst., Cesty po Bulharsku (v Praze 1888), str. 407. — Údaj tento netýká se ovšem speciálně Bosny a Hercegoviny, nýbrž celého Balkánského poloostrova.

Turecký beg, resp. aga — pokud nebyl spahijou, a tím byl velmi často — byl příliš pohodlný, než aby půdu svou vzdělával ve vlastní režii, a spahija nebyl vůbec ani vlastníkem pozemků, nýbrž státním zřízencem, který jménem státu vybíral pro sebe daně a poplatky. Půda begovská ponechávána byla původně asi veškerá kmetům k dědičnému užívání, a begům náležely za to jen naturální dávky a právo na služby menšího rozsahu. Uváží-li se, že velkostatkář býval často zároveň spahijou a jako takový byl povinen konati vojenskou službu, zvláště v bouřlivých dobách XVI. stol., není těžko pochopiti, že se nemohl zabývati hospodářstvím. To pak mělo za následek, že odpadly roboty obvyklé v dřívější době a obmezily se na minimum. Poměry se změnily, když lenní zřízení upadlo, a spahijové stali se pozemkovými pány, vymykajíce se čím dále tím více vojenské povinnosti. Zanedbávajíce vojenskou službu, mohli se spahijové aspoň částečně věnovati hospodářství. Byli k tomu nuceni zvláště v tom případě, byl-li spahiluk jejich malý. V tom poměru, jak se spahiluky drobily, rostly požadavky spahijů-statkářů. Na kmetech byly vedle naturálních dávek žádány čím dále tím větší roboty. Jakousi nápravu poměrů zdál se slibovati gülhanský hatišerif sultána Abdul Medžida z r. 1839, zvaný tanzimátem, kterým lenní zřízení bylo zrušeno. Vybírání desátku dostalo se opět do rukou státu. Spahijům pozbaveným lén dána byla doživotní pense.[1]) Nicméně nenastala pro sedláky nejen pražádná úleva, nýbrž postavení jejich spíše se ještě zhoršilo. Desátek byli povinni odváděti i nadále; dříve jej platili spahijům, nyní pak státu. Poněvadž však spahijům-agům (begům)[2]) ubyly tím příjmy, snažili se vynahraditi si úbytek jiným způsobem. Požadovali na kmetech vedle devátku přílišné roboty. Sedláci nemohouce již dostáti požadavkům na ně kladeným, podali portě r. 1840 prostřednictvím Vídeňského kabinetu svou stížnost. Následkem toho nařídila porta r. 1843, aby agové nenutili kmety k robotě libovolné, nýbrž aby každá rodina posílala týdně na robotu dva lidi jeden den. Nařízení tohoto nedbali však bosenští Turci a žádali i nadále veliké roboty. Kmeti opětovali své stížnosti a domohli se toho, že roku 1848 za Tahira paše byla z nařízení vládního robota vůbec zrušena. Modernímu proudu, zachvátivšímu skoro celou Evropu, neuniklo tedy ani Turecko. Tahir paša obdržev r. 1848 ferman o zrušení roboty, pozval do Travniku k poradě přední osoby Bosny: oba paše Sarajevské, Mustafu Babiće a Fazli Šerifoviće, ze Zvornika Mahmud pašu Vidaiće, z Tuzly Mahmud pašu, z Banjaluky Ali bega Džiniće, z Bihače Mahmud pašu Bišćeviće. S nimi byli pozváni Ignat, biskup Sarajevský, a někteří františkáni. Paša přečetl jim nařízení porty. Velmoži

[1]) Eichler, u. m., str. 45 a 46.

[2]) Slovem aga rozumíme tu pozemkového pána vůbec. Begem nazývá se jen velkostatkář bohatší.

bosenští seznavše, že zrušením roboty zmenší se jejich příjmy, umluvili se a požádali pašu, aby křesťané místo roboty byli zavázáni dávati begům a agům třetinu obilí a polovinu sena, a aby begové a agové za to zaplatili jim stavby a nahradili jim třetinu nákladů na ohražení polí a nesli za ně třetinu daní. Paša, který byl podplacen, i velmoži bosenští pochybovali však, že by se sedláci podrobili třetině bez odporu, a proto si vymyslili prostředek, jak by oklamali portu i sedláky. Pozvali do Travniku přednější kneze (starosty) ze všech okresů (nahijí), pravoslavné duchovní a několik františkánů z rozličných katolických farností a pravili jim: Vláda zrušuje robotu, avšak kmeti musejí za to dávati agům třetinu. Knezové byli sice zprávou touto ohromeni, avšak vidouce nezbytí, podrobili se.

Takto zavedena byla třetina podvodem a násilím v Posavině, Podriní a Krajině. Ve střední části Bosny byly však poměry jiné. Tam Turci zaujavše půdu opuštěnou od křesťanů v době válek a morů, zřizovali na ní stavení na svůj náklad a usazovali na ní kmety, uzavírajíce s nimi smlouvy, kterými se sedláci zavazovali dávati vlastníkům půdy třetinu, pětinu nebo sedminu úrody, a páni zase sedlákům voly k orání, obilí k setí a koně k mlácení. Úřady nemísily se do těchto soukromých úmluv, jež byly úplně zůstaveny stranám. V Posavině, Podriní a Krajině naproti tomu stavěli si kmeti sami potřebné stavby, a páni nedávali jim ani volů, ani obilí k osevu ani ničeho jiného. Za to však byli také kmeti v dotčených krajích před zavedením třetiny zavázáni jen k devátku a k půl druhé oce másla.

Jakmile uvalena byla na kmety ve zmíněných krajinách třetina, pronajímala vláda příjem z ní na státních statcích (doménách). Od r. 1851 pronajímán byl i desátek. Nájemci třetiny i desátku počínali si vůči sedlákům velmi nelidsky a žádajíce povinné dávky na hotovosti a v přemrštěné výši, přivedli kmety za několik málo let na mizinu. Vyděračství nájemců bylo příčinou, že se r. 1852 kolem 16.000 kmetů vystěhovalo do Rakouska a Srbska. Po příkladu nájemců žádali i někteří begové, aby sedláci odváděli třetinu místo v naturáliích na hotovosti.[1]) Tak se stalo postavení selského lidu v Bosně (a vůbec na Balkánském poloostrově) v padesátých letech XIX. století nesnesitelné. Sedláci posílali své zástupce do Cařihradu, aby si tam stěžovali. Vláda turecká povolala do Cařihradu též agy. Po několikaměsíčních poradách dohodly se obě strany na vhodné zákonné úpravě agrárních poměrů v Bosně a Hercegovině. Došlo k t. zv. seferskému zákonu (nařízení) ze dne 14. seferu 1276 čili dle našeho letopočtu ze 12. září 1859, který až podnes zůstal základem agrárního zákonodárství bosensko-hercegovského.

---

[1]) Hilferding, u m., str. 435—441.

Zákon seferský má 13 článků, z nichž prvých šest, resp. pět (poněvadž sandžak Novopazarský nebyl okupován) týká se výše naturálních dávek v jednotlivých krajích (sandžacích) okupovaných zemí, kdežto druhých sedm článků má ustanovení povahy všeobecné.

Jest zjevem překvapujícím, že na území poměrně tak malém, jako jest Bosna s Hercegovinou, mohlo povstati tolik rozličných místních soustav v příčině výše naturálních dávek. V sandžaku Sarajevském uvádí se jako pravidlo soustava třetinová, výjimkou (na málo místech) soustava polovinová (čl. 1.), a praví se, že tam, kde při soustavě třetinové podle dosavadního obyčeje náležela statkáři polovina ovoce, má mu budoucně náležeti rovněž jen třetina.

V sandžaku Travnickém uvádí se jako pravidlo soustava rovněž třetinová, jako výjimka soustavy: čtvrtinová a pětinová. Rovněž tak odstraňuje se tam, kde platí soustava třetinová, usus vybírati polovinu ovoce, a zavádí se soustava třetinová i v příčině ovoce. (Čl. 2.) Na statcích se soustavou čtvrtinovou a pětinovou, kterou měniti nedovoleno, ponechány v platnosti jen ony služby kmetů, které spočívají v dopravě naturálních dávek do dvora statkářova nebo na trh a v některých (smluvených) polních pracích na statkářových polích, zahradách nebo vinicích.

V sandžaku Banjaluckém a Bihačském, kde se rozšířil vesměs systém třetinový, ustanoveno, že budoucně při zelenině má náležeti statkáři místo třetiny pouze čtvrtina. (Čl. 3.)

V sandžaku Zvornickém (nynější kraj Dolnotuzelský), kde se ujala celkem rovněž soustava třetinová, panoval ve čtyřech okresích v příčině sena jiný systém, třetinový, než v okresích ostatních, kde odváděna vlastníkovi půdy celá polovina. Napříště zaveden i v příčině sena systém třetinový po celém Zvornicku. (Čl. 4.)

V sandžaku Novopazarském rozšířila se soustava čtvrtinová a měla zůstati i nadále. Ze služeb ponechána v platnosti jen povinnost dovézti naturální dávky statkáři do dvora nebo na trh. (Čl. 5.)

Největší různost vyvinula se v sandžaku Hercegovském, kde se ujalo soustav několik: třetinová, polovinová, čtvrtinová a pětinová. (Čl. 6.) Také tam mělo zůstati při stavu dosavadním. Jen v těch místech se soustavou třetinovou, kde podle dosavadního obyčeje náležela statkáři polovina ovoce a zeleniny, měla mu budoucně dle toho, pěstuje-li se v okresu více ovoce či zelenina, z tohoto více pěstovaného druhu náležeti třetina. Jestliže se tudíž v tom kterém okresu ustanovení ono počalo praktikovati v příčině jednoho produktu, zůstal v příčině produktu druhého v platnosti usus dosavadní (odváděla se polovina). Co se týče dávek, neměla

se při žádném z dotčených systémů zaváděti změna. Obmezené služby (dovoz statkářova podílu na výtěžku do jeho dvora nebo na trh a některé polní práce na rolích, zahradách a vinicích statkářových) připuštěny jen při soustavě čtvrtinové a pětinové.

Jinak všeobecně po celé Bosně a Hercegovině zapověděno (ve všech šesti článcích seferského nařízení) užívati kmetů k bezplatným pracím a službám. Rovněž tak všeobecně ustanoveno, že statkářům náleží stavěti na kmetských statcích nová stavení (obytná i hospodářská [1]) a opravovati stavení chatrná. Výjimka učiněna pouze při stavbách zřízených od kmetů a jim také jako vlastnictví náležejících. Opravovati je uloženo kmetům, dokud nebyly nahraženy stavbami novými.

O povinnosti zřizovati a opravovati stavení mluví též článek 7., který vysvětluje zároveň, proč uloženo kmetům opravovati svá stavení, dokud nebyla nahražena novými. Bývalo totiž před vydáním seferského nařízení na kmetských statcích mnoho staveb zřízených od kmetů, opravovaných však od statkářů. Chtěl-li pak kmet dosavadní hospodářství opustiti a na jiný kmetský statek se přestěhovati, žádával na statkáři náhradu stavebních nákladů, kdežto statkář navzájem požadoval náklady oprav. Poněvadž však během času pravý stav věci těžko bylo zjistiti, povstávaly z toho četné spory. K jich zamezení ustanoveno, že statkáři nemají kmetských stavení opravovati, nýbrž zříditi místo chatrných staveb budovy úplně nové, avšak jen tenkráte. když toho je nezbytně potřebí. Do té doby mají staré kmetovy stavby opravovány býti od kmetů. V případě, chce-li kmet dosavadní hospodářství opustiti a na jiný kmetský statek přejíti, má mu statkář vyplatiti odhadní cenu jeho staveb. Odhadní cena stanoví se od čtyr důvěrníků, z nichž každá strana (statkář i kmet) volí dva. Při rovnosti hlasů volí důvěrníci pátou osobu, která pak rozhoduje. (Čl. 7.)

Ve článku 8. ustanoveno, že statkáři nesmějí v kterýkoli čas kmety své zbaviti kmetských statků. Statek mohou jim odejmouti pouze v těchto případech: 1. když kmet nevzdělává půdu a bez zákonného omluvného důvodu nevykonává orbu (den Feldbau unterlässt), tak že statkář pozbývá svého důchodu, 2. když kmet jiným způsobem činí statkáři škodu, 3. když bez důležité omluvné příčiny se zpěčuje odváděti statkářovi podíl mu náležející, 4. když vůbec jedná proti smluvním ustanovením, a vlastník půdy podal u úřadu žalobu. Avšak ani v těchto případech nemohou statkáři hned tak kmety své zbaviti hospodářství. Úřad musí dříve věc vy-

[1]) V něm. textu seferského zákona (Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlass. Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, I. sv., ve Vídni 1880, str. 507—511) užívá se většinou výrazu Wirtschaftsgebäude, řídčeji slov Baulichkeiten, Gebäude a jednou i Behausungen. Rozumějí se tím zajisté stavení nejen hospodářská, nýbrž i obytná.

šetřiti a pádnými důkazy se přesvědčiti o správnosti všeho, a teprve když nelze se nadíti, že by se kmet polepšil, může býti zbaven kmetského statku.

Kmeti, kteří chtějí dobrovolně opustiti svůj statek, musejí svůj úmysl oznámiti statkářovi (t. j. musejí dáti výpověď) po skončení mlatebních prací (bei Beendigung der Drescharbeiten, odst. 2. čl. 8.). Kmet, který bez řádné výpovědi opustí kmetský statek nevčas, může býti úřadem donucen k náhradě škody vzešlé statkářovi (3. odst. čl. 8.).

Statkářům se nedovoluje dávati do pachtu své podíly z výtěžku (t. zv. agovské díly). Kdo by proti tomu zákazu jednal, »bude mu v tom od úřadu zabráněno«, praví se ve čl. 9. Ustanovení to vydáno na ochranu kmetů proti vydírání nesvědomitých nájemců.

Z čl. 10. se dovídáme, že rozšířil se usus, podle něhož statkáři, když v určitých ročních dobách přišli na své statky (t. j. kmetské statky), vypuzovali kmety z jejich příbytků, aby tam sami bydlili, a kromě toho žádali na kmetech, aby je (statkáře) v tu dobu zadarmo živili.[1]) Zvyklosti tyto seferským zákonem odstraněny.

Jiné nepřístojnosti dopouštěli se někteří statkáři tím, že podíl svůj na švestkách požadovali teprve tenkráte, když z nich byla vyrobena rakija (kořalka, slívovice). Poněvadž však výroba rakije vyžaduje velikých nákladů, a uvedenou zvyklostí, i když se zakládala na dlouholetém praktikování, uvalovalo se na kmety veliké břemeno, ustanoveno, že budoucně mají statkáři své podíly na úrodě švestek přijímati buď v čerstvém nebo suchém stavu švestek, a že jich nesmějí požadovati teprve tehdy, když byla ze švestek vyrobena rakija. (Čl. 11.)

Ve čl. 12. se předpisuje k zamezení možných sporů mezi statkářem a kmetskou rodinou, aby na příště vzájemný poměr mezi oběma stranami nebyl upravován ústně, nýbrž písemně. Stěžovaliť si delegáti kmetů, když byli vyslýcháni před tanzimátní radou, že někteří agové ukládají kmetům nové, neujednané požadavky, a když se kmeti zdráhají požadavky ty splniti, že jim agové namlouvají, jako by tak zněla smlouva, pročež, nechtějí-li kmeti smlouvu zachovávati, vyhrožují, že jim statek bude odňat. Ačkoli prý jest zřejmo, že k tomuto druhu lidí všichni agové nenáležejí, mohou prý se mezi nimi přece vyskytati někteří lakotní jednotlivci, kteří se takových jednání dopouštějí. (Odst. 2. čl. 12.) Dosud, dokud mezi statkáři a kmety byly uzavírány jen smlouvy ústní, jejichž ustanovení strany namnoze ani neznají, jest prý těžko spory

[1]) Sr. co řečeno shora o téže povinnosti (Herbergspflicht) u Němců. Také v zemích českých bývali sedláci povinni uctíti pozemkového pána. Povinnost ta nazývána »počestné«. Sr. Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských. V Srbsku slula povinnost ta »priselica« (srv. Zák. Dušanův).

takové rovnati. Proto se ustanovuje napříště, aby strany uzavíraly ve všech zmíněných shora sandžacích smlouvy své jen písemně, a to za intervence úřadu v jazyku oběma stranám srozumitelném. Smlouvy mají býti od obou stran podepsány a zpečetěny a od úřadu legalisovány. Jeden exemplář smlouvy zůstane v rukou statkářových, druhý v rukou kmetových. Podmínky, které nejsou obsaženy ve smlouvě, a které by se příčily modifikacím zavedeným v zákoně seferském, prohlašují se za neplatné. Agům zůstavuje se pouze poskytovati svým kmetům z vlastního podnětu úlevy. Platnost smlouvy uznává se jen, dokud v osobě kmetově nenastala změna, nebo dokud náčelník kmetské rodiny, který smlouvu podepsal, jest na živu. Stará smlouva pozbývá platnosti a musí býti obnovena jen, když se kmet na statek stěhuje, nebo když náčelník rodiny na statku usazené, který smlouvu podepsal, zemře. O formulářích smluv ustanoveno, že mají býti z Cařihradu posílány do bosenského vilajetu, že mají býti rozdělovány po okresích a vesnicích a každému bezplatně býti vydávány. Úřednictvu uloženo bdíti nad tím, aby za formuláře pod žádným jakýmkoli titulem ani od agy ani od kmeta nebyly vybírány poplatky. Úředníkům, obecním představeným a funkcionářům, kteří by proti tomu jednali, pohroženo následky trestního zákonníka.

Ve čl. 13. uloženo valiovi (zemskému správci), mutesarifům (krajským náčelníkům), kaimakamům (okresním náč.) a mudirům (správcům nahijí), aby při provádění principů v zákoně seferském obsažených počínali si horlivě, aby všeliká oznámení nebo stížnosti agů a kmetů vyslechli a přihlížejíce k věci učinili žádoucí opatření. Kdo by povinností svých zanedbávali, těm pohroženo, že budou pohnáni ke zodpovědnosti.

Jak již z vlastních slov seferského zákona viděti, zavádějí se v něm novoty jen nepatrné; celkem zachovává se status quo, stanoví se maximální výše dávek a zapovídá se ukládati kmetům nová, dosud neobvyklá břemena. Do podrobností se zákon seferský nepouští a dovoluje zejména, aby strany upravily vzájemný svůj poměr písemnou smlouvou, pokud by to ovšem nečelilo proti zákonu. Vedle toho uznává se i platnost místních zvyklostí praeter legem (nikoli contra legem).

II. Úprava agrárního práva za okupace.

Za okupační správy vydáno bylo sice v oboru agrárního práva velmi mnoho nařízení, výnosů a normálií, avšak základem zůstalo přece až dodnes seferské nařízení. Jest zajímavo, že teprve úřady okupační zjednaly autoritu zákonům vydaným ještě za panství

tureckého a mezi nimi i nařízení seferskému, jež s velkou námahou bylo vypracováno, avšak pro renitenci statkářů zůstalo neprovedeno. Bylyť v jejich rukou úřady, a proto není divu, že praktikování zákona sobě nepohodlného zmařili. Teprve v srpnu r. 1878 dostala se do rukou rakouskouherského vojska obě střediska okupovaných zemí: Mostar a Sarajevo, a již 12. října 1878 vydán telegrafický výnos vojenské kanceláře cís. Františka Josefa na pol. zbrojmistra bar. Philippoviche a pol. podmaršálka bar. Jovanoviće v příčině úpravy agrárních poměrů. Výslovně ustanoveno, že při repatriaci zběhlých kmetů, pokud běží o jejich poměr k tureckým statkářům, mají se bráti za měřítko dosavadní zákony, zvláště zákon seferský, jehož ustanovení, zamezí-li se přiměřeně jeho zneužívání, prozatím prý postačují, aby zjednán byl snesitelný stav (einstweilen ausreichen, um einen erträglichen Zustand herzustellen).

Totéž se opakuje ve výnosu c. k. II. armádního velitelství ze 30. listop. 1878 č 1524 civ. v příčině zpětného zavádění zběhlých sedláků na kmetské statky. Ve výnosu tomto uvádí se výkladem k seferskému nařízení zásada, že tam, kde poměr mezi agou a kmetem není upraven zvláštní smlouvou, platí o povinnostech kmetových dosavadní zvyklost, a opakuje se, že agové nejsou oprávněni kmety bez zákonných důvodů a bez úřední intervence kmetského statku zbaviti. Se zmíněným výnosem II. armádního velitelství byl zároveň po celé Bosně a Hercegovině rozeslán potřebný počet exemplářů seferského nařízení v německém a srbsko-chorvatském jazyku.

Nejlepším důkazem toho, že za tureckého panství seferské nařízení bylo úplně ignorováno, byla na jedné straně radost, se kterou publikace nařízení toho u křesťanských kmetů byla přijata, a na druhé straně agitace mohamedánských statkářů, kteří seferské nařízení prohlašovali za podvržené. Chování mohamedánských agů bylo úplně vysvětlitelné. Od vydání seferského nařízení byla břemena kmetů ve mnohých krajích přes zákaz zákona citelně zvýšena, a postavení kmetů zhoršeno. Místo dosavadních soustav alikvotní části výtěžku ukládali agové kmetům povinnost odváděti fixní množství plodin, t. zv. ćesim (kesim), leckde (v Hercegovině) zaváděna dávka nového druhu, t. zv. ogradina (z ohražené půdy žádány totiž na kmetech příliš vysoké dávky, z pastvisek na př. odvádění jistého počtu kusů drobného dobytka, dále máslo, sýr, vejce, drůbež nebo peněžné relutum a mimo to konání rozličných služeb) atd. Ogradina byla kmetům tak obtížná, že k vůli ní vznikaly mezi statkáři a kmety četné spory. K upravení poměrů svolána r. 1864 komise, složená z předních statkářů a zástupců kmetů, která sestavila elaborát o 11 článcích. Práce ta schválena od cařihradského ministerstva ještě téhož roku. Podle usnesení komise dovoleno agovi žádati ogradinu, jen když trvala před

r. 1850. Ohražení (ploty), jež postavena kolem pozemků teprve později, měla býti stržena anebo v příčině dávky pokládána býti za neexistující. Co do výměry ogradiny stanoveno, že tam, kde jest soustava polovinová nebo třetinová, náležejí agovi dvě třetiny a kmetovi pouze třetina obilí, při soustavě čtvrtinové a pětinové přiznány agovi tři čtvrtiny sklizně a kmetovi čtvrtina. Místo obilí žádali však agové relutum v jiných plodinách nebo v penězích a nešetřili ustanovení komise.[1])

Předpisů nařízení seferského nebylo tedy za správy turecké šetřeno. Avšak nejen to, nařízení seferské neupravovalo poměry mezi statkáři a kmety úplně. Mnohá agrární břemena, jež na kmetech byla požadována a od nich nesena, nebyla seferskému nařízení ani známa, a jiná zase ukládána v jiné výši, než v seferském nařízení uvedeno.[2]) Úřadům rakouským hned na počátku okupace nezbývalo tudíž než přihlížeti k dosavadnímu usu, jak se byl leckde vytvořil. Postavení jejich bylo v Bosně a Hercegovině na počátku vůbec neobyčejně obtížné. Většina obyvatelstva, muslimáni, hleděli na ně s krajní nedůvěrou, křesťané pak zase čekali od nich namnoze mnohem více, než mohly splniti. Sem tam domnívali se křesťanští sedláci dokonce, že vlastnictví půdy bude mohamedánům odňato a jim bezplatně přiděleno. Když se to nestalo a státi nemohlo, nastalo u nich velké sklamání. — Autoritu rakouských úřadů ani u mohamedánů ani u křesťanů nemohla mimo to povznésti okolnost, že rakouské úřední orgány, neznajíce místních právních poměrů, rozhodovaly přes nejlepší vůli často nepřípadně a pravou cestu s velkým namáháním teprve hledaly. Že si úkol svůj nepředstavovaly tak nesnadným, jakým vskutku byl, o tom svědčí lehké nazírání na celou agrární otázku. Z výnosu společného ministerstva ze 4. února 1879 č. 174 B. H. v příčině úpravy agrární otázky se dovídáme, že polní podmaršálek baron Jovanović naléhal na ministerstvo, aby řešení oné otázky co nejvíce urychlilo a obyvatelstvu učinilo naději na co možná brzké vyvazení půdy. Ministerstvo vyslovilo ochotu podniknouti vyvazení, avšak teprv až si zjedná potřebná k tomu data. Dříve než se to stane, doporučovalo, aby kmeti sami se dohodovali se statkáři o výkupu, po případě aspoň o přeměně naturálních dávek v peněžné relutum.

V měsíci březnu 1880 vyzvala zemská vláda bosenská podřízené úřady, aby podaly odpovědi na předložené jim otázky týkající se agrárního práva bosenskohercegovského a sebraly vůbec potřebná data. Na základě odpovědí měly pak agrární poměry zákonem býti upraveny. Bohužel podřízené orgány neprojevily

---

[1]) Volkar, Über die Agrarverhältnisse in der Hercegovina (v Praze 1881), str. 14.

[2]) Volkar, u. m., str 33.

dostatek schopnosti k provedení úkolu na ně vloženého a vyhověly přání zemské vlády jen mechanicky a povrchně.[1])

Pokus kodifikování agrárního práva brzo po první době okupace se tedy nezdařil. Vláda bosenská seznavši neúspěch svých kroků, spokojila se vydáváním příležitostných nařízení upravujících jednotlivé otázky z oboru agrárního práva. Nařízení ta uveřejněna jsou jednak ve sbírce nazv. Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen 1878—1880 (I. sv. a část. i II. sv., ve Vídni 1880), jednak ve sbírce nazv. Sammlung der Gesetze und Verordnungen für Bosnien und die Hercegovina (zároveň chorvatskosrbsky pod n. Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, vyd. od r. 1881 do r. 1886 zemská vláda v Sarajevě), resp. ve sbírce Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina (od r. 1887 až dodnes, s textem pouze německým). Text chorvatskosrbský uveřejňuje se od r. 1887 separátně od textu německého pod n. Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu (Гласник закона и наредаба за Босну и Херцеговину).[2])

---

[1]) Volkar, u. m., str. 33.

[2]) Předpisy týkající se vydávání sbírky zákonů a nařízení pro Bosnu a Hercegovinu obsaženy jsou ve výnosu (oběžníku) zem. vl. z 11. května 1881 č. 8.746/I., resp. v nařízení schváleném Nejv. rozhodnutím z 23 února 1881 (č. 112 sb. z. a n.) a v nař. zem. vl. z 26. čce 1886 č. 12.007/III. (č. 1. věst. z. a n. na r. 1887), kterým změněn dosavadní způsob vydávání sbírky zák. a nař. Dle cit. výnosu z r. 1881 měla sbírka zák. a nař. pro Bosnu a Herc. ráz publikace výhradně jen úřední, tedy interní, kdežto cit. nař. z r. 1886 činí bosensko-herc. věstník zák. a nař. publikací veřejnou, každému přístupnou. Tato změna měla vliv na obsah věstníka. Kdežto do roku 1887 obsahovala sbírka zák. a nař. pro Bosnu a Herc. úplnou kollekci nejen všech zákonů, nýbrž i všech nařízení, výnosů a normálií, majících nějakou důležitost, stenčil se od r. 1887 značně obsah bosenskoherc. věstníka. Mnohé právní předpisy, které by měly náležeti do věstníka zák. a nař., neuveřejňují se v něm od roku 1887, nýbrž ve sbírce interních normálií, přístupných jen úřadům. Následkem toho přestává zemský věstník hlavně na uveřejňování norem finančních. Dle výnosu zemské vlády z 11. května 1881 rozhodoval o tom, které výnosy mají býti pojaty do sbírky zák. a nař., šef zemské vlády nebo úředník jej zastupující, dle nař. ze 26. čce 1886 zůstaveno jest rozhodnutí o tom společnému ministerstvu. Dotčeným nařízením z r. 1886 prohlášena byla němčina za authentický jazyk bosenskoherc. zákonů a nařízení. V nařízení z 23. ún. r. 1881 tvořícím přílohu cit. výnosu z 11. května 1881 se praví: Unter dem Titel »Sammlung der Gesetze und Verordnungen für Bosnien und die Hercegovina« wird v. Jahre 1881 angefangen für d e n i n t e r n e n D i e n s t der Behörden eine Sammlung der allgemein verbindlichen G e s e t z e und V e r o r d n u n g e n, sowie der an die Behörden ergangenen n o r m a t i v e n W e i s u n g e n der Landesregierung und der Finanz-Landesdirection in Sarajevo in d e u t s c h e r und in der L a n d e s s p r a c h e herausgegeben werden. — Durch die Aufnahme eines an eine einzelne Behörde ergangenen Erlasses in diese Sammlung erhält derselbe den Charakter einer von a l l e n Behörden zu beobachtenden Norm für den darin vorgesehenen Fall. — Der Chef der Landesregierung oder der ihn in der Leitung der betreffenden Behörde vertretende Beamte bestimmt, welche Erlässe n o r m a t i v e r N a t u r

Nařízeními obsaženými ve zmíněných sbírkách není však právní látka, týkající se poměrů agrárních, daleko ještě vyčerpána. Vedle nařízení publikovaných v zemském věstníku vydala zemská vláda v Sarajevě celou řadu nařízení ve formě úředních normálií a instrukcí, přístupných pouze úřadům. Tyto normálie se pouze litografují a rozesílají se jenom úřadům, ačkoli mnohé z nich nemají povahu jen vnitřních úředních instrukcí, nýbrž zastupují místo zákona a měly by vlastně uveřejněny býti ve věstníku zákonů a nařízení, poněvadž se týkají poměrů mimoúředních a jsou normami zavazujícími státní poddané.[1])

Mnoho látky obsaženo jest dále v nálezích (rozhodnutích) zemské vlády Sarajevské jakožto poslední instance

---

in die Sammlung aufzunehmen sind... Povšimnutí zasluhuje dále zvláště toto místo výnosu z 11. května 1881: Eine Praenumeration seitens einzelner Beamten, sowie von öffentl. Anstalten oder Gemeinden, jedoch nur zum Amtsgebrauche, erscheint zulässig. — An Private dagegen wird die Sammlung nicht abgegeben. — V nař. z 26. čce 1886 (které jest nám k disposici pouze v textu chorvatskosrbském) jest ustanoveno, a to v § 1: Od 1. januara 1887 izlaziće »Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu« pod naslovom »Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu« u dva odjeljena izdanja, i to prvo izdanje na njemačkom, a drugo po pola latinicom i ćirilicom na zemaljskom jeziku. — § 3: Obvezna moć u Glasniku zak. i nar. proglašenih zakona i naredaba počinje, ako se nebi u samom zakonu ili naredbi ili u posebnom toga radi izdatom otpisu drugo što ustanovilo, sa četrnaestim danom poslije minuća onoga dana, kojeg je dotični komad njemačkog izdanja izdan, odnosno razaslan bio. — Dan izdavanja, koji se mora slagati sa danom razaslanja i koji mora naznačen biti na svakom dotičnom komadu Glasnika zak. i nar., valja smatrati za dan proglašenja u njemu sadržanih zakona i naredaba. — § 4: U Glasnik zak. i nar. valja uvrstiti i njime proglasiti sve zakone, dalje sve naredbe i otpise, koje zajedničko ministarstvo naredi, da se uvrste radi njihovog opće pravilnog i načelnog svojstva. — § 5: Glasnik zak. i nar. za Bosnu i Herc. izdavaće se u pojedinim ... komadima prvog i petnaestog u svakom mjesecu, ili istovremeno u obim izdanjima, ili će se prema dospijevanju teksta u zemaljskom jeziku udesiti tako, da sa drugim komadom njemačkog izdanja ujedno već izlazi prvi komad izdanja na zemaljskom jeziku. — § 9: Za sve zakone i naredbe, što u Glasniku zak. i nar. izlaze, valja smatrati njemački tekst jedino vjerodostojnim. — Sumnje, koje se pojave u pogledu teksta u zemaljskom jeziku valja dakle riješavati po njemačkom. – § 11: Kod svake oblasti mora se Glasnik zak. i nar. u oba izdanja nalaziti u zvaničnom lokalu, gdje mora svakome dozvoljeno biti, da ga čita za vrijeme zvaničnih sahata. — § 12: ... Svakome olakšaće se nabavljanje Glasnika zak. i nar. za Bosnu i Herc. tijem, što će se nastojati, da svi poštarski uredi primaju pretplatu, da cijena što niža bude, i da se rasturivanje udesi kao kod novina. — § 16: Uregjivanje i izdavanje Glasnika zak. i nar. za Bosnu i Herc. povjerava se III. odjelenju zemaljske vlade u Sarajevu.

[1]) Přes to že tyto normálie nebyly uveřejněny, cituje mnohé z nich Dr. H. *Van-Zel d'Arlon* ve svém Gesetz- und Normalien-Repertorium (3. vydání v Banjaluce 1900). Z oboru práva agrárního cituje jednotlivé normálie Adam *Karszniewicz* v práci své Das bäuerliche Recht in Bosnien und der Hercegovina (v Dolní Tuzle 1899), která jest dosud jediným obšírnějším spisem o právu agrárním.

v rozhodování agrárních sporů. Nálezy ty, kdyby byly uveřejňovány tiskem, byly by rovněž důležitým pramenem pro agrární právo v Bosně a Hercegovině. Sloužilyť by za praejudikáty nižším instancím. Bohužel však ani tyto nálezy nejsou publikovány, a nemohou tedy jeviti žádoucího vlivu na úřední praxi a zejména býti jejím korrektivem.

Nejširší pole vyhraženo jest při poměrech agrárních až podnes pořáde ještě právu obyčejovému, které jest velmi pestré a dosud od nikoho nebylo sebráno. Upravovány jsou jím jak poměry kmetské, tak (skoro výhradně) poměry pridržnické. Právní obyčej má takovou sílu, že zrušil namnoze turecké právo psané (sef. nařízení), od něhož se často uchyluje.[1]) Příležitost seznati právo obyčejové mají jen praktikové, političtí úředníci, kteří vyřizují agrární spory a dovídají se od súčastněných kruhů, jaký jest kde právní obyčej. Zákonem bylo na tuto okolnost také pamatováno. V agrárním řízení (nařízení zemské vlády ze dne 8. prosince 1895 č. 143.493/I. č. 1. věst. zák. z r. 1896) přibíráni jsou k jednání (§ 7. a násl.) t. zv. agrární důvěrníci (Agrar-Vertrauensmänner, agrarni pouzdanici), laikové znalí místních poměrů, kteří jsou vyslýcháni o obsahu práva obyčejového.

Velmi mnoho norem upravujících agrární poměry v Bosně a Hercegovině vyplývá ze zádružného zřízení, na němž rodina kmetská jest založena. Daleko neporušeněji zachovalo se v okupovaných zemích Rakousko-Uherska zádružné zřízení v právu kmetském než u rodin svobodnických, t. j. u sedláků, kteří jsou vlastníky svých statků. Věc zasluhovala by speciálního studia. Zádruha, jež se v Bosně a Hercegovině nejčastěji a nejvšeobecněji nazývá zajednica, udržela se ve mnohých krajích, zejména tam, kam nemohly vniknouti proudy moderního života, až na naše dny, a sice leckde i v rozměrech dosti značných. Zádruhy čítající 30 až 40 hlav nejsou v Bosně žádnou vzácností, ač ovšem velkých (co do počtu členů) jest mnohem méně než malých. V zádruze žijí nejen křesťané, zvláště pravoslavní, nýbrž sem tam i muslimáni.[2])

S podobným skoro neporozuměním jako kdysi vláda turecká chová se k zádružnému zřízení i nynější vláda okupační. Jest však pozorovati jistý rozdíl mezi nazíráním úřadů politických na jedné straně a úřadů soudních na straně druhé. Úřady politické

---

[1]) Bylo to uznáno již za panství tureckého. Moc rušiti zákon přiznává právnímu obyčeji § 40. medž., který zní: Bukvalno značenje riječi napušta se (ispušta se, otpada), ako običaj pokazuje na neko drugo značenje.

[2]) Od úředníka bosenského slyšel jsem, že r. 1898 byla (a snad ještě dnes jest) v Zubnji, okresu Višegradského (půl hodiny od tureckých hranic, proti Plevlji), veliká zádruha svobodnická Kadrispahići, skládající se z 10 až 12 užších rodin. Starešinou byl Ibrahim spahija Kadrispahić. Zádruha tato byla tak veliká, že značná část vesnice Zubanj nazývala se Kadrispahići. Dosti jest také zádružných rodin mezi mohamedánskými kmety.

počítají se zřízením zádružným, soudy však je pouze trpí, a to jen pokud tomu neodporují zákonná ustanovení vydaná za okupační správy. V nazírání na zádružné zřízení panuje u bosenskohercegovské správy vůbec dosti veliká kolísavost. Také úřednictvo Bosny a Hercegoviny zaujímá k zádružné otázce nestejné (nejednotné) stanovisko. Vysvětluje se to nejen tím, že zádružnému zřízení rozumí jen malá část úředníků vzdělaných na základě zásad práva římského, nýbrž i tím, že zádružné zřízení jest v Bosně a Hercegovině značně pokaženo vlivem práva tureckého. Podle práva tureckého dědí totiž i nemovitosti nejen mužové, nýbrž i ženy, kdežto zřízení zádružné, pokud jest uchováno v ryzosti, nedovoluje, aby ženy dědily immobilie. Zpravidla se ženské odříkají práva na nemovitosti buď proto, že dostaly nebo dostanou otpremu (věno, obyčejně v dobytku, zřídka v penězích). Nicméně přiházi se v okupovaných zemích Rakousko-Uherska velmi často, že i ženské mají podíl na nemovitostech, a dostávají tudíž věnem pozemky.

Vliv práva tureckého pozoruje se i v tom, že vlastnictví mulkové (totiž stavby a pozemky k nim náležející až do poloviny dunumu [1])) dělí se v jiné proporci než erazi-i-mirije (ostatní půda). Kdežto z erazi-i-mirije obdrží ženská stejný díl s mužským, náleží jí z mulku jen poloviční díl co mužovi (kde běží o dělbu v jednom příbuzenském stupni).

Největší ránu zasadil zádružnému zřízení bosensko-hercegovský zákon o pozemkových knihách z 28. září 1884 č. 20.832/I. (sb. z. a n. z r. 1886 č. 19, str. 60 a násl.), který neuznává zádruhu jakožto celek za vlastníka zádružných nemovitostí, nýbrž pokládá jednotlivé členy zádruhy bez rozdílu pohlaví za spoluvlastníky zádružného nemovitého majetku. Podíl na společném vlastnictví vyměřuje se na základě práva repraesentace, t. j. všechněm dětem náleží dohromady podíl jejich otce. Běží-li o mulk, dostává se mimo to každé sestře jen polovic toho, co náleží každému bratrovi. Kdyby se zákon o pozemkových knihách nebyl postavil na stanovisko, kterým se zádružné zřízení u sedláků svobodných úplně ignoruje, bylo by bývalo možno upraviti zádružné zřízení v Bosně a Hercegovině zvláštním zákonem a oddáliti úpadek a zánik zádružného života v obou okupovaných zemích Rakousko-Uherska. Rozumným zákonem mohl býti zjednán pevný základ, na němž by se zádružné zřízení bylo vyvíjelo i na dále, pokud ovšem jest schopno života, a pokud by samy poměry existenci jeho připouštěly. Neběží o to, aby uměle udržováno bylo, co by překáželo rozvoji selského obyvatelstva, nýbrž o to, aby zbytečně nebylo podkopáváno, co by ještě po dlouhá leta mohlo konati platné

[1]) Dunum, turecká plošná míra, má 1600 čtver. loket (aršinů), resp. 740 čtver. metrů; liší se od dunumu katastrového, které má 1000 čtver. metrů.

služby. Jisto jest, že zádružné zřízení nedá se držeti do nekonečna, a jmenovitě nebylo by ani radno, ani by neleželo v zájmu pokroku, aby dekretována byla bezvýminečná nedílnost zádruh, avšak jisto jest také, že rozumným zákonem mohlo by s prospěchem dělení zádruh aspoň býti stíženo. Rozhodně tudíž neschvalujeme, že v pozemkových knihách zapisuje se každému členu svobodnické zádruhy, i ženským — o zádruhách kmetských to však neplatí — díl na veškerém nemovitém jmění zádružném, tak že každému členu vystoupení ze zádruhy a oddělení se přímo usnadňuje. Netajíme se také tím, že řádná úprava zádružného zřízení rozumným zákonem byla by dosti obtížná,[1]) avšak nebyla by přece nedostižna, a v četných případech bylo by si úpravy takové přáti. Za dnešního stavu, kde zádružné zřízení upraveno jest pouze právem obyčejovým, neví si mnohdy soudce ani rady. Někdo vede na př. exekuci proti jednomu členu zádruhy a ten nemá vlastního (soukromého) jmění. Jest možno vésti exekuci na podíl, který náleží exekutovi na společném jmění zádruhy? A jakým způsobem se může exekuce ta vésti? Jak možno stanoviti při zádruze vydržení? Atd.[2])

V právu kmetském, jak již řečeno, se zřízení zádružné uznává. V čem se to zvláště jeví, uvedeno jest níže.

Ačkoli poměr mezi agou a kmetem jest poměrem ryze soukromoprávním, náležejí agrární spory do kompetence úřadů politických. (Srv. nař. zemské vlády z 18. dubna 1880 č. 8571, výnos vrch. soudu v Saraj. z 24. dubna 1880 č. 1306 civ., nař. zemské vlády z 19. září 1881 č. 20.965, z 9. ledna 1885 č. 27901/I. z r. 1884 a jmenovitě z 22. dubna 1886 č. 18.042/I).[3]) Řízení ve věcech agrárních upraveno bylo nař. zemské vlády z 8. pros. 1895 č. 143.493/I. (uveř. ve věst. zák. z r. 1896 č. 1., k němuž vydáno prováděcí nařízení z 8. ledna 1896 č. 2.582).

Záležitosti agrární vyhradila zemská vláda úřadům politickým z důvodů národohospodářských, sociálních a politických. Před okupací představovali v Bosně a Hercegovině živel kapitalistický

---

[1]) Odpůrci zádružného zřízení (mezi praktiky) namítají na př., že by kodifikováním práva obyčejového o zádruze vytvořeno bylo namnoze právo nové, poněvadž obyčeje společné existují jen některé, že právo turecké zapustilo příliš hluboko kořeny, že by bylo zaváděno jiné právo pro křesťany než mohamedány atd.

[2]) Dověděli jsme se, že vláda bosensko-hercegovská seznavši, že dosavadní ignorování zádružného zřízení má nepříznivé důsledky, chystá předlohu o nedílnosti selských usedlostí (svobodnických).

[3]) V nařízení ze dne 22. dubna 1886 č. 18042/I. se praví: Der rechtliche Grund hiefür liegt offenbar darin, dass bei diesen in das Rechtsleben dieser Länder tief eingreifenden, ja dasselbe zum grossen Theile beherrschenden Verhältnisse das volkswirtschaftliche, also ein öffentlichrechtliches Interesse dominierend ist, dessen Wahrung Aufgabe der politischen Verwaltung ist.

skoro výhradně jen muslimáni (měli půdu), živel pracovní pak křesťané. Za okupace rakouské stírá se víc a více někdejší nerovnost panovavší mezi mohamedány a křesťany, a půda dostává se znenáhla výkupem kmetů a jiným způsobem do rukou křesťanských. Od počátku okupace až do září 1892 na př. bylo celkem vykoupeno 11.689 kmetských usedlostí za sumu 3,129.000 zl.[1]) Vláda podporuje tento výkup v případech hodných ohledu tím, že povoluje ze zemských peněz zápůjčky. Původně obstarával zápůjčky ústav zvaný Hypothekarcreditgesellschaft, nyní (po fusi s uvedeným ústavem) Zemská banka, a sice na annuity. Řízení usnadněno jest osvobozením od kolkových poplatků. Podle stavu z r. 1895, kdy bylo poslední sčítání lidu v zemích okupovaných, bylo tam 221.581 rodin zemědělských; z nich bylo 5.833 čili 2·63 procent statkářských, 86.867 čili 39·21 procent svobodnických, 88.970 čili 40·15 procent kmetských, 26.655 čili 10·23 procent svobodnických, jež měly zároveň pozemky kmetské, a konečně 17.256 čili 7·78 proc. oněch, jež jinak byly zaměstnány při zemědělství.[2]) Kmetských rodin ubývá čím dále tím více, a množí se počet rodin svobodnických. Nebude zajisté trvati mnoho desetiletí, a »kmetství« (kmetovstvo) bosensko-hercegovské náležeti bude již jen historii. Přirozeným nenáhlým vývojem beze všech násilných převratů odstraněny budou dosavadní hospodářské, sociální a politické nerovnosti, a půda bude bez radikálních státních opatření vyvazena. Jiným způsobem není tou dobou dobře možno pozemky vyvaditi. Vláda bosenská nemůže zejména vydati vyvazovací dlužní úpisy, poněvadž vzetí jich z oběhu vyžadovalo by několika desetiletí, a na tak dlouhou dobu nemožno činiti žádná opatření onomu státu, jemuž okupované země nenáležejí, jsouce od něho pouze spravovány. Nevyřízený, prozatímní poměr, v němž se nalézají okupované země k Rakousko-Uhersku, nedovoluje tudíž žádnou vyvazovací akci se strany státu, a nezbývá než ponechati věc klidnému přirozenému vývoji a svépomoci samého obyvatelstva. Úkolem vlády nemůže býti prozatím nic jiného než počítati s kmetskou institucí a působiti na řádnou úpravu vzájemných poměrů mezi statkáři a kmety vydáváním příslušných zákonů, resp. nařízení a náležitým jich praktikováním, což se také děje.

K lepšímu poznání kmetského zřízení třeba se zmíniti — aspoň zběžně — o tureckém právu k immobiliím. Podle t. zv. ramazanského zákona[3]) (ze 7. ramazanu 1274 = 3. května 1858)

---

[1]) Posilović, Das Immobilarrecht in Bosnien und Hercegovina (v Záhřebě 1894), str. 120.

[2]) Die Landwirthschaft in Bosnien und der Hercegovina (vyd. zemskou vládou v Sarajevě 1899), str. 46.

[3]) Německy nazýván bývá také Gesetz über den Grundbesitz, chorv.-srbsky zakon o zemljišnom posjedu.

dělí se veškeré nemovitosti v Bosně a Hercegovině[1]: 1. na neobmezené vlastnictví, mulk (pravé vlastnictví v našem slova smyslu), 2. na půdu státní, odevzdanou namnoze soukromým osobám (nikoli tedy vakufům, nadacím) do obmezeného vlastnictví (erazi-i-mirije, vlastnictví mirijové), 3 na majetek vakufní (mevkufé), t. j. nadační, 4. na půdu zůstavenou všeobecnému užívání (metruke), jako jsou silnice, cesty, náměstí a pak obecní lesy (baltalyk) a obecní pastviska (mera), 5. na pustou, nevzdělanou půdu (mevat). Neobmezené čili mulkové vlastnictví tvoří v Bosně a Hercegovině jen domy a náležející k nim dvory a zahrady až do poloviny dunumu.

Nad mulkem má vlastník neobmezené právo disposiční, jak co se týče právních jednání mezi živými, tak i mortis causa. Mulkové vlastnictví tvoří však zcela nepatrnou část nemovitostí. Většina půdy ostatní (až na půdu vakufní, státní domény, půdu pustou a zůstavenou k obecnému užívání), a sice pole, louky, pastviska i lesy, jest nominálním vlastnictvím státu, resp. obmezeným vlastnictvím soukromým, t. j. disposiční práva soukromého vlastníka obmezena jsou státem. Stát má zájem na tom, aby veškera půda státní byla za účelem řádného odvádění desátku vzdělávána, aby za týmž účelem nebyla příliš drobena, aby se účelu svému — vybírání desátku — proměnou ve vlastnictví mulkové, desátku nepodrobené, neodcizila, aby za účelem vybrání co nejvíce převodních, resp. nástupných poplatků (tapu) nezůstala příliš dlouho v rukou jedné rodiny atd. Z uvedených fiskálních i jiných důvodů vyhradil si stát právo dávati svolení k disposicím mirijového vlastníka mezi živými, vyloučil testamentní posloupnost dědickou k půdě mirijové, obmezil posloupnost intestátní na úzký kruh příbuzných a prohlásil, že po případě i za živobytí mirijového vlastníka může mirijová půda připadnouti státu jako mahlul (uprázdněná, vakantní) a ovšem zase býti odevzdána za nástupný poplatek jiné osobě. Tato práva státu, obmezující vlastníka ve vykonávání jeho práv, nazývají se turecky rekabe. Za panství tureckého vyplývala hlavně z fiskálních zájmů státu. Za rakousko uherské okupace staví se do popředí i sociální a politické zájmy státu. Uděluje svolení k tomu, aby mirijová půda přecházela z jedněch rukou do druhých, má stát ve své moci rozhodnutí, do čí rukou se dostanou nemovitosti, a má tudíž neobyčejný vliv na to, jak se rozdělí veškera půda mezi obyvatelstvo, čímž nepřímo rozhoduje i o tom, kterým vrstvám obyvatelstva se dostane moc politická.

Dosti velký majetek náleží v Bosně a Hercegovině také vakufům, nadacím, t. j. účelům náboženským a veřejným. Dle toho,

[1]) Zákon ramazanský vydán byl sice a platí v celé někdejší Turecké říši, avšak v Bosně a Hercegovině nevyvinuly se některé druhy mulkového vlastnictví v něm uvedené (t. zv. charadžijje a ušrijje). Sr. Eichler, u. m. str. 64.

je-li vakufní majetek neobmezeným vlastnictvím vakufu, či záleží-li jen v právu vybírati z jistých mirijových pozemků desátek a jiné dávky (rusum), nazývá se evkafi sahihe (t. j. pravý vakuf, mulkové vlastnictví vakufu) nebo tachsisat čili nevlastní vakuf. Vakufy tohoto druhého druhu jsou v Turecké říši nejčetnější. Jsou to vlastně ještě zbytky někdejšího, již roku 1839 zrušeného lenního systému v říši Otomanské. Vakufu nenáleží tu půda sama, nýbrž pouze desátek z ní vybíraný a různé poplatky. Stát vzdal se v tomto případě svých práv na desátek a poplatky ve prospěch vakufu. Jsou to převodní, resp. nástupné poplatky při zcizení (firag), zdědění (intikal) a uprázdnění (mahlulat) mirijové půdy. Kromě toho jsou ještě dva jiné druhy vakufního majetku. Jako odevzdává stát mirijovou půdu do obmezeného vlastnictví soukromého (tesaruf), tak může ji odevzdati i do obmezeného vlastnictví vakufu, při čemž buď podrží právo na desátek a na zmíněné poplatky z vakufní půdy anebo se vzdá svého práva na desátek i poplatky ve prospěch vakufu. V případě posledním kombinováno jest vlastnické právo vakufu (ovšem obmezené) s právem lenním.[1])

Podle § 9. ramazanského zákona musí všechny pozemky, které jsou schopny vzdělávání, také skutečně býti vzdělávány, a to buď od »prvního majitele« neb od toho, komu vlastník užívání oněch pozemků odevzdá, ať již bezplatně či za úplatu.[2]) Totéž platí obdobně podle § 10. i o lukách. Toto nucené vzdělávání půdy zavedeno jest za tím účelem, aby právo státu na desátek nebylo zkracováno. Jen výjimkou v případech vytčených zákonem se připouští, aby pozemek na jistý čas vzděláván nebyl.

»Prvním majitelem« rozumí se podle zákona ramazanského (§ 9.) buď sedlák svobodník (slobodnjak, Freibauer) nebo statkář: menší (aga) i větší (beg), pokud běží o část jeho pozemků spravovaných ve vlastní režii (begluk, odžakluk, mobina), nebo i vakuf, pokud výjimkou vzdělává svou půdu ve vlastní režii jako statkář svůj begluk. Daleká většina agovské a begovské půdy a podobně i půdy vakufní rozdělena jest mezi selské rodiny, které jsou na ní dědičně usazeny a za užívání její odvádějí pánovi oby-

---

[1]) Srv. Eichler u. m. str. 63 a násl.; Posilović, str. I a násl.; populárně informuje o právních poměrech pozemkových v Bosně a Hercegovině dle Eichlera cit. spis Die Landwirthschaft, str. 38 a násl.

[2]) V německém překladě zní cit. § 9. takto: »Grundstücke, welche bearbeitet werden können, müssen entweder vom ersten Inhaber oder in leihweiser Überlassung oder Pachtung auf eine der üblichen Arten bebaut werden, z. B. mit Weizen, Gerste, Reis, Krapp oder anderen Früchten. Derlei Grundstücke dürfen nur im Falle besonderer Hindernisse . . . unbebaut belassen werden.« — Překlad chorvatsko-srbský jest doslovnější: »Erazi-i-emirijje, koja je prikladna za agrikulturu, može se svačim, naime pšenicom, ječmom, rižom, broćem i ostalim usjevima zasijavati, a može se i putem idžar-a ili iare (posudjivanje, naruč) zasijavati, a ne može se tatil učiniti, dok se god ne ustanovi jedan od zakonitih ispričnih razloga . . .

čejně jistou část plodin (hak), po případě pevné množství naturálií bez ohledu na to, bude-li a jak velká bude úroda (kesim plodinový), anebo jisté peněžné relutum (kesim peněžný). A to jsou právě rodiny kmetské.

Vedle kmetů zná agrární právo bosensko-hercegovské dočasné kolony partiarní: priorce čili pridržniky (viz str. 1.).

Kromě toho existují v Bosně a Hercegovině sedláci, kteří mají dílem své vlastní (svobodné), dílem cizí pozemky (»pod kmetom« t. j. jakožto kmeti), a tvoří tedy přechod mezi sedláky svobodnými a kmety. Třída tato skládá se většinou z někdejších kmetů, kteří se z kmetského poměru částečně již vykoupili, a jen skrovnou měrou z oněch svobodníků, kteří pro nedostatek vlastní svobodné půdy užívají půdy cizí právem kmetským.

K vůli úplnosti budiž tu ještě uvedeno, že v Bosně a Hercegovině náleží část půdy také křesťanským církevním účelům: klášterům. I půda klášterní vzdělávána jest hlavně od kmetů a priorců.

Jak svobodnické, tak kmetské statky nemají stejných rozměrů. Celkem jsou to jen menší hospodářství, dostačující nanejvýš k výživě četnější rodiny.[1]) Dle § 131. ramaz. zák. nazývá se čiftlukem ve smyslu onoho zákona prostora půdy, jež se ročně vzdělává a užitek přináší, párem volů může býti zorána a při nejlepší kvalitě půdy má 70—80, při prostřední 100 a při nejhorší kvalitě 130 dunumů. Ve 4. odstavci téhož § 131. praví se pak dále: »Lid nazývá čiftlukem onen pozemek, na němž se nalézají stavby a nářadí potřebná k hospodaření, nástroje, dobytek, obilí a jiné příslušenství.« V témž smyslu vyslovuje se § 31. zákona o převodu mirijové půdy (čili t. zv. zákona tapuového) z 8. džemaziul evelu 1275 (1859).[2])

K lepšímu pochopení hmotného postavení kmetů dlužno se zmíniti též o veřejných břemenech a daních. K placení desátku, t. j. desáté části plodin, povinen jest kmet jakožto vlastník plodin, podrobených desátku. Jsou to všechny plodiny a med vyjímajíc dříví a uhlí, zeleninu ze zahrad, druhou a každou další otavu (i druhý a další jetel) a hrozny v nových vinicích až do desátého roku. Za doby turecké žádán byl desátek in natura, správa rakouská vybírá jej však v peněžném relutu.

---

[1]) Jen výjimkou bývají čiftluky (kmetské statky) větší. Tak byl mně uveden od bosenského úředníka příklad rozsáhlého čiftluku Vojnovićů, veliké zádružné kuće v Ruišce, okresu Krupského. Starešina Vojnovićů byl (r 1894) kmetem Hasan bega Cerića z Bosenského Nového, měl však sám opět své kmety. Čiftluk jeho byl tak velký a výnosný, že polovici jeho již tehdy (r. 1894) měl od svého bega odkoupenou, a byl tedy v jedné osobě kmetem, svobodníkem a agou.

[2]) Prvá věta dotčeného § 31. zní v něm. překladě: Ein Staatsgrundstück, versehen mit den zum Landbau nöthigen Gebäuden, Thieren, Pflügen, Weingärten und anderem Fundus instructus wird im Volke Čiftluk genannt. (Sb. z. a n. z let 1878—80, II. str. 305.)

Daň z drobného dobytka vybírá se z koz, ovcí a prasat. Na ovce vyměřena jest menší daň než na kozy, jež podléhají za účelem zachování lesů mimo to dani progresivní dle počtu kusů.

Také k silniční robotě jsou kmeti povinni. Naproti tomu daň z ceny pozemků a z ceny domů platí jen vlastník pozemků, resp. domů.

III. Hmotné právo agrární.

A. Právo kmetské.

(Dědičná colonia partiaria.)

1. Pojem práva kmetského.

Kmetské právo jest právo náležející dědičně selské rodině užívati cizí půdy za alikvotní část úrody (hak), po případě za jisté pevné množství naturálií, resp. za fixní plat (kesim, ćesim) a zcela výjimečně i za jisté výkony (služby, [h]izmet).

Mezi praktiky jest povaha tohoto práva zdánlivě sporna. Kdežto jedni je vyhlašují za právo osobní (správně řečeno obligační), druzí pokládají je za právo věcné. Za důvod pro povahu osobní se uvádí, že kmetské právo spočívá v obligačním poměru mezi kmetem (kmetskou rodinou) a agou a může býti vykonáváno jen od oné selské rodiny, jíž bylo uděleno, a že od ní na nikoho jiného nesmí býti převedeno ani jednáními mezi živými ani na případ smrti. Ačkoli jest pravda, že kmetské právo není schopno převodu s osoby oprávněné na osobu jinou, jest přece právem věcným. Jeť bezprostředním právním panstvím nad věcí, bezprostředním požívacím právem v příčině kmetských nemovitostí, nikoli pohledávkou kmetské rodiny naproti vlastníkovi těchto nemovitostí. Ač jest spojeno výhradně s oprávněnou kmetskou rodinou, nepřestává tím kmetské právo býti právem věcným právě tak jako osobní služebnosti nepřestávají býti právy věcnými, byť nejsou schopny převodu na osobu jinou. Kriterium osobnosti a věcnosti nespočívá tu ve schopnosti nebo neschopnosti převodu kmetského práva, nýbrž v obsahu kmetského práva. A dle obsahu není kmetské právo právem obligačním, nýbrž věcným. Zdánlivý spor mezi praktiky o povahu kmetského práva jest tudíž spíše nedorozuměním než skutečným sporem.

Povahy kmetského práva dotýkají se vysvětlující poznámky k § 10. knih. zák. pro Bosnu a Hercegovinu (Erläuternde Bemerkungen zum Grundbuchsgesetze für Bosnien u. Hercegovina). V pozn.

k § 10.[1]) dvakráte se praví, že právo kmetské jest právem věcným (ein dingliches Recht). Tato kvalifikace kmetského práva jest zcela správná. Spočíváť kmetské právo jako každé jiné věcné právo v bezprostředním panování nad věcí (k existenci a výkonu práva nad hmotnou věcí není tu třeba sprostředkování osob třetích). Důsledkem věcnosti kmetského práva jest jeho absolutnost naproti všem jiným osobám. Kmetská rodina nesmí ve výkonu svého práva nikým býti rušena, nejen osobami cizími, nýbrž ani ne vlastníkem pozemku, a to jak prvým vlastníkem, s nímž uzavřena kmetská smlouva, tak i jeho právním nástupcem. Všechny cizí osoby i pán pozemku mají vůči kmetské rodině povinnost negativní: musejí se zdržeti všelikého rušení práv kmetské rodiny. Zmíněnou absolutní povahu mají nejen všechna práva věcná, nýbrž i některá práva jiná, totiž právo dědické a rodinné, ba výjimkou i některá práva obligační, byla-li zapsána do pozemkových knih (právo předkupní, právo zpětné koupě a práva nájemní). Od dotčených obligačních práv zapsaných do knih liší se kmetské právo především svou věcností a pak i svou bezpodmínečnou absolutností. Působíť vůči každému, i když není zapsáno v knihách, kdežto dotčená práva obligační rozšiřují svou působnost na jiné osoby, než které byly původně v obligačním nexu, pouze tenkráte, byla-li zapsána v knihách.

Kmetské právo jest věcným právem zvláštního druhu. Podobá se velice vyhynulému již dnes právu zákupnímu, emfyteusi,

[1]) Poznámka ta zní: Das Kmetenrecht ist ein gegen jeden dritten Besitzer der unter dem Kmetenverhältnisse stehenden Grundstücke wirksames Recht, welches diesem Verhältnisse einen bestimmten Charakter mit bedeutsamen rechtlichen Folgen verleiht. Wiewohl nämlich der Grundherr als Grundeigenthümer die Kmetenansässigkeit ohne an ein Einvernehmen mit dem Kmeten (mit Ausnahme des Umstandes, dass diesem ein Vorkaufsrecht zusteht) gebunden zu sein, zu veräussern und zu verpfänden berechtigt ist, liegt doch in diesem Verhältnisse insoferne eine wichtige Eigenthumsbeschränkung, als der Grundherr an dem Bestande und Umfange der Kmetenansässigkeit einseitig keine Aenderungen vornehmen, den Ertrag der dazugehörigen Grundstücke nur aus der Bebauung durch den Kmeten im Rahmen des diesfalls bestehenden Übereinkommens oder Usus beziehen, dieselben nur in dieser wirthschaftlichen Einschränkung weiter übertragen und vererben kann und nicht berechtigt ist, dieses Verhältnis eigenmächtig zu lösen. — Hienach würde es also keinem Anstande unterliegen das Kmetenrecht, ebenso wie es bezüglich des Colonenverhältnisses in Dalmatien geschieht, als dingliches Recht im Lastenblatte einzutragen. Wird jedoch erwogen, dass dieses Recht ... nicht Gegenstand des bücherlichen Verkehres ist, dass ... die rechtliche Natur dieses Verhältnisses ... durch besondere Vorschriften bestimmt erscheint, so dass eine ... abweichende ... Form der grundbücherlichen Behandlung dieses dinglichen Rechtes auf dessen ... Eigenart keinen irgendwie beirrenden Einfluss hat, so erscheint es vortheilhaft von jener Form der Eintragung am Lastenblatte abzusehen und dessen Ersichtlichmachung am Gutsbestandblatte anzuordnen (§ 10.), und gelangt das Grundbuchsgesetz ... zu dem Resultate, dass jede Kmetenansässigkeit als wirthschaftliche Einheit im Grundbuche formell zur Darstellung gelangt.

a sice v původní římské podobě i v odchylných formách středověkých, a ještě více rozličným způsobům dědičného plodinového nájmu cizí půdy, o nichž byla shora řeč. Stejně jako emfyteusis jest i kmetské právo věcným, dědičným [1]) právem k cizímu pozemku, na jehož základě lze tohoto pozemku zcela jako při vlastnictví užívati, s tím toliko obmezením, že věc nesmí býti zhoršena, a s tou povinností, že vlastníkovi odváděti se musí jistá náhrada za užívání (při emfyteusi kanon, pensio, vectigal, při kmetském právu hak nebo ćesim, event. i hizmet). Jen tím je římská emfyteuse právem objemnějším, že jest to též právo zcizitelné, kdežto právo kmetské není schopno převodu, jsouc úzce spojeno s oprávněnou kmetskou rodinou. Od římské emfyteuse liší se právo kmetské také v příčině oprávněného subjektu. Tam jest to jednotlivec, zde celá rodina. Mnohem více než od římské emfyteuse uchyluje se kmetské právo od selské emfyteuse středověké a jejích důsledků, od selského poddanství. Mělo poddanství to ráz veřejnoprávní. Vrchnosti náležela nad poddanými sedláky jurisdikce, sedláci byli nejen majetkově, nýbrž i osobně závislí na vrchnosti, neměli plné právní způsobilosti a byli připoutáni k půdě. Všeho toho není u poměru kmetského. Aga nevykonává nijaké jurisdikce nad kmetskou rodinou, a kmet není co do právní své způsobilosti nijak obmezen; na agovi mimo svůj kmetský poměr nijak nezávisí a má úplnou stěhovací svobodu. Poměr jeho k agovi jest tudíž ryze soukromoprávní.

Velkou podobnost má kmetské právo také se společenstvím statků (§ 1175. rak. obč. zák. a násl.). Vlastník pozemků (aga) spolčuje se s kmetskou rodinou za příčinou těžení z půdy; jeden dává nemovitý kapitál, druhý práci a částečně i kapitál (inventář a osev), a o výtěžek oba se dělí. Povstává tu jus quasi societatis, jak se již vyslovil Gajus (sr. str. 5).[2]) Povaha společenského poměru jeví se i v tom, že nahodilou škodu (od žádné strany nezaviněnou, na př. škodu vzniklou neúrodou nebo krupobitím) nesou obě strany právě tak, jako na společném výtěžku obě participují. Nesklidí-li se nic, vynaložil aga marně kapitál, a kmet

[1]) Pojem »dědičnosti« (zděditelnosti) nebeře se při právu kmetském v technickém slova smyslu. Právo kmetské se totiž vlastně nedědí, poněvadž oprávněným subjektem při něm není jednotlivec, nýbrž celá rodina. Repraesentantem rodiny jest sice »kmet« (náčelník rodiny), který po smrti (někdy i dříve) nahražen bývá kmetem jiným, avšak právo kmetské nenáleží jemu, nýbrž rodině celé. Mluvíme-li přes to o »dědičnosti« kmetského práva, máme na mysli změny v osobách náčelníků rodiny, povstávající smrtí jejich.

[2]) Sr. též § 1103. rak. obč. zák.: »Přenechá-li vlastník statek svůj někomu tím způsobem, aby na něm hospodařil a dával mu za to část úrody k veškerému užitku se vztahující, na př. třetinu nebo polovici, nevzejde tím smlouva o pacht, nýbrž smlouva společenská, kteráž uvažována buď dle pravidel o smlouvě společenské vyměřených.« Zákon odvolává se tu na smlouvu společenskou ovšem jen, pokud běží o dočasný plodinový nájem, nikoli o nájem dědičný.

opět marně svou práci. Přes to však liší se jinak kmetské právo od společenské smlouvy. Poměr společníků končí se, jak známo, z pravidla úmrtím společníků (§ 1207. obč. zák.), a jen výjimkou může se smlouva společenská vztahovati i na dědice společníků, nikoli však na dědice dědiců [1]), a dokonce již nemůže vzniknouti společnost stálá, trvající navždy (§ 1208. obč. zák.). Kmetské právo však trvá až do úplného vymření kmetské rodiny. Kromě toho může společenský poměr i před uplynutím času, na nějž byl uzavřen, za okolností od té neb oné strany býti vypověděn (§ 1211. obč. zák.), a není-li trvání společnosti vyměřeno, může každý společník dle vůle dáti výpověď. (§ 1212. obč. zák.) Při právu kmetském může toliko kmet dáti výpověď, avšak jen v čas.

2. Osoby při právu kmetském zúčastněné.

a) Subjekt práva kmetského.

(Kmetská rodina.)

Subjektem tím jest *kmetská rodina* (kuća) ve svém celku, nikoli tedy jediný kmet, náčelník kmetské rodiny (starješina, domaćin, glava), který vždy považován jest jen za repraesentanta rodiny, byť výslovně za takového nebyl uváděn anebo sám se tak nepředstavoval. Takový jest všeobecný usus, a vyplývá to též ze zákonných ustanovení.

Kmetská rodina, která jest jediným oprávněným subjektem kmetského práva, jest rodinou podle starého slovanského práva, rodinným nedílem, t. j. svazkem příbuzných osob, jež pod společným starešinou společně pracujíce, chlebíce a hospodaříce, mají též společný majetek. Na počtu členů rodiny nezáleží. Někdy skládá se z většího počtu členů, hospodaří-li pohromadě několik příbuzných rodin, jmenovitě několik ženatých bratří s dětmi, jindy mívá tato rodina jen malý počet členů, jako to bývá, když rodiče hospodaří s jedním nebo dvěma nezletilými dětmi. V případě prvém nazývá se rodina zádružnou neb zádruhou (zajednica, zadružna kuća, velika obitelj, sloga, komun, kumpanija, atd.), v druhém případě inokosnou neb inokoštinou (inokosna kuća, x je inokosan). [2])
Právní povaha této rodiny jest ovšem vždycky totožná, ať běží o větší či menší počet členů.

---

[1]) Na rozdíl tento upozorňuje také Karszniewicz, u. m., str. 16.

[2]) V ústech lidu slyšel jsem ve zkažené formě jednokostan. — Sr. o zádruze spisy moje: Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském (v Praze 1898), K »Slovu o zádruze« (1900), Rodinný nedíl ve světle dat srovnavacích dějin právních (1901) a ruské vydání těchto tří spisů (doplněné novými částmi) pod n. Семейная община или задруга въ слав. правѣ (Извѣстія С. Пб.-скаго Слав. Благотв. Общ. 1902—1903). Překlad opatřil G. A. Iljinskij.

Někteří praktikové se domnívají, že kmetská kuća jest založena na jiných právních principech než zádruha (zajednica) svobodných sedláků, t. j. zádruha u sedláků, kteří mají své vlastní pozemky. Na doklad domnělé správnosti svého mínění uvádějí jisté rozdíly mezi rodinou kmetskou a zádruhou svobodnickou. Jakožto důležitější rozdíl bývá uváděno, že pouze při rodině kmetské provedena jest zásada nedílnosti a nezcizitelnosti společného práva, kdežto při svobodnické zádruze může společný majetek býti rozdělen nebo zcizen. Kromě toho uvádí se dále, že starešina kmetské rodiny má zcela jiné právní postavení než starešina svobodnické zádruhy. Kdežto starešina svobodnické zajednice jest v právních jednáních značně obmezen vůlí dorostlých členů zádruhy (t. zv. domácí radou), jest prý starešina kmetské kuće pánem takořka neobmezeným. Na obou momentech jest něco pravdy, a jmenovitě jest pravda, že kmetské právo jest právem nedílným a nezcizitelným, kdežto společný majetek svobodnické zádruhy může býti rozdělen i zcizen. Přes to však není žádného podstatného rozdílu mezi právním zřízením rodiny kmetské a svobodnické. Neležíť nedostatek dílnosti a zcizitelnosti společného práva v právní povaze kmetské kuće, nýbrž v okolnosti zcela vedlejší, v nahodilém faktu, že jistá kuća nemá svých vlastních pozemků. Že se kmetské právo nesmí zciziti, toho nevyžaduje právní povaha kmetské rodiny, nýbrž agův zájem, tedy okolnost netýkající se nijak právního zřízení kmetské kuće. A rovněž tak diktována jest nedílnost kmetského práva jediným zájmem agovým. Míváť přece kmetská rodina vedle společného kmetského práva také jisté společné movitosti, a o ty se ovšem může rozděliti.

Jest také dosti příkladů, že kmetská rodina mívá vedle kmetských pozemků svoje vlastní svobodnické nemovitosti. V příčině každého z obou těchto pozemkových komplexů platí jiné zásady. Kdežto právo kmetské nemůže býti mezi jednotlivé členy kuće rozděleno ani třetím osobám býti zcizeno, může se tak státi v příčině pozemků držených právem vlastnickým. A přece nebude nikdo tvrditi, že jedna a táž rodina založena jest v jednom případě na zcela jiných právních principech než v případě druhém. Neběží tu tedy o rozdílnou právní povahu kuće kmetské na jedné straně a kuće svobodnické na straně druhé, nýbrž o jednu a touž rodinu založenou na majetkovém společenství, o t. zv. rodinu zádružnou, event. inokosnou, která rozrodem a přijetím nových členů může se rozmnožiti v rodinu zádružnou.

Také jest do jisté míry pravda, že moc starešiny kmetské rodiny jest neobmezenější než moc starešiny rodiny svobodnické. Není aspoň obyčejem, aby starešina kmetské kuće ve svých jednáních vázán byl formálním svolením ostatních dorostlých členů rodiny, a dokonce už neptá se aga, zdali členové kmetské kuće

svolili k tomu kterému jednání svého starešiny. Přes to však, že starešina kmetské rodiny vystupuje na venek jako pravý pater familias dle římského práva, nejednává v důležitějších věcech o své újmě, nýbrž jen po vyslechnutí domácí rady, byť to na venek nebylo patrno. Na svémocné kroky starešinovy v záležitostech méně důležitých hledí kmetská rodina obyčejně jen mlčky. Kdyby však svémocným jednáním starešinovým pozbyti měla kmetská kuća svého kmetského práva (kdyby na př. starešina čiftluk zanedbával, tak že by se aga mohl úředně zasaditi o to, aby kmetské rodině byl čiftluk odňat, nebo kdyby se starešina proti vůli rodiny chtěl kmetského práva vzdáti), tu se členové rodiny zpravidla spojují proti starešinovi, sesadí jej a zvolí starešinu nového, který pak hájí právo celé kuće na kmetství. Ani v rodině kmetské není tudíž starešina nesesaditelný, a důležité jeho disposice, které by byly na újmu celé kući, mohou zrovna tak brány býti v odpor, jako tomu jest při kući svobodnické. Proto nemůžeme souhlasiti s tím, že by právní povaha kuće kmetské byla jiná než právní povaha kuće svobodnické. Naopak tvrdíme, že subjektem kmetského práva jest táž rodina dle slovanského práva, která jest známa všeobecně pod jménem zádruha a inokoština. Rodina tato vystupuje právě při kmetském právu ve větší ryzosti než při statcích svobodnických, kde původní její organisace cizími vlivy značně byla pozměněna. Kdežto u zádruh svobodnických nezapisuje se v pozemkových knihách na listu vlastnickém B (vlastovnica) jakožto právní subjekt celá zádruha, nýbrž jednotliví členové rodiny jako vlastníci ideální části celého knihovního tělesa, označuje se právo kmetské na listu državnosti A (posjedovnica) poznámkou »kmetovsko selište« s dodáním příjmení oprávněné kmetské zádruhy (na př. kmetovsko selište Jeftić). Lze-li tudíž mluviti vůbec o právním rozdílu mezi zádruhou kmetskou a zádruhou svobodnickou, možno říci, že jen zádruha kmetská plně se uznává v Bosně a Hercegovině jak v praxi tak i zákonem, kdežto zádruha svobodnická se pouze trpí, a to ještě jen tam, kde její existenci neodporuje zákon, jako na př. zákon knihovní.

Vzhledem k tomu, že oprávněným subjektem při kmetském právu jest celá rodina kmetská, a sice jen rodina, tak že právo kmetské nemůže od oprávněné rodiny převedeno býti na osoby cizí, jest otázka, mohou-li do kmetské rodiny přijímány býti i osoby cizí, a mají-li tyto přijaté osoby podíl na kmetském právu. Že se ženy, provdané do kmetské kuće, za cizí osoby pokládati nemohou, rozumí se samo sebou, neboť jinak nemohla by se existence rodiny udržovati. Myslí se tu tedy osoby mužské, jež přijímány bývají do rodiny selské jen výjimečně jako pracovní síly, když počet členů rodiny tak klesne, že není možno řádně vésti hospodářství. Míní se tu dále přijetí do rodiny na vždy, nikoli přijetí na jistou řadu let, které se v Bosně též praktikuje. Někdy přijímá se do rodiny

(inokosné) na několik let t. zv. ugovornik. Bývá to obyčejně tenkráte, když jsou děti nezletilé. Ugovornik přijímá se až do zletilosti dětí, pak odejde, a jen zřídka zůstane v rodině nadále, jako na př. když mu temeljnik (ten, který jej přijal, kdo sedí na »temelju«, na »kućištu«, na »ognjištu«) dá za ženu svou dceru. Když ugovornik odchází, dává mu temeljnik zpravidla něco z dobytka. Zakazovati přijímání takovýchto ugovorniků (někde se jim říká smjesnici) na jistý čas nemá aga práva. Nemáť vůbec práva mísiti se do vnitřních záležitostí kmetské rodiny, která jest na něm úplně nezávislá, a pak to bývá obyčejně v jeho vlastním zájmu, když rodina hospodářsky málo zdatná ke snazšímu hospodaření se rozšíří o nějakou cizí osobu. Jakmile však běží o přijetí cizí osoby do rodiny s tím důsledkem, že přijatá osoba státi se má účastnou práva kmetského, čili jinými slovy, jakmile jest v otázce interesován aga tou měrou, že případný zánik práva kmetského, který by nastal úplným vymřením kmetské rodiny, se zamezí, tu arci nesmí kmetská rodina beze svolení agova přijmouti za svého člena nikoho cizího.[1]) Bylo by jinak pravidlo, že právo kmetské jest právem nezcizitelným, úplně illusorní, poněvadž by mohlo býti obcházeno přijímáním cizích osob do kmetské rodiny.

Ve smyslu obyčejového práva platného v Bosně a Hercegovině nemůže se pokládati za cizí osobu ten, kdo se na kmetskou usedlost přižení tím, že si vezme za ženu buď vdovu po kmetovi nebo jeho dceru nebo jiného ženského člena kmetské rodiny. Právě tak jako ženy, jež se do kmetské kuće vdaly, nemohou býti pokládány za osoby cizí, nemohou za ně považováni býti ani mužští, kteří se na čiftluk přiženili. Takový priženjenik, uljez, pripuz, domazet anebo jak jinak se nazývá, jest tudíž plnoprávným členem kmetské rodiny, i když aga výslovně neprohlásí, že svoluje k tomu, aby byl účasten kmetského práva.

Za přirozený přírůstek rodiny — a nikoli tedy za osoby cizí — sluší v duchu obyčejového práva považovati také děti, které sebou přivedla do kmetské kuće vdova, jež se provdala za některého člena této kuće; děti ty nazývají se v jazyku lidu privotčad (jedn. č. privotče, též privodak). Po smrti otčimově (t. j. po smrti kmeta, za něhož se jich matka vdala) přechází na ně dle obyčejového práva kmetská usedlost. Agové vidí arci neradi, že dotčené osoby (přiženěné a do kmetské rodiny s matkou přivedené) prodlužují existenci kmetského práva a obmezení agovského vlastnictví, a proto zakazují často starešinům přijímání oněch osob do kmetské kuće, aby tím předešli jejich případným nárokům na čiftluk. Psanou normou otázka tato není upravena, a usus kolísá.

Vstupujíce do kmetské kuće, přinášívají sebou noví členové obyčejně vlastní movité jmění (prćija, prćinski imetak,

[1]) Sr. též Posilović, u. m., str. 109.

prćijansko blago, osobac, osobina, osobački imetak, osobština, baškaluk), zejména výbavu (ruho) a dobytek (živi mal, marva, stoka, sermija), který velmi často odevzdávají starešinovi, aby ho užíval k účelům kmetské rodiny, a sice pod týmiž podmínkami, pod kterými se obyčejně uzavírají smlouvy o nájem dobytka.[1]) Vlastnictví tohoto soukromého majetku se však zmíněné osoby nevzdávají. Vystoupí-li z kmetské kuće, vydá se jim jejich prćija jako každému jinému členu kuće, který má nějaké vlastní jmění a vystupuje z rodinného společenství. Vystoupení jest totiž každému úplně volné. Za vystouplého považuje se nejen ten, kdo výslovně svoje vystoupení ohlásil, nýbrž i ten, kdo čiftluk opustí s úmyslem hledati si existenci někde jinde. Ženské vystupují

[1]) Někdy se dobytek jednotlivých členů zádružné rodiny dává »na izor«, »na kesim«, »u napolicu« (»na pola«) cizím lidem, kteří nemají dobytka vlastního. *Na izor* dávají se *voli*. Smlouva uzavírá se obyčejně na podzim na jeden rok. dvě léta neb i více let. Kdo voly přijímá, musí platiti na podzim (po skončení roku) z každého vola jisté množství obilí vlastníkovi. Říká se tomu »volovski najam«, »izor«. Za tuto dávku může vola užíváno býti dle potřeby. Po vypršení smlouvy musí »izorský« vůl býti vrácen. Najatého vola musí nájemce živiti a hleděti si ho jako svého; onemocní-li vůl, musí to ihned oznámiti vlastníkovi, povolati komisi, a kdyby vůl pošel, musí vlastníkovi odevzdati kůži. Pojde-li izorský vůl bez viny nájemcovy (uživatelovy), nese škodu vlastník, jinak ruči za škodu nájemce. Vlastník izorského vola může si vola vzíti i před uplynutím doby, jestliže nájemce si vola nehledí a dobře ho neživí, tak že jest nebezpečí, že by pošel. Jsou také případy, že dobytek (koně a voli), není-li pro něj píce, dává se cizím osobám »*na zimnicu*« Ten, kdo dobytek živí, má právo užívati ho, dokud jej živí. V případě tomto neplatí vlastníkovi ničeho. – »U napolicu« dávají se nejčastěji krávy, také kobyly, někde i ovce a kozy, a sice opět na podzim na jeden rok nebo na více let. Ten, kdo zvíře přijímá, musí je živiti, za to však mu náležejí užitky z něho: mléko, máslo, hnůj, resp. z ovce i polovice vlny. O plemeno (telata, hříbata, jehňata, kůzlata) dělí se vlastník s nájemcem. Není-li jiné úmluvy, náleží prvé mládě vlastníkovi, druhé pak uživateli zvířete. Vezme-li si vlastník krávu zpět dříve, než se otelila, nebo je-li kráva jalová, musí vlastník platiti »zimnicu«, dal-li krávu jako telnou. Kromě příplodu (telete; resp. jiného mláděte) dává se vlastníkovi obyčejně jisté množství másla ($1^1/_2$ oky), event. i sýra o Petrovu jakožto »kesim« (ćesim). Toho roku, kdy byla kráva jalová, kesim se nedává. Po vypršení smlouvy kráva (glavnica) se vrací. Usus podle krajin velmi se různí. — Na kesim (ćesim) dávají se ovce a kozy. Za živení a opatrování dobytčete náleží nájemci mléko, vlna, hnůj a veškeré plemeno. Vlastníkovi platí se jako nájemné za každé dobytče jisté množství másla nebo sýra (kesim). — Ani dotčené smlouvy o nájem dobytka nejsou výhradnou zvláštností práva bosenskohercegovského. Známy byly již Římanům; srv. L. 52 D pro socio (17. 2), L. 13 § 1. D de praescr. verb. (19. 5), L. 8 Cod. de pactis (2. 3). Pod jménem *contractus socidae* rozšířeny byly v rozličných zemích ve středověku (něm. název jest Viehverstellungsvertrag, franc. cheptel). V Italii vyskytaly se vedle soccidy, spočívající na principech smlouvy společenské, jiné smlouvy o dobytek, jež se nazývaly nata, noda, censo, collaria, jugaticum (z toho zoatica, zoadego, zovadego) Od soccidy lišily se tím, že bylo při nich stanoveno nájemné pevné (srv. kesim). Cf. Pertile, u m, IV., str. 644 a násl., 653 a násl. — Smlouvy podobné zná i majetkový zák. pro Černou Horu z r. 1888 (nové vyd. z r. 1898, čl. 313 a násl.).

z kuće, vyvdají li se z ní, mužští, založí-li si vlastní domácnost nebo odejdou-li z kuće na delší dobu. Svým vystoupením z rodiny zříkají se členové kmetského práva a nemohou se zpravidla už do kuće navrátiti. Vystupujíce dostávají jisté odbytné za to, že přispívali k rozmnožení majetku kmetské rodiny. Dokáže-li se o někom, že obdržel zmíněné odbytné, jest tím zároveň dokázáno, že z kuće vystoupil, pročež nemůže činiti nároků na kmetské právo. Stává se někdy také, že dcery vyvdané z kmetské rodiny žádávají, když bratří zemřeli, za uznání kmetského práva ve svůj prospěch. Agové žádostem takovým nevyhovují. V jistém případě žádala schudlá (z kuće vyvdaná) vdova pro svého syna za právo kmetské. Spor, projednávaný jako všechny agrární spory před politickým úřadem, skončil se smírem mezi vdovou a agou ve prospěch nezletilého dítěte.

K případům shora uvedeným nelze počítati opuštění kmetského statku v dobách nepokojů. Tak na př. z Rogatice uteklo před okupací (r. 1875) mnoho kmetů do Srbska, Novo-Pazarska a Slavonie. Po letech vrátily se některé vdané ženské a přišly na svoje »ognjište«. Ačkoli dlouhou dobu o sobě nedaly věděti a zatím se provdaly, byli jejich mužové od agů uznáni za kmety. Případů takových bylo mnoho v Rogatici, v Bjelině a snad i na hranicích hercegovsko-dalmatských. Před nedávnými lety bývaly také časté spory mezi členy rodiny, z nichž jeden zůstal na kmetském sídle, druhý však sestárlý nebo schudlý teprve po letech se vrátil a žádal, aby právo jeho na jistý díl kmetského statku bylo uznáno. Se strany uživatele kmetského statku bylo mu právo upíráno, příchozí však namítal, že se vystěhoval v dobách nepokojných. Výsledek sporu závisel na okolnostech konkretního případu.

Ačkoli subjektem práva kmetského jest celá kuća, vystupuje na venek přece jen *starešina*. Obyčejně to bývá otec rodiny; skládá-li se však kuća z několika rodin pobočných příbuzných, bývá starešina volen. Při volbě nehledí se ani tolik ke stáří, jako spíše k rozšafnosti a hospodářské zdatnosti. Jest dosti příkladů, že v čele kmetské rodiny nestojí muž nejstarší, nýbrž hospodářsky nejzpůsobilejší. Není-li v kući schopného muže, zastává starešinství (jest starješicou) až do dospělosti svých dětí vdova nebo poručník; někdy bývá uznáván za starešinu i nedospělý hoch, je-li duševně dosti vyvinut. V případě nemoci, nepřítomnosti anebo zaneprázdnění zastupuje starješinu zpravidla jeden a týž člen kmetské rodiny, který nastupuje pak sám za starešinu, jakmile dřívější starešina se stává trvale neschopným k svému úřadu nebo jakmile zemře.

Poněvadž kmetské právo trvá dotud, dokud oprávněná rodina nevymře, může kmetské právo výjimečně vykonávati *jediná osoba*, která zbyla z celé rodiny. Stačí, jen když vyhoví všem závazkům z kmetského poměru a když čiftluk nezanedbává. Hospodaří-li pomocí cizích, najatých osob, jest pro existenci kmetského práva

úplně lhostejno. Nepřipouští se arci, aby výkon kmetského práva odevzdán byl cizím osobám. Zanechá-li kmet jen nezletilé děti, nepozbývají ani tyto kmetského práva. Bývá jim zřízen v dohodě s agou poručník, který hospodaří na čiftluku až do jejich zletilosti. Někdy se stává také, že agovi povoleno bývá užívati čiftluku až do té doby, než sirotci nabudou zletilosti a ujmou se hospodářství.

Zůstanou-li po smrti kmetově na statku jen ženské, které chtějí hospodářství vésti dále, nemůže jim aga čiftluk odejmouti. Vyplývá to především z práva obyčejového, dle něhož ve slovanské rodině dědí i ženské v nebytí mužských, a kromě toho příčil by se opačné praxi i 8. čl. sefers. nařízení, který dovoluje odnětí kmetského práva kmetské rodině jen tenkráte, když vzdělávání čiftluku se zanedbává, a aga trpí tím škodu. A ostatně zrovna právem tureckým uznána jest obsáhlá majetková způsobilost ženského pohlaví. Pokud se kde vyvinul místní obyčej v neprospěch ženských členů kmetské rodiny, sluší jej pokládati za abusus.

Provdá-li se opětně kmetova vdova a vystěhuje se i s dětmi z čiftluku, pozbývají děti kmetského práva. (Srv. výn. z 12. března 1897 č. 252.)

Ačkoli kmetská rodina nemívá zpravidla vlastního nemovitého jmění, není přece co do majetkové způsobilosti nijak obmezena. Co se týče záležitostí, jež nejsou v žádném vztahu ke kmetskému poměru, jest tedy *kmetská rodina úplně samostatná*, a aga nemá práva vykonávati žádného vlivu na to, co kuća podniká vedle svého hospodářství kmetského. Proto také nemůže zapovídati kmetské rodině jakýkoli vedlejší výdělek, leč že by snad kuća následkem vedlejší živnosti čiftluk zanedbávala. Poněvadž pak zejména při živnosti hospodské, kavárnické nebo kupecké (han, kafana, dućan) se dá očekávati zanedbávání hospodářství, dovolují úřady kmetům provozování dotčených živností jen se svolením agovým.[1])

Důsledkem právní samostatnosti kmetské rodiny jest ustanovení, že »politickým úřadům náleží rozhodovati jen takové spory mezi agy a kmety, které se týkají kmetských záležitostí«. (Instr. zems. vlády z 29. září 1882 č. 30.339 IV., kde se vykládá § 30. nař. z 29. čce 1882 o organisaci a působnosti okresních a krajských úřadů). Má-li tedy aga s kmetem nějaký spor, který nevznikl z poměru kmetského (na př. spor ze zápůjčky peněz, z prodeje nebo koupě movitostí nebo i nemovitostí nevázaných právem kmetským a p.), jest příslušným soud, a nikoli politický úřad.

Podobně uznána byla neobmezená právní způsobilost kmetova nař. zems. vlády ze 3. října 1890 č. 61.286/I. z r. 1889 v tom

---

[1]) Výnos zems. vl. z 25. února 1891 č. 87.084 z r. 1890. — Srv. Van Zel, u. m., Agrar-, XI. Varia, str. 9.

případě, jestliže sedlák žalovaný před politickým úřadem z poměru kmetského namítá, že není kmetem žalobcovým, nýbrž tvrdí, že jest vlastníkem. Spor takový náleží před soud.[1]) Stejný smysl má výn. z 1. čce 1891 č. 51.123/III. týkající se sporu agy a kmeta o vlastnictví jednotlivých parcel.[2])

Jest také dosti příkladů, že kmetské kuće mají vedle čiftluku ještě vlastní svobodnické pozemky. Kmetská rodina může se státi i vlastníkem čiftluku. Běží-li totiž o prodej čiftluku, ať dobrovolný či exekuční, náleží kmetské rodině právo přednosti před všelikým jiným kupcem (vyjímajíc arci spoluvlastníka, spoluagu). Stává se také dosti často, že kmetská kuća koupí aspoň část kmetské usedlosti, tak že pak zůstává v kmetském poměru jen co do zbývající nevykoupené části čiftluku. Případ podobný uvedli jsme shora na str. 48. pozn. 1. při kući Vojnovićů, kterýžto případ jest zajímavě komplikován ještě tím, že kmet (starešina zádruhy Vojnovićů) jest zároveň agou vůči jinému kmetovi. Jsou také příklady, že jistá kuća stojí v kmetském poměru k několika agům tím způsobem, že hospodaří na několika kmetských statcích. V případě tomto může ovšem obsah kmetské smlouvy s každým jednotlivým agou býti úplně rozdílný.

Nemá-li kmetská rodina dosti pozemků kmetských, nebrání se jí uzavírati smlouvy o nájem pozemků způsobem pridržnickým nebo pachtovním.

V zákoně (seferském nařízení) i v praxi mluví se často jen o kmetovi (starešinovi kmetské kuće),[3]) avšak oprávněným subjektem jest, jak již řečeno, celá kmetská kuća. Proto existence práva kmetského nezávisí nijak na životě starešinově.[4]) Smrtí sta-

[1]) Van-Zel, u. m., str. 8, Agrar-, III. Behauptetes Eigenthum; Karszniewicz, u. m., str. 109. Ve zmíněném nařízení (vydaném patrně jen úřadům, neboť ve Věstníku zák. a nař. z r. 1890 uveřejněno není) stojí dle Karszniewicze: »Sobald der Kmet für sich das Eigenthumsrecht in Anspruch nimmt, ist er als Anspruchswerber nach dem allgemeinen Privatrechte als Rechtssubjekt gleich dem Aga und jedem anderen Bürger anzusehen, und ist eben deshalb hierüber lediglich nach dem allgemein Privatrechte und eben deshalb vom Gerichte zu entscheiden«.

[2]) Van-Zel, u. m., str. 8.

[3]) V něm. textu starších zákonů a nařízení, zejména v sefers. nař., užívá se pro kmeta nesprávných výrazů Pächter a Grundholde. Znenáhla počíná se objevovati i v textu něm. výraz Kmet a vedle něho i Čiftčija. Ve výn. zems. vl. z 29. srpna 1879 č. 17.725 užívá se na příklad terminů der Čifčija a Grundholde, ve výn. z 30. září 1879 č. 21.003 pak vedle sebe tří výrazů: Pächter, Kmet, Čiftčija. (Sb. zák. z 1878—1880, I. sv., str. 515). Kmetský statek nazývá se v této starší nesprávné terminologii Pachtgut, Čiftgut, kmetský poměr pak Pachtverhältnis. Od r. 1881 ujaly se všeobecně výrazy Kmet, Kmetengut, Kmetenansässigkeit, Kmetenverhältnis, vedle nichž se užívá ovšem i výrazů tureckých čiftčija (čifčija) a čiftluk (čifluk). Skomoleninou poloslovanskou a polotureckou jest kmetluk.

[4]) Výn. ze 7. srpna 1892 č. 28.412. — Sr. Van-Zel, u. m., Agrar-, IV. Kmetenrecht, str. 8.

rešinovou nenastane co do trvání práva kmetského pražádná změna, leč že nový starešina má podle čl. 12. sefers. nař. obnoviti s agou kmetskou smlouvu. Děje se to obyčejně pouhým uznáním nového starešiny se strany agovy. Aga nemá sice žádného práva mísiti se do vnitřních záležitosti kmetské rodiny, avšak ve smyslu cit. čl. 12. a zvláště čl. 8. sefers. nař. nemůže se mu přece upírati právo neuznati po případě nového starešinu, kdyby snad nebyl schopen řádně vésti kmetské hospodářství. Aga může tudíž po smrti starešinově nanejvýš vykonávati vliv na volbu nového starešiny, členům kmetské rodiny však právo kmetské odejmouti nemůže.[1]) Arci členové kmetské rodiny musejí býti schopni a také ochotni vésti kmetské hospodářství.

Obnovování kmetské smlouvy novým starešinou nemá po našem mínění jiný účel než udržovati v evidenci kmetský poměr. Stálým obnovováním kmetské smlouvy nemá uvedeno býti v zapomenutí, že selský statek není statkem svobodným, nýbrž kmetským, a zároveň se mají udržovati v paměti kmetovy závazky. (Sr., co shora na str. 13. řečeno o věřicím listu nového vlastníka užitků dle § 1145. ob. zák. obč.)

b) Vlastník kmetské usedlosti.

Statkář, se kterým kmet uzavírá kmetskou smlouvu, resp. který trpěti musí existenci kmetského práva, obmezujícího jeho právo vlastnické, dokud tu není okolností, jež způsobují zánik práva kmetského, nazývá se aga, beg, spahija, gazda, gospodar, zemljegospodar, zemljeposjednik, vlastnik zemljišta (výjimečně užívá se — na př. v instr. zems. vl. z 29. září 1882 č. 30.339, sb. z. a n. 1882 č. 139 IV., a v nař. zem. vl. ze 16. června 1883 č. 6977/II., sb. z. a n. 1883 č. 169 — výrazu vlastelin); něm. říká se Grundeigenthümer, Grundherr, též Gutsbesitzer. Náleží-li

[1]) Ačkoli na základě obyčejového práva není nejmenší pochybnosti o tom, že kmetské právo náleží celé kmetské rodině, nikoli tedy kmetovi jako jedinci, není to v žádném zákoně jasně a zřejmě vysloveno. Vysvítá to sice nepřímo z nař. zems. vl. z 9. ledna 1883 č. 31.412/I. z r. 1882 (sb. z. a n. z r. 1883 str. 1), avšak stilisace nařízení toho není zcela přesná. Praví se: Obwohl es ausser Zweifel steht, dass der Aga nach dem Ableben des Kmeten dessen Familie, falls sie den vom Letzteren eingegangenen Verpflichtungen nachzukommen bereit ist, nach eigener Willkür nicht entfernen kann, so kann doch von einem individuellen Erbrechte der Familienmitglieder nach bestimmten Antheilen keine Rede sein, umsoweniger, als zwar die Seferverordnung den Todesfall berührt, jedoch nur die Nothwendigkeit der Erneuerung des Vertrages, wenn der ursprüngliche Contrahent gestorben ist, vorschreibt. — V nařízení tomto jedná se v prvé řadě ovšem o dělení kmetských rodin, avšak nepřímo řeší se tu i otázka, kdo jest oprávněným subjektem kmetského práva, a proto měla býti stilisace nařízení toho přesnější.

kmetská usedlost právnické osobě, pokládá se ve stycích s kmetem za gospodara správce nadačního majetku.

Jako se jeví čiftluk v poměru ke kmetské rodině jediným nedílným celkem, tak jím jest také v poměru ke spoluvlastníkům, vyskytuje-li se jich několik. Ani spoluvlastníci nemohou se o čiftluk fysicky rozděliti. Také vůči kmetovi vystupovati musejí jednotně. Ať běží o jakýkoliv akt, na němž mají interes všichni spoluvlastníci kmetského statku (na př. o kmetskou smlouvu, o stavby na čiftluku, o mýcení lesa za účelem získání orné půdy atd.), vždycky jedná kmet jen s jedním plnomocníkem všech spoluvlastníků. Dle opětných rozhodnutí vyšších stolic není kmet povinen odváděti hak, resp. kesim, každému jednotlivému spoluvlastníkovi, nýbrž všichni spoluvlastníci naopak jsou povinni ustanoviti jednu osobu oprávněnou k přijímání agovského dílu. I když jest aga jediný, mívá zvláštní osobu, která přijímá hak; jest to t. zv. subaša, známý též pod jménem begovski knez.

Přejde-li vlastnictví kmetské usedlosti do rukou jiné osoby, musí nový aga uznávati platnost kmetské smlouvy, kterou uzavřel s kmetem jeho předchůdce (ať již výslovně či mlčky). Změna osoby agovy nemá tudíž na kmetský poměr žádného vlivu.

Vedle dávek (eventuálně i vedle přípustných služeb), jež má statkář právo žádati od kmetské rodiny, nesmí činiti naproti kmetské kući nijakých jiných nároků. Jmenovitě jest odstraněn čl. 10. sefers. nař. »konak«, t. j. obyčej, dle něhož agové, když v určitých ročních dobách přišli na své statky, vypuzovali kmety z jejich příbytků, aby tam sami bydlili, a kromě toho žádali na kmetech, aby je v tu dobu zadarmo živili. Tímto zákazem, který byl vydán jen proti zneužíváním se strany statkářů, není však vyloučeno, aby si aga ve smlouvě vyjednal, že bude u kmeta na krátký čas bydleti a od něho že bude stravován.

3. Předmět práva kmetského.

(Kmetský statek.)

Předmětem kmetského práva jest kmetský statek, kmetská usedlost (čiftluk, čifluk, čiftlyk, kmetovsko selište, kmetsko dobro, něm. Kmetengut, Kmetenansässigkeit), resp. jednotlivé, vzdělávání schopné pozemky.

Shora na str. 48. podána byla definice čiftluku podle § 131. zák. ze 7. ramaz. 1274 jakož i dle § 31. zák. tapuového. Tam rozumí se však slovem čiftluk všeliká selská usedlost (čifčija = = sedlák), nikoli pouze kmetský statek. Podle novější praxe jest čiftlukem, t. j. kmetskou usedlostí, hospodářství opatřené zpravidla obytnými a hospodářskými stavbami, které sestává z to-

lika polí, luk a lesů, že selská rodina může z něho býti živa.[1]) Jest to definice ovšem velmi neurčitá, poněvadž rodina má v Bosně a Hercegovině nejrůznější počet členů. Jsouť rodiny zádružné, které mají až několik desítek členů, a naproti tomu rodiny inokosné, které mají po případě jen dva členy. Dle toho jsou také kmetské statky rozličného rozsahu. Některé veliké kmetské kuće (kuće s velikým počtem členů) mívají někdy až i několik čiftluků, a naproti tomu jiné kuće užívají vedle své vlastní půdy ještě »pod kmetom« (v kmetském poměru) pouze menších polních nebo lučních parcel, které samy o sobě k výživě celé rodiny by nestačily.

Co se týče plošné výměry, počítá se v Bosně a Hercegovině úředně na d u n u m y. Lid však má své vlastní pozemkové míry. Počítá na př. na »d n y o r á n í« (»dan oranja« čili »dnina = průměrně 3 katastr. dunumy), na »o k y« (oka = 1·283 *kg*) podle výsevu, na »j i t r a« čili »r á d l a« (jutro = ralo = $5^1/_2$ katastr. dunumů); louky se měří na »k o s y« (plocha, kterou může dorostlý muž za den pokositi; sr. staré uherské falcastrum) nebo na »oky« sušeného sena; velikost zahrad určuje se dle počtu ovocných stromů, vince dle »m o t y k«.[2])

Zpravidla nalézají se na kmetském statku o b y t n á a h o s p o d á ř s k á s t a v e n í (zgrade, gragjevine; kućevni kmet říká se tomu, který na kmetském statku bydlí); výjimkou nemají však čiftluky žádných stavení. Stavby, pokud nenáležejí jako materiál kmetovi, tvoří p ř í s l u š e n s t v í kmetské usedlosti bez ohledu na to, byly-li zřízeny od statkáře nebo kmeta. V příčině budov vystavěných kmetem, ustanovuje se tak již ve výn. z 11. srpna 1885 č. 12.089.[3]) Dle sefers. nař. (čl. 7) mají všechny nutné stavby na čiftluku zřizovati statkáři. Ve skutečnosti však neujalo se v této příčině sefers. nařízení, a vyvinul se nejednotný usus, dle něhož někde náleží dotčená povinnost statkářům, jinde zase kmetům. Kmetům musí však za zřízené stavby dána býti náhrada, jsou-li čiftluku zbaveni, a rovněž tak mají jejich dědicové nárok na náhradu v řízení pozůstalostním. Bylo to ustanoveno nařízením zems. vl. z 19. čce 1891 č. 46.421/III. za účelem zamezení praxe prováděné v této věci úřady soudními. Soudy totiž projednávajíce kmetské pozůstalosti, vykládaly ramazanský zákon ve smyslu nazírání lidu i ve smyslu starší úřední praxe (došlé výrazu ve výn. zems. vl. ze 30. září 1879 č. 21.003) tím způsobem, že stavby, ovocné zahrady a vinice zřízené na kmetském statku od kmeta, jsou mulkovým vlastnictvím kmetské rodiny, resp. kmeta, a proto odevzdávaly ony věci do vlastnictví kmetovým dědicům. Zemská

---

[1]) Karszniewicz, u. m., str. 29.
[2]) Karszniewicz, u. m., str. 31 a 32.
[3]) Van-Zel, u. m., str. 8, Agrar-, III. Behaupt. Eigenthum.

vláda rozhodla však v tom smyslu, že stavby, zahrady a vinice zřízené kmetskou rodinou jsou nerozlučným příslušenstvím čiftluku, a kmetské rodině přiznala v případě skončení kmetského práva jen nárok na náhradu za provedenou »melioraci«.[1])

Hlavní součástí kmetského statku bývají obyčejně — vedle kmetského sídla (kućište sa dvorištem) — pole (oranice) a louky (livade, čairi). Součástí vedlejší bývají: zahrada (šljivik, bašča), les (šuma, dubrava, lug, gaj, zabrana), porostliny (šikara), pastvisko (pašnjak). Ačkoli pozemky a louky samy o sobě mohou tvořiti kmetský statek, nemůže býti předmětem kmetského práva pouhý dům, zahrada, les nebo rybník.[2]) U větších kmetských statků bývá někdy příslušenstvím semeno, které dodal aga kmetovi k osevu. Zemře-li aga, tvoří toto příslušenství, jež se páčí někdy až na několik set zlatých, součást jeho pozůstalosti.[3])

Kmetská usedlost tvoří nedílný celek, a sice vzhledem ke kmetské rodině celek nedílný fysicky i ideálně, vzhledem k agovi pak celek nedílný jen fysicky, t. j. kmetská rodina nemůže se samovolně rozděliti o kmetský statek tím způsobem, že by jednotlivým členům rodiny připadla jistá hmotná část čiftluku, a rovněž tak nenáleží jednotlivým členům kmetské rodiny ideální část kmetského statku, naproti tomu však může čiftluk náležeti vlastnickým právem pro indiviso několika spoluagům. Uznáno jest to v knih.

---

[1]) V nař. cit. se praví: »Weder der einzelne Kmet, noch die Kmetenfamilie erwirbt durch die Errichtung von Wohn- und Wirthschaftsgebäuden, durch die Anpflanzung mit Obstbäumen, Weinreben u. s. w. auf der bewirthschafteten Kmetenansässigkeit ein Mulkeigenthum an jenen Gebäuden und Anlagen im Sinne des Gesetzes über den Grundbesitz, weil sie diese Akte nur in ihrer Eigenschaft als Kmeten vornehmen und daher auch nur in den Grenzen des Rechtstitels ihrer Innehabung Rechte erwerben können. Nachdem der Rechtstitel ihrer Innehabung auf dem Agrarverhältnisse fusst, können sie auch nur ein durch dieses Verhältnis beschränktes Recht erwerben, und können daher gegenüber der allgemeinen Norm des Gesetzes über den Grundbesitz vom Jahre 1274 in Bezug auf Baulichkeiten und Pflanzungen, welche speciell von Kmeten auf den von ihnen bebauten Čiftluks errichtet werden, nur die Normen der Verordnung von 14. Sefer 1276 als des Specialgesetzes und des jüngeren Gesetzes massgebend sein. — Nach Artikel 7 dieses Gesetzes (Sefer-Verordnung) aber steht dem Kmeten bezüglich der von ihm errichteten Baulichkeiten lediglich das Recht zu, im Falle der Absiedlung vom Čiftluk den Schätzungswerth zu begehren, während bezüglich der vom Kmeten aus Eigenem gemachten Anpflanzungen von Obstbäumen u. s w. nach dem bestehenden Usus lediglich für die hiedurch bewirkte Ameliorirung des Čiftluks ein Ersatzanspruch geltend gemacht werden kann. — Hieraus erhellt zur Genüge, dass von einem Mulkeigenthum des Kmeten, bzwse der Kmetenfamilie auf jene Objecte keine Rede sein kann, dass diese Objecte vielmehr als ein untrennbares Zugehör des Čiftluks anzusehen sind, dass dieselben demnach weder in die Verlassenschaft nach einem verstorbenen Kmeten einbezogen, noch auch wegen Forderungen der Gläubiger gegen die Kmeten bzwse Kmetenfamilie in Execution gezogen werden dürfen.«

[2]) Karszniewicz, u. m., str. 30.

[3]) Karszniewicz, u. m., str. 80.

zák. z r. 1884. Že se kmetská usedlost jakožto nedílný celek, jehož dědičně užívá kmetská rodina, zapisuje v pozemkových knihách na listu A (statkové podstaty) bylo již podotčeno shora na str. 54. V § 19. knih. zák. pak se ustanovuje, že není dovoleno zapisovati do jedné knihovní vložky dvě nebo více kmetských usedlostí, jež náležejí jednomu agovi. Každý jednotlivý kmetský statek tvoří tedy naproti agovi celek úplně samostatný, na ostatních kmetských statcích téhož agy úplně nezávislý.

Že nesmí kmetský statek beze svolení agova býti rozdělen, vysloveno bylo v nař. zems. vl. z 9. ledna 1883 č. 31.412/I. z r. 1882.[1])

Jen výjimečně může čiftluk po provedeném agrárním sporu býti rozdělen i proti vůli agově, kdyby námitky agovy byly zřejmě nicotné, na př. když se rodina rozrodila, a aga nechce stavěti nových stavení, namítaje, že celá zádruha může bydleti pohromadě. V případě takovém musí si ovšem nový kmet stavení zříditi sám.

Někdy bývá aga interesován na rozdělení čiftluku. Bývá to na př. tenkráte, když může lehko propachtovati své pozemky za vyšší pachtovné. Tu vidí rád rozdělení kmetského statku, poněvadž při vymření rodiny (některé) připadá mu aspoň část nerozděleleného někdy čiftluku. Příčinou rozdělení kmetského statku bývá někdy i lenost jednoho člena kmetské zádruhy, který nechce pracovat. Statkář svolí k rozdělení, poněvadž lenivého nového kmeta může eventuálně zbaviti kmetského práva. Velmi často bývají příčinou dělení čiftluků ženské, které se nemohou navzájem srovnati. Není-li aga rozdělení nakloněn, bývá mnohdy podplácen a rozličným způsobem připravován k tomu, aby svolil. Za svolení k rozdělení kmetských statků dostávají agové zpravidla nějaký dar zv. jabuka.[2])

Kmetskou půdu dělí aga mezi členy kmetské zádruhy obyčejně pomocí muktara nebo kneze (obecního starosty), mahalbaše (starosty vesnice, »sela«) a ještě dvou nebo tří lidí. Pozemky dělívá dle pracovních sil, tak že kdo mají více členů rodiny nebo více pracují, dostanou více a úrodnější pozemky. Ze stájí dá se více tomu, kdo má více dobytka. Má-li aga u kmetské rodiny svůj vlastní dobytek, může jej rozděliti dle své vůle nebo všechno dáti jednomu, když se členové kuće (ukućani) rozdělí. Dělení

[1]) Viz poznámku 1. na str. 60., kde se cituje část dotčeného nařízení zems. vl. Další passus nař. toho zní: »Die Theilung der Čiftluke unter den Familiengliedern eines Kmeten nach dessen Ableben wird daher nicht durch das Erbrecht normirt, sondern ist als eine einfache Agrarangelegenheit anzusehen, welche Angelegenheit in den Wirkungskreis der politischen Behörden gehört — Solche Theilungen können gegen den Willen des Aga nicht vorgenommen werden, wogegen der einverständlichen Theilung kein Hindernis in den Weg gelegt werden soll«.

[2]) Jabuka (jablko) jest u Srbů obvyklý název pro rozličné dary. Sr. s tím české slovo »koláč« ve významu dar.

příbytku zůstavuje obyčejně členům rodiny.[1]) Pokud se rozdělení připouští, má politický úřad hleděti, aby se kmetské usedlosti přílišně nerozdrobily.

Zpravidla se také nepřipouští, aby při projednávání pozůstalosti agovy a dělení dědictví kmetská usedlost byla rozkouskována (fysicky rozdělena) mezi několik osob. Nepřipouští se dále takové odevzdání pozůstalosti agovy (čiftluku), že by snad dům s dvorem a hospodářskými stavbami jakožto mulk odevzdán byl dědicům mulkovým, nejsou-li totožni s dědici mirijovými. (Nař. zems. vl. z 28. čna 1895 č. 78.757/III.) Dobře poznamenává Karszniewicz (str. 34), že v tom případě, kdyby kmetské budovy měly býti odevzdány jinému než kmetské pozemky, nastaly by v příčině udržování staveb kollise. Nemůžeť se očekávati, že by se vlastník pozemků staral o udržování budov, které mu nenáležejí, a ještě méně by se to dalo očekávati od vlastníka budov, který nemá žádného podílu na pozemcích.

4. O vzniku práva kmetského.

(Kmetské smlouvy.)

Práva kmetského nabývá kmetská rodina smlouvou (pogodba) uzavřenou mezi agou a kmetem. Aga prohlašuje, že ponechává své nemovitosti selské rodině kmetským právem, a kmet osvědčuje jakožto zástupce své rodiny, že tyto nemovitosti kmetským právem přijímá. Prohlášení obou stran může se státi ve formě písemné nebo jen ústně, před úřadem nebo soukromě, před svědky nebo beze svědků. Dle povahy věci předpokládá se, že se obě strany dohodnou nejen o vzniku práva kmetského, nýbrž i o podstatných podmínkách kmetské smlouvy, zejména o množství a způsobu odvádění dávek, jimiž jest kmetská rodina povinna agovi, o stavbách, jež nutno zříditi na čiftluku, atd. Požadavek tento splniti není však nezbytně zapotřebí. Nestalo li se v příčině podstatných podmínek kmetské smlouvy speciální ujednání, platí v tom případě zákonná ustanovení, a není-li jich, tedy usus.[2])

Také při uzavírání kmetských smluv platívají kmeti agům dar zv. jabuka.

Jest otázka, může li kmetský poměr vzniknouti i jiným způsobem než smlouvou. Jakožto jeden z důvodů vzniku práva kmetského uvádí se na př. vydržení (dosjelost, Ersitzung). Ta-

[1]) Lilek, Биљешке о задружним и господарственим приликама у Босни и Херц. (Глас. зем. муз. у Б. и Х., XII. 1900, str. 223.

[2]) Karszniewicz, u. m, str. 35 a 36. — Aby čtenářstvo lépe porozumělo kmetskému právu, podáváme na konci spisu v Přílohách text několika kmetských smluv.

kové jest aspoň mínění Karszniewiczovo (u. m., str. 48.). Po našem soudě [1]) nemůže kmetské právo vzniknouti vydržením, a sice proto, že ke vzniku kmetského práva jest potřebí souhlasu obou stran: agy i kmeta, při vydržení nemůže však o souhlasu agově býti ani řeči. Za vydržení práva kmetského nemohl by se pokládati takový případ, kde by sedlák po vydržecí dobu 10 let (dle § 20., 78. a j. ramaz. zák.) užíval cizí půdy a platil z ní hak nebo kesim. Neboť v pasivním chování vlastníkově musel by se shledávati jeho souhlas nutný ke vzniku kmetského práva.

Rovněž tak nemohl se pokládati za vydržení kmetského práva případ, kde by sedlák (kmet) dosavadní kmetskou usedlost rozšiřoval tím, že by mýtil agův les [2]) a proměňoval tak půdu lesní v půdu ornou. Neboť tím okamžikem, kdy aga počal přijímati od kmeta obvyklé kmetské dávky, dlužno předpokládati jeho souhlas.

Karszniewicz má za to (str. 38.), že kmetského práva možno nabýti též rozsudkem. Ani toto mínění nepokládáme za správné. Rozsudkem prohlašuje se pouze, že právo vzniklé kmetskou smlouvou skutečně trvá. Rozsudek může tu míti moc pouze deklarační, nikoli konstituční.

Formálního nebo symbolického odevzdání kmetského statku ke vzniku kmetského práva potřebí není. Bývá však zvykem, že aga po starém slovanském obyčeji uvádí kmeta v držbu tím, že ho vede na pozemky a ukazuje mu meze.

Seferské nařízení předepsalo ve čl. 12., že agrární smlouvy mají býti uzavírány písemně. To bylo opakováno i ve výnosu II. armádního velitelství ze 30. listop. 1878 č. 1524 odst. 6, 24 a 25. [3]) Brzo se však praxe změnila. Jak již v samém seferském nařízení bylo uvedeno, byla písemná forma agrárních smluv předepsána za tím účelem, aby v agrárních sporech usnadněno bylo vedení důkazu. K platnosti kmetského poměru tedy písemných smluv se nevyhledávalo. Hned po vydání sef. nařízení pospíšili si agové a uzavírali s kmety písemné smlouvy. Kladli však v nich mnohdy nové,

---

[1]) Rovněž tak soudí Posilović, u. m., str. 109.

[2]) Sr. § 17. ramaz. zák.: Der rechtliche Besitzer eines Waldes oder Gestrüppes kann durch Ausrodung daraus ein Ackerland machen . . .

[3]) Odst. 6.: »Es sei also Sorge zu tragen, dass die zwischen den Grundherren und den repatriirten Pächtern (= Kmeten) neu abzuschliessenden Verträge schriftlich dem Gesetze entsprechend in klarer und deutlicher Fassung abgeschlossen und durch die eingesetzten Repatriirungscommissionen coramisirt werden, ferner dass in diesen Verträgen für künftig etwa entstehende Streitigkeiten ein Schiedsgericht bedungen werde«. — Odst. 24.: » . . . . es erscheint . . . . sehr wünschenswerth, dass die Verpflichtungen der Pächter mittelst schriftlicher Verträge sichergestellt werden«. — Odst. 25.: »Es ist daher bei jedem Anlasse dahin zu wirken, dass solche Vertragsdocumente, und zwar unter behördlicher Intervention aufgenommen werden, wobei ich bemerke, dass derlei Verträge nach § 12 der mehrerwähnten Verordnung die Stempel- und Gebührenfreiheit genüssen«.

sobě příznivé podmínky, k nimž se kmeti nezavázali. Účel, jehož se písemnými smlouvami mělo dosíci, byl takto úplně zmařen. Proti duchu zákona i zmíněného výnosu počínaly si také již za rakousko-uherské okupace repatriační komise v některých okresích hercegovských (v Gacku, kde 195 agů bylo r. 1878 donuceno, aby se spokojili místo dosavadní třetiny pouhou osminou — v rovině — nebo sedminou — v horách, dále na Trebiňsku a Bilecku).[2]) Násilím nutili repatriační komisaři agy, aby podepsali smlouvy sobě nevýhodné. Aby napříště zneužívání zákona bylo zamezeno, prohlásila zemská vláda ve výnosu z 18. srpna 1880 č. 18.880 [3]) písemnou formu kmetských smluv za žádoucí jen tenkráte, když mají písemně býti zaznamenány jen faktické poměry; úplně se však zavrhuje uzavírání písemných smluv, kterými se mají zaváděti poměry nové. Toů dobou nevyžaduje se pro agrární smlouvy písemné formy a zůstavuje se stranám, chtějí-li formy té užiti. Rozhodnou-li se však pro formu písemnou, musejí šetřiti ustanovení sefers. nař. Těžší povinnosti, než jsou připuštěny v tomto zákoně, nesmějí kmetovi býti ukládány, naproti tomu však zůstavuje se statkářovu uznání, chce-li z vlastního podnětu poskytnouti kmetovi nějaké úlevy. (Sef. nař. čl. 12, odst. 5 a 6.)

Tak jako se nyní už nevyžaduje k založení kmetského poměru písemné smlouvy, nevymáhá se po našem mínění ani k dalšímu trvání kmetského práva, aby kmet nově nastupující po úmrtí kmeta dřívějšího dosavadní smlouvu obnovoval. Ačkoli v sef. nař. (čl. 12. odst. 7.) se praví, že platnost smlouvy se uznává jen, dokud v osobě kmetově nenastala změna, nebo dokud náčelník kmetské rodiny, který smlouvu podepsal, jest na živu, máme za to, že sef. nařízení z téhož důvodu, jako žádalo, aby poměr kmetský byl zakládán písemnou smlouvou, kladlo také požadavek, aby po smrti starešinově kmetská smlouva písemně byla obnovována. A poněvadž pak od požadování písemných smluv v praxi sešlo, nemůže ani písemné obnovování smluv pokládáno býti za nezbytnou

---

[1]) Sr. výnos zems. vl. z 9. května 1880 č. 10.414 a cirkul. výnos z 18. srpna r. 1880 č. 18.880.

[2]) Odst. 7. uved. výnosu zní: »Die Behauptung der Kreisbehörde Mostar, durch allgemeinen Abschluss schriftlicher Verträge eine allgemeine Zufriedenheit einführen zu können, ist eine zu optimische Die Abfassung schriftlicher Verträge über das factisch bisher bestandene und jetzt bestehende Verhältnis ist jedenfalls sehr wünschenswerth; es müssen aber die Behörden vor einer Überstürzung in dieser Angelegenheit, hauptsächlich aber von solchen Verträgen, welche den factischen Verhältnissen nicht entsprechen und neue einführen, wie dies beispielsweise nach der Occupation der Hercegovina in Gacko, Trebinje und theilweise in Bilek seitens der damaligen Commandanten und Repatriirungscommissäre angebahnt wurde, ernstlich gewarnt werden.« — Ve 12. odst. téhož výn. pak se praví dále: ». . . . Verträge aber, mit welchen neue Verhältnisse eingeführt werden sollen, oder welche durch Zwang zum Abschlusse gelangen, sind jedenfalls zu vermeiden«.

podmínku dalšího trvání kmetského práva.[1]) Požadavek takový byl by ostatně absurdní. Starešina rodiny uzavíraje kmetskou smlouvu nejednal přece vlastním jménem, nýbrž jménem celé kuće, a právo jednou nabyté pro celou rodinu smrtí jeho zaniknouti nemohlo.

V souvislosti se smlouvami, kterými se zakládá kmetský poměr, sluší pojednati i o smlouvách kesimových, t. j. o novacích kmetských smluv, při nichž se agovský díl (hak, aginski dio, aginski danak) spočívající v alikvotní části úrody zaměňuje v příčině celé kmetské usedlosti neb aspoň v příčině její části na dobu neobmezenou neb na smluvený čas za jisté fixum (kesim), ať již v penězích či v plodinách, a sice bez ohledu na to, jaká jest úroda, takže při větší úrodě získá kmet, a při menší úrodě opět aga. Kesimovou (ćesimovou) smlouvou mění se tudíž jen dávka, nikoli však jiné momenty kmetského poměru.

Jest otázka, je-li kmet povinen platiti kesim i v tom případě, když se mu neurodilo pranic. Dle povahy věci slušelo by na tuto otázku s hlediska ryze theoretického odpověděti ve smyslu kladném, že totiž smluvený kesim musí býti odveden, i když kmet nesklidí nic. Neseť při kesimové smlouvě risiko jen kmet, a proto se kesimová smlouva velice blíží obyčejné smlouvě pachtovní. Přes to však kolísá dle Karszniewicze (str. 161.) usus tou měrou, že se v jednotlivých krajích vyskytují obyčeje diametrálně rozdílné.

Zpravidla nemůže se kesimová smlouva jednostranně vypověděti. Jestliže však kmet neodvádí řádně kesim, může aga žádati, aby kesimová smlouva byla zrušena, a místo kesimu aby byl opětně zaveden hak.

I ve sporech vznikajících ze smluv kesimových v příčině kmetských pozemků příslušné jsou úřady politické, a nikoli soudní. Vysloveno to bylo v nařízení zemské vlády z 22. dubna r. 1886 č. 18.042/I.[2])

---

[1]) Tak soudí též Posilović, u. m., str. 110.

[2]) V nařízení tom se praví: »Die Behörden werden . . . an dem Grundsatze festzuhalten haben, dass insoweit nicht durch Vereinbarung zwischen dem Grundherrn und seinen Kmeten das Kmetenverhältnis in seiner Gänze ausdrücklich aufgehoben und an dessen Stelle ein reines Privatrechtsverhältnis gesetzt wurde, alle aus diesen noch fortbestehenden Kmetenverhältnissen entstehenden Streitigkeiten, trotz ihrer privatrechtlichen Verkleidung (Ćesimverträge) ausschliesslich nur vor den politischen Behörden zu verhandeln und nur vor diesen im Sinne der hiefür bestehenden besonderen Verordnungen zu entscheiden sind . . .« — »Dagegen gehören nicht zur Competenz der politischen Behörden, sondern in die Competenz der Gerichte jene Ćesimverträge, welche zwischen nicht im Kmetenverhältnis stehenden Contrahenten oder zwar zwischen Aga und Kmet, aber nicht bezüglich der pod kmetom stehenden Grundstücke, in der Art abgeschlossen werden, dass die Grundstücke auf eine bestimmte Anzahl von Jahren gegen einen fixen jährlichen Pachtzins-Ćesim, sei es in Frucht, Geld oder anderen Abgabe zur Arbeit überlassen werden, weil die hiedurch ge-

5. Vzájemná práva a povinnosti stran.

a) Práva a povinnosti kmetovy (kmetské rodiny).

α) Právo poživací a povinnosti s ním spojené.

Nejhlavnějším právem, které náleží kmetské rodině k čiftluku, jest obsáhlé právo požívací. Tím okamžikem, kdy vzniká kmetský poměr, nemá vlastník čiftluku k svým pozemkům udělených selské rodině kmetským právem jiného práva než na smluvenou, pokud se týče obyčejem zavedenou pozemkovou dávku. Vlastnictví, abychom se vyjádřili podle někdejšího právního nazírání, dělí se tu na holé, nominální vlastnictví čili vrchní vlastnictví, nuda proprietas, dominium directum (Obereigenthum), které podržuje statkář, a na vlastnictví požitků, proprietas utilitatum, dominium utile (Nutzungseigenthum), jež náleží kmetské rodině.

Meze požívacího práva kmetské rodiny dány jsou samou povahou věci. Půda, kterou vlastník kmetského statku odevzdává selské rodině k dědičnému užívání, určena jest k těžbě zemědělské, nikoli však k dolování a k průmyslovým podnikům.[1] Proto je kmetská rodina nejen oprávněna, nýbrž i povinna užívati půdy čiftluku jenom k účelům zemědělským, a právo kmetské jest i z tohoto důvodu právem agrárním.

Těžení z čiftluku nesmí dále díti se na újmu podstaty. Kmet nesmí čiftluku užívati tím způsobem, aby cena jeho byla zmenšena, nýbrž hospodařiti má tak, jak sluší na řádného hospodáře. Budov má šetřiti, pozemky má udržovati v dobrém stavu, sady (ovocné zahrady) a lesy nesmí pustošiti atd. Pustošením lesů nerozumí se však kácení stromů pro domácí potřebu, poněvadž se jinak užívání lesů nedá téměř ani mysliti (máť užívání lesů jako pastvy význam jen podřízený). Míní se tedy nehospodárné kácení stromů.

Z toho, co řečeno, vyplývá, že na rolích může kmetská rodina síti a sázeti, co jí libo, luk že může užívati dílem k dělání sena, dílem i k pastvě dobytka atd.

Rubem požívacího práva kmetské rodiny jest však povinnost vzdělávati všechny kmetské pozemky a těžiti vůbec z půdy náležející k čiftluku dle jejího účelu. Právo a povinnost jsou tu tak

---

schaffenen Rechtsverhältnisse und sonach auch die hieraus entstehenden Streitigkeiten rein privatrechtlicher Natur sind.« — Není třeba uváděti, že mínění vyslovené v tomto nařízení, jako by kmetský poměr byl poměrem veřejnoprávním, jest naprosto nesprávné, ač jinak s ostatním obsahem nařízení toho dlužno jen souhlasiti.

[1]) Nařízení zemské vlády z 25. února 1891 č. 87.084/I z r. 1890. Srv. Karszniewicz, u. m. str. 56.

úzce spojeny, jako snad při žádném jiném právním poměru. Ješ právo kmetské, jak již praveno, poměrem velmi blízkým smlouvě společenské, při níž jedna strana dává kapitál (půdu), druhá pak práci. Jako se nedá mysliti kmetský poměr bez půdy, tak se nedá mysliti bez práce, bez povinnosti kmetské rodiny vzdělávati čiftluk.

Pokud běží o pole, jest kmet (kmetská rodina) povinen nejen ornou půdu orati a osívati, resp. na ní sázeti, nýbrž i jiné potřebné práce konati, jako půdu hnojiti, jednotlivé plodiny střídati, pokud třeba plíti, zelí a brambory okopávati atd. Zákon (§ 9. ramaz. zák.) výslovně ukládá tyto povinnosti uživatelům pozemků. Úhořiti smí se jen, pokud toho pozemky samy vyžadují (§ 11. ramaz. zák.).[1]) Úhoření nad potřebu může tudíž po případě pokládáno býti od agy za zanedbávání čiftluku a může býti příčinou, pro kterou kmetská rodina zbavena jest svého statku. Nevzdělává-li se pole po tři leta za sebou, spadá dle § 68. ramaz. zák.[2]) na tapu, t. j. vrací se státu a může od něho buď za tapuový poplatek dáno býti opětně dřívějšímu mirijovému vlastníku nebo může býti prodáno komukoli jinému.

Sluší však hned doložiti, že ustanovení § 68. ramaz. zákona nebylo přísně prováděno ani za turecké vlády. Vláda okupační drží se praxe ještě mírnější. Dle výnosu zem. vlády z 13. května r. 1884 č. 7.619/II. mají politické úřady ony držitele statků, kteří pozemků svých nevzdělávají, protokolem vyslechnouti, otázati se jich na příčiny nevzdělávání pozemků a vyžádati si na nich prohlášení, chtějí-li pozemky své dále podržeti a řádně na nich hospodařiti. V případě kladném mají je zavázati k náležitému vzdělávání pozemků a upozorniti je na následky § 68. ramaz. zákona.

[1]) V prvé větě citovaného § 11. ustanoveno: Dem durch Tapu Besitzberechtigten ist es gestattet, Grundstücke brach liegen zu lassen, damit sie sich erholen, und er darf dann Jedermann den Zugang sowie das Abweiden durch fremdes Vieh untersagen. Das darauf wachsende Gras ist sein ausschliessliches Eigenthum.

[2]) Jeder Acker, welcher vom Besitzer weder unmittelbar noch mittelbar durch einen Entlehner oder Pächter bebaut wird, und während dreier aufeinander folgender Jahre brachliegt, fällt dem Tapu anheim, gleichviel ob der Besitzer anwesend ist, oder sich auf einer Reise in einem entfernten Lande befindet.

Als gesetzlich giltige Entschuldigungsgründe für den Nichtanbau eines Grundstückes, wenn dieselben vorschriftsmässig nachgewiesen sind, werden angesehen:

Das Brachliegen zur Erholung des Bodens durch ein oder zwei Jahre, in ausnahmsweisen, durch die Lage und Qualität des Grundes bedingten Fällen auch durch längere Zeit.

Die Nothwendigkeit ein zeitweise vom Wasser bedecktes Grundstück nach dem Abflusse der Gewässer brachliegen zu lassen, bis es die Anbaufähigkeit wieder erlangt hat.

Kriegsgefangenschaft des Besitzers.

Das Grundstück kann dem vormaligen Eigenthümer unter der Formalität des Tapu zurückgegeben werden, oder es wird im Wege der öffentlichen Feilbietung an den Meistbietenden verkauft.

Také proměňování rolí v pastviska se nedovoluje. Bylo to zakázáno již výnosem vilajetní vlády z 26. rebiulahira 1289 (1872).[1]) Viz sb. z. a n. z 1878—1880, II, str. 357.

I v příčině luk ukládá zákon držitelům jejich povinnost těžiti z nich a vykonávati práce vyžadované náležitým hospodařením. (§ 10. ramaz. zák.[2]) Kmet má tedy povinnost louky, je-li potřebí, zavodňovati nebo vysušovati, a zejména je hnojiti, kositi trávu a dělati seno. Ačkoli se nebrání kmetům užívati luk dle místních zvyků až do sv. Jiří (Gjurgjev dan) za pastviny a rovněž tak po sklizení sena v tom případě, nechtějí-li dělati otavu, bylo by přece zanedbáváním čiftluku, kdyby louky nebyly vůbec koseny, a kdyby jich bylo užíváno jen za pastviny. Dle § 85. ramaz. zákona spadají louky po tři leta bez důvodu nekosené na tapu.

Rovněž tak užívati má kmet pastvin a lesních parcel (§ 84. ramaz. zák.).[3])

Povinnosti tuto vytčené, jež ukládá kmetům nejen zákon i nepsaný obyčej, nýbrž i kmetský poměr sám, vyplývají ze zájmů státu i agy. Jeť na hospodářském těžení z půdy interesován stát, který má nárok na daň z užívání půdy, a mimo to participuje na výtěžku aga, jehož kapitál (půda) bez řečených prací kmetových ležel by ladem.

Zvláštní pravidla platí o užívání lesů se strany kmetů. Sluší rozeznávati lesy begovské od lesů kmetských. Vyvinulť se v Bosně usus, že kmeti mohou užívati nejen lesů náležejících k čiftluku, nýbrž i lesů patřících k begluku, těchto ovšem jen na základě práva služebnosti, jež s právem kmetským nijak nesouvisí.[4])

---

[1]) Da Grundstücke, welche ohne den Zweck der Erholung brach gelassen oder in Weideplätze umgewandelt werden, als solche zu betrachten sind, welche ohne gesetzliche Ursache durch drei Jahre verwahrlost werden und daher dem Tapu unterliegen, so sind solche Grundstücke im Sinne des § 68. des Grundgesetzes zu behandeln.

[2]) Ve zmíněném § 10. se nařizuje: Wiesen, die seit Menschengedenken gemäht wurden, von denen somit der Zehent in Heu erhoben wird, sind den bebauten Gründen gleich zu halten. Deren Besitz erwirbt man mittelst des Besitztitels (Tapu).

Nur der Besitzer hat das ausschliessliche Recht, die Wiese zu mähen, und darf jeden Anderen an deren Benützung verhindern.

Dergleichen Wiesen können mit Bewilligung der Behörde in Aecker umgestaltet werden.

[3]) Wenn Sommer- oder Winter-Weiden und Waldparcellen durch drei aufeinander folgende Jahre zur üblichen Jahreszeit ohne gesetzlichen Grund nicht benützt werden, und von denselben die vorgeschriebene Steuer nicht entrichtet wird, so verfallen dieselben von Neuem dem Tapu.

[4]) Nařízení zemské vlády ze 17. prosince 1890 č. 87.922/I. (věst. z. a n. 1891 čís. 2.), § 1. odst. 3. a násl. zní: Die Privatwälder stehen entweder im kmetenfreien Eigenthume des Waldbesitzers, oder aber dieselben gehören zu einer Kmetenansässigkeit (Čiftluk-Wälder). — Die im kmetenfreien Eigenthume stehenden Privatwälder sind entweder mit Servituten belastet (Servitutswälder)

Již dle tureckého lesního zákona ze dne 11. ševalu 1286 (1869) §§ 5., 13. a 14. měli kmeti a vůbec všichni obyvatelé vesnice právo bráti si bezplatně ze státních lesů potřebné stavební, palivové a nástrojové dříví, jakož i pásti ve státních lesích svůj dobytek. Okupační vláda uznala § 10. nař. z 18. března 1884 č. 5.907/I., jakož i nař. z 30. září 1889 č. 58.092/I. dotčené služebnosti, i když jednotlivé lesní parcely propůjčila soukromým osobám.[1])

Vzájemný poměr mezi statkáři a kmety co do užívání lesův agovských i kmetských upraven jest nařízením zemské vlády ze 17. prosince 1890 č. 87.922/I. o užívání soukromých lesů a lesněpolicejním dozoru nad nimi (věst. z. a n. z r. 1891 č. 2.). Mimo dotčený již § 1. zabývají se věcí zvláště §§ 4., 10., 13., 14., 15., 16., 17. a 20. Hlavní zásady dotčených paragrafů jsou tyto; Náleží-li právo užívati lesa dvěma stranám (vlastníkovi a kmetovi nebo vlastníkovi a držiteli služebnosti), musí se každá strana v rozsahu svého užívacího práva obmeziti tou měrou, aby nemařila užívací právo strany druhé. Pokud strany užívají lesa jen k vlastní potřebě, nemusejí se před výkonem svého práva ucházeti o úřední svolení. Chtějí-li však lesní produkty (dříví a kůru) prodávati, musejí žádati za svolení úřadu, a držitel služebnosti mimo to arci za svolení vlastníka služebného lesa, resp. kmet i vlastník čiftluku za svolení vzájemné.

V podrobnostech sluší uvésti toto: Dle § 4. č. 3. náleží okresním (politickým) úřadům v příčině kmetských lesů jakož i lesů služebných (soukromých lesů stížených služebnostmi) ochrana práv a zájmů vlastníka i spoluoprávněného před vzájemným rušením (gegen Beeinträchtigung des Einen gegen den Anderen). Okresní úřad má tedy: *a)* projednávati a rozhodovati spory vznikající v příčině užívání lesa mezi vlastníkem a kmetem, resp. držiteli služebností nebo mezi těmito posledními, *b)* povolovati nebo zakazovati sekání dříví (Holzfällungen) a dobývání kůry (Rindennutzungen) za účelem prodeje, *c)* zkoumati žádosti za povolení mýcení (Entforstungsbewilligung) a rozhodovati o nich nebo podávati návrhy krajskému (okružnímu) úřadu dle § 17. téhož nařízení, *d)* zakročovati proti svémocnému mýcení, proti tajnému prodávání dříví a proti všelikému pustošení lesa, jakož i po případě naříditi opětné zalesnění k nápravě škody.

V § 10. se ustanovuje: Vlastníci lesa (statkáři) nesmějí kmetům v příčině jejich kmetského lesa ani držitelům služebností znemožniti užívání jejich práv nehospodářským počínáním ani jiným způsobem, a podobně nesmějí kmeti, resp. držitelé služebnosti rušiti

oder sie sind unbelastet. — In den Servitutswäldern können sowohl die Kmeten des Waldbesitzers als auch dritte Personen servitutsberechtigt sein. — Die Čiftluk-Wälder bilden einen integrierenden Bestandtheil der Kmetenansässigkeit, zu welcher sie gehören, und stehen in der Bewirthschaftung des Kmeten.

[1]) Karszniewicz, u. m. str. 60. a 61.

vlastníky lesů (statkáře) v jejich právech. V té příčině mají se obě strany (die beiderseitigen Interessenten) dle právního obyčeje nebo smlouvou dohodnouti. V případě sporu má okresní úřad jednati ve smyslu § 4. č. 3. *a)*. Prodej dříví a kůry od držitelů služebností osobám třetím dovoluje se jen, když vlastník lesa udělí své svolení a zažádá též o svolení úřadu. Úřad smí svolení uděliti jen tenkráte, jestliže zjistil, že se tím neohrožuje vykonávání užívacích práv rozdělených mezi několik osob.

V § 13. se praví: V lesích kmetských, jakož i v lesích stížených služebnostmi (v lesích služebných, in den Servitutswäldern), náležejí-li k lesům ochranným,[1]) jest sekání dříví a dobývání kůry k vlastní potřebě jak vlastníka tak kmeta, resp. držitele služebnosti přípustno bez úředního povolení potud, pokud s jedné neb druhé strany se nečiní námitka. Běží-li však o prodej dříví a kůry z těchto lesů, jest třeba vždycky úředního schválení. Vlastníci lesů, pokud se týče kmeti, mají za ono schválení žádati písemně nebo ústně u onoho okresního úřadu, v jehož obvodu lesy leží. Při podání žádosti jest třeba udati druh stromů, jež se mají porážeti, množství dříví a dobu porážení. Dříve než úřad vyřídí vlastníkovu neb kmetovu žádost za povolení prodeje dříví nebo kůry, má zjistiti vlastnické, pokud se týče kmetské právo žadatelovo k dotyčnému lesnímu pozemku, jakož i vyšetřiti příslušné právní poměry. Jakmile se zjistí, že běží o les kmetský, musí o žádosti vlastníkově vyslechnut býti kmet, a nesvolí-li k prodeji, má úřad věc rozhodnouti jako v každém agrárním sporu. Podobně dlužno vyslechnouti o žádosti kmetově vlastníka čiftluku a v případě jeho nesvolení rozhodnouti věc jako v agrárním sporu. Při rozhodování béře se zřetel především k obyčejovému právu, zvlášť v tom případě, když běží o hájený nebo hražený kmetský les (gaj, ograda). Mimo to se má zjistiti, jak velká jest potřeba kmetů, resp. držitelů služebností, a dle toho se zřetelem na stav lesa, který dlužno po případě vyšetřiti ohledáním, má se co možno rychle rozhodnouti, je-li prodej přípustný a za jakých hospodářských podmínek (na př. pod podmínkou zalesnění a p.).

Kdežto sekání dříví a dobývání kůry se pokládají za hlavní užívací práva v příčině lesů čili za hlavní lesní služebnosti, mluví se v § 14. a v § 15. citov. nařízení o užitcích

---

[1]) V § 3. cit. nař. ze 17. pros. 1890 označeno, které lesy jsou ochrannými. Ustanovujeť se tam: Die Privatwälder werden in dem Falle, als ihre Erhaltung für bestimmte öffentliche Interessen oder das Eigenthum der Nachbaren nothwendig ist, zu »Schutzwäldern“ erklärt und als solche behandelt. Insbesondere gilt dies für alle jene Waldungen, welche zum Schutze von unterhalb gelegegen nutzbaren Grundstücken, Eisenbahnen, Strassen und Gebäuden, dann zum Schutze der Quellengebiete und der Ufergrundstücke an Wasserläufen, ferner zum Schutze des Grundes und Bodens gegen Verwehung, Abschwemmung, Abrutschung, Verwilderung und Verkarstung nothwendig sind.

vedlejších (Nebennutzungsbetrieb, Nebennutzungen) spočívajících v právu pastvy a braní listí ke krmení dobytka (Weidenutzung, Futterlaubnutzung). Dle § 14. není v lesích kmetských, jež nejsou prohlášeny za lesy ochranné, vykonávání zmíněných vedlejších služebností vázáno nijakým úředním povolením. V lesích služebných jest vykonávání oněch vedlejších služebností (zvláště pastvy) dovoleno rovněž bez úředního schválení, avšak jen pokud nevznikají z toho spory mezi vlastníkem lesa a držiteli služebnosti, v kterémžto případě sluší postupovati dle § 4. č. 3. *a)*.

Co se týče lesů ochranných, jež mají stále býti udržovány ve stavu zalesněném (in bewaldetem Zustande), ustanovuje § 15., že vlastníci, kmeti a držitelé služebností jsou povinni ohlásiti u příslušného okresního úřadu, mnoho-li potřebují pro svou domácnost dříví i jiných užitků z oněch lesů. Okresní úřady mají zkoušeti ona oznámení, přihlížejíce k nezbytnému udržování lesa, a dle výsledku tohoto zkoušení mají rozsah užitků obmeziti, a žádá-li toho udržení lesa, mají vydati zvláštní poukaz. Zároveň mají okresní úřady předepsati přesně vlastníkům lesů, kmetům a držitelům služebností dobu a způsob vykonávání hlavních i vedlejších užívacích práv (práva sekati dříví, dobývati kůru, pásti dobytek a bráti listí ke krmení), jakož i nutná zalesnění, uložiti jim přísné šetření udělených předpisů a bdíti nad jejich zachováváním. Fysické dělení ochranných lesů jest jen tenkráte přípustno, nedá-li se očekávati, že by odděleným užíváním jednotlivých rozdělených lesů bylo ohroženo udržování jich v ochranném stavu. Svolení k rozdělení ochranných lesů vyhraženo jest zemské vládě.

V § 16. jedná se o zalesňování (Aufforstung). Zalesňovací povinnost má především vlastník lesa. Dokáže-li vlastník, že zalesnění stalo se nutným následkem neoprávněného jednání spoluuživatelů, mají se tito přiměti, aby buď nahradili vlastníkovi lesa zalesňovací náklad, nebo aby bezplatnou lesní robotou sami zalesnění provedli. V lese kmetském náleží zalesnění — vyjímajíc případ samovolného vykácení lesa se strany agovy — kmetovi.

§ 17. má ustanovení o vykácení lesa (Entforstung, Ausstockung, Rodung). Chtějí-li kmeti vykáceti les kmetský, musejí dosíci svolení vlastníka lesa (svolení agova), který žádati má za schválení úřadu. Opomene-li aga o to žádati, mají kmeti právo dát ho předvolati k okresnímu úřadu, aby se tam o věci prohlásil. Dříve než vyřídí žádost za vymýcení lesa, okresní úřad musí zjistiti vlastnické právo žadatelovo k lesnímu pozemku, dále příslušné právní poměry a množství potřeby (die Bedarfsquantitäten) kmetů, resp. držitelů služebností, načež si má vyžádati dobré zdání okresního lesního referenta, který, pokud mu místo a poměry dotyčného lesa nejsou podrobně známy, má co nejrychleji vykonati místní ohledání. Okresní úřad má povolení k mýcení ihned odepříti,

kdyby úplným nebo částečným vykácením lesa kmetská nebo služebnostní práva na lese váznoucí při obmezení oprávněných osob na skutečnou potřebu byla ve své existenci nebo objemu nenahraditelně ohrožena.[1])

V § 20. prohlášena jsou za lesní pych (Forstfrevel) tato jednání: 1. když vlastník nebo držitel služebnosti v soukromém užitkovými právy stíženém (služebném) lese, nebo když aga v kmetském lese seká nebo si vezme dříví pro vlastní potřebu (zum Haus- und Gutsbedarfe) buď beze svolení druhé oprávněné strany nebo úřadu (je-li povolení takového dle § 4. č. 3. a § 10, potřebí), nebo vezme-li si dříví nad stanovenou míru; 2. když kmet ve svém kmetském lese naseká nebo vezme si dříví pro vlastní potřebu nad nutnou, po případě stanovenou míru (über das nothwendige, eventuell festgesetzte Mass hinaus).

Z § 20. — i z povahy věci — vyplývá, že v kmetském lese má kmet mnohem větší práva než aga.[2]) Ačkoliv aga může i v kmetském lese sekati dříví, nesmí tak činiti (ani pro vlastní potřebu) beze svolení kmetova. Kmet arci navzájem za svolení agovo žádati nemusí. Co do rozsahu práva svého jest však i kmet obmezen »na nutnou, po případě stanovenou míru«.

Trestná jednání menšího dosahu pokládají se dle § 18. za lesněpolicejní přestupky (forstpolizeiliche Übertretungen). Při vynesení trestního nálezu má okresní úřad (dle §§ 18. a 23.) přisouditi straně lesněpolicejním přestupkem nebo polním pychem poškozené náhradu škody.

Zpeněží-li kmet lesní požitky, prodá-li totiž dříví z kmetského lesa, propachtuje-li právo pastvy v onom lese atd. — což se státi může jen se svolením vlastníka (agy) —, jest povinen odvésti agovský díl i z tohoto výtěžku.

Z povahy kmetského práva jakožto práva spojeného úzce s kmetskou rodinou vyplývá, že kmet není oprávněn odevzdati čiftluk nebo jeho část anebo převésti požívací práva kmetské rodiny beze svolení agova na třetí osobu. Zejména nesmí odevzdati pozemky k užívání třetích osob. Kdyby kmetská rodina jednala proti této zásadě, mohla by agrárním sporem zbavena býti oné části čiftluku, kterou by sama nevzdělávala.

---

[1]) Uvedené místo (8. odst. § 17.) zní v německém textě takto: »Das Bezirksamt hat sonach die Bewilligung zur Entforstung sofort zu verweigern, wenn durch die gänzliche oder theilweise Entforstung des betreffenden Waldes die auf demselben lastenden Kmeten- oder Servitutsrechte Dritter, bei Zurückführung der Berechtigung auf das wirkliche Bedürfnis, entweder im Bestande oder im Umfange unersetzlich gefährdet würden.«

[2]) Dobře praví Karszniewicz, u. m., str. 64.: »Er (= der Kmet) beherrscht thatsächlich die ganze Substanz des Čiftluk-Waldes in dem Masse, dass er den Grundherrn, was die eigentliche Holznutzung anbelangt, in hohem Grade, was dagegen die Nebennutzung betrifft, beinahe ganz ausschliesst.«

Pouze co se stavení, lesních požitků a některých podřízených práv týče, připouští se z řečeného pravidla výjimka. Kmetská rodina může na př. propachtovati právo pastvy a právo žírování (Mastnutzungsrecht). Také stavby, jichž nepotřebuje pro sebe, může pronajmouti cizím osobám.[1]) Předpokládá se však, že takovýmto pronajímáním neruinují se budovy, k jichž zřizování a opravování dle místního právního obyčeje jest zavázán aga. Neboť tam, kde dle místní zvyklosti zřizuje a opravuje stavby kmet, nemá aga nijakého zájmu na tom, aby staveb užíváno bylo způsobem přiměřeným.[2])

V některých krajích Bosny a Hercegoviny mají kmeti vedle uvedených shora všeobecných povinností ještě další usuální povinnost ohražovati kmetská pole a louky po jistou roční dobu za tím účelem, aby plodiny chráněny byly před spasením od dobytka. O této lokální povinnosti níže.

Jak již řečeno, nesmí kmet užívati svého statku na újmu podstaty. Že by pro deterioraci kmetského statku byl povinen k náhradě škody, není sice stanoveno v sef. nař., avšak leží to v duchu tohoto zákona, jak dobře praví Karszniewicz (str. 68). Neboť je-li dle sef. nař. kmet, který bez náležité výpovědi dobrovolně opouští čiftluk a připraví tím agu nejvýš o roční dávku z kmetského statku, zavázán k náhradě škody, musí tím spíše býti práv ze škod trvalých, způsobených zaviněným zhoršením čiftluku. K nejobyčejnějším způsobům zhoršení náleží proměna rolí a luk v pastviny (výn. vilaj. vl. ze 26. rebiulahira 1289 [1872], § 85. ramaz. zák.), rozrytí luk od vepřů, vykácení ovocných stromů, vypálení kmetského domu nebo lesa a p.

V praxi bude však asi velmi nesnadno vydobyti na kmetské rodině, jejíž jmění záleží pravidelně jen v movitostech nemajících značnější ceny, náhradu škod způsobených zhoršením čiftluku. Máme tudíž za to, že v těch případech, kde by aga neměl naděje, že by při deterioraci kmetského statku vydobyl na kmetské rodině náhradu škody, nezbude mu nic jiného, než žalovati kmeta na vysazení (zbavení čiftluku).

Podstaty šetřiti musí kmet do té míry, že nesmí na čiftluku podniknouti ani opravy a meliorace, při nichž by změněna byla podstata. Ke změnám takovým potřebuje schválení agova. Meliorace (poboljšanja, zarada, radnja, trošak, trud) kmetského statku spočívati mohou buď v tom, že kmet spojí své věci s čiftlukem (nové stavby, opravy budov náležejících statkáři, založení ovocných sadů a vinic, hnojení a p.), nebo že vynaloží práci (vzdělání pusté

---

[1]) Karszniewicz, u. m., str. 58.

[2]) Od úředníka bosenského byl mně sdělen případ, kde kmet dovolil voziti z lesa dříví, a sice za roční poplatek 30 zl. Spahija nečinil proti tomu nijaké námitky a žádal jen obvyklou třetinu, kterou mu kmet také dal.

půdy, vybrání kamene z polí a luk, vyplenění bejlí, vyhubení mechu a křovin na lukách atd.) [1])

Meliorace trvalé ceny, jež se staly se souhlasem agovým, resp. na základě úředního nálezu a tvoří příslušenství čiftluku (nové stavby, nově založené ovocné sady, vinice), jsou, jak již uvedeno na str. 63., kmetovi důvodem, aby žádal náhradu. Právo na náhradu nákladu učiněného na nové budovy zaručuje kmetovi již čl. 7. sef. nař. (viz str. 35.). V nař. ze 22. dubna 1886 č. 18.042/I. (sb. z. a n. z 1886 č. 10) rozšiřuje se právo kmetovo žádati náhradu na meliorace všelikého druhu (»für die ihm gehörenden Baulichkeiten oder auch für die etwaigen Meliorationen«).

Běží-li o meliorace učiněné bez vědomí a svolení agova, dlužno uvážiti, mají-li pro agu zřejmou cenu, či jsou-li jen melioracemi ceny relativní. V případě prvém byl by aga rovněž povinen k náhradě, v případě druhém však musel by kmet uvésti věc do dřívějšího stavu, resp. nahraditi náhradu škody. Kmet musel by se tu pokládati za jednatele bez příkazu. [2])

Náhradu za meliorace žádati může kmet na agovi z pravidla teprve při úplném zániku kmetského práva, tedy při dobrovolném zřeknutí se čiftluku (čl. 7. sef. nař.), při vysazení (zbavení kmetského práva, čl. 8. odst. 1.), při výkupu čiftluku ze svazku kmetského. Jen výjimkou může za náhradu žádáno býti dříve. V krajinách totiž, kde statkáři zřizují vlastním nákladem kmetské domky, může v tom případě, kde statkář nechce povinnosti své vyhověti, a kmet nemaje přístřeší, jest nucen dům sám si vystavěti, žádáno býti za náhradu hned po dokončení stavby. [3])

β) Praestace kmetské rodiny.

(Dávky a služby konané agovi.)

Za to, že smí kmetská rodina užívati cizí půdy, jest povinna odváděti agovi jisté dávky a konati výjimečně i jisté služby.

Dávky, jež se nazývají dávkami pozemkovými čili agrárními (agrarne daće, agrarna, zemljiš[t]na podavanja, Grundabgaben, Agrarabgaben, grundherrliche Giebigkeiten), jsou dvojího druhu. Buď spočívají v alikvotní části úrody: v polovině, třetině, čtvrtině atd., a nazývají se agovským dílem (aginski dio, aginski [spahinski] dohodak, danak) čili hakem, [4]) anebo v určitém, pevně

[1]) Srv. Karszniewicz, u. m., str. 71.
[2]) Karszniewicz, u. m., str. 74.
[3]) Karszniewicz, u. m. str. 75.
[4]) Tur. slovo hakk znamená právo. Agovský díl sluje tedy agovským »právem.«

stanoveném množství plodin nebo peněz a slují kesimem[1]) čili ćesimem (ucjena).[2])

Karszniewicz (str. 136 a násl.) dělí dle vzoru sef. nař. praestace kmetské 1. na hlavní, 2. na vedlejší. Hlavními rozumí ony dávky, jež odvádějí kmeti za užívání hlavní části čiftluku, vedlejšími pak ony praestace, jež náležejí agovi z vedlejších předmětů a práv anebo slouží k doplnění dávky hlavní. K hlavním praestacím počítá hak a kesim, k vedlejším hak, kesim a jisté služby.

Hlavní částí kmetského statku bývají buď pole nebo louky; vedlejší částí jest všechno ostatní. V horách na př., kde jsou hlavní věcí komplexy luk, bývají pole pouhým příslušenstvím lučnį půdy. Podle okolností mohou tedy býti vedlejšími věcmi pole, zahrady, louky, rybníky, mlýny, lesy, právo sekání dříví, právo pastvy atd.

Jak co se týče hlavních, tak i co do vedlejších dávek panuje v okupovaných zemích veliká pestrost. Různé soustavy dávek panují nejen v jednotlivých okruzích (krajích), nýbrž i v jednotlivých okresích jednoho okruhu, v rozličných krajinách jednoho okresu, ba i v jedné a téže vesnici.[3]) Celkem platí pravidlo, že tam, kde má aga větší povinnosti vůči kmetovi, kde na př. dodává osev, tažný dobytek nebo píci pro dobytek, nebo kde zřizuje a opravuje stavby, bývají dávky kmetovy větší (často polovina), a další pravidlo, že čím nižší jest dávka hlavní, tím více a tím různější jsou dávky vedlejší. Výše dávky řídí se také druhem plodin. Ze sena na př., z ovoce a částečně i ze zeleniny bývají někde žádány vyšší dávky z toho důvodu, že při těchto plodinách není třeba zvláštní práce kmetovy. Naproti tomu zase z tabáku na př. nebo z cukrovky vybírány bývají dávky nižší, poněvadž pěstování těchto plodin vyžaduje mnoho práce.

Podle velikosti alikvotní části úrody rozeznáváme u haku rozličné dávkové systémy. Seferské nařízení zná tyto zákonné soustavy: polovinovou, třetinovou, čtvrtinovou a pětinovou, připouští však na základě soukromého ujednání i soustavy dávek nižších (čl. 12.). Krátce po okupaci zavedena byla v okresu Gackém na některých statcích soustava sedminová (v horách) nebo dokonce osminová (v rovině).[4])

---

[1]) Kesim znamená něco uříznutého, useknutého, pevně stanoveného, tedy fixum. Srv. výraz odsjek v majetk. zák. pro Černou Horu z r. 1888 resp. 1898, čl. 348 a násl.

[2]) Ve formě ušćen (= osjek, aversio, výměrek), kterou uvádí Bogišić, Zbornik sadašnjih pravnih običaja, str. 478. a 479, má slovo to zcela jiný význam. Na ušćen = za pogogjenu sumu novaca, gjuture, osjekom.

[3]) Karszniewicz, u. m., str. 138

[4]) Výnosy zems. vl. na krajský úřad v Mostaru z 9. května 1880 č. 10.414 a ze 27. srpna 1880 č. 19.770.

Převládající soustavou v celé zemi jest soustava třetinová.[1]) Hak na jejím základě vyměřený (tretina) jest nejtěžší pozemkovou dávkou, těžší než sama polovina. Dávát při polovinové soustavě aga obyčejně osev a mimo to mívá vůči kmetovi ještě některé jiné povinnosti. Osev pak se od úrody odčítá, a teprve ze zbytku se odvádí polovina. Seje-li se na př. 25 ok, a urodí-li se asi 100 ok — činíť úroda obyčejně čtyřikrát tolik, co osev — zbude po odečtení desátku 90 ok a po odečtení osevu 25 ok pouze 65 ok, a z těch polovina činí $32^1/_2$ oky. Třetina byla by sice jen 30 ok, avšak v případě neúrody musel by si kmet opatřiti semeno tak jako jindy, kdežto při soustavě polovinové musí mu aga znova dáti semeno.

Ačkoli sef. nař. stanoveny byly určité dávkové soustavy v jednotlivých okruzích Bosny a Hercegoviny (viz shora str. 34 a 35), a sice jako měřítko maximálních dávek, vyvinul se přece na mnohých místech usus odchylný Vyšší hak než uvedený v sef. nař. vybírá se leckde ze sena, z ovoce a ze zeleniny.

Kmetské praestace možno rozděliti na tyto skupiny:

1. nejrozšířenější forma jest hak. Při haku odvádí se buď ze všech plodin stejná část alikvotní, nebo z některých dávka v jiné proporci, na př. z obilí třetina, ze sena a ovoce polovina atd.,

2. fixní dávka, kesim, t. j. určité množství plodin nebo určitá suma peněz. Někdy bývá kesim jednoho druhu, jindy však smíšený (dílem v naturáliích, dílem v penězích),

3. někdy kombinován bývá hak s kesimem. Dle toho, je-li hlavní dávkou kesim či hak, říká se »kombinovaný systém kesimový«, resp. »kombinovaný systém hakový,«

4. kombinace haku s jistými službami vyskytuje se jen při nižších alikvotních dávkách.[2])

Kesim zaváděn bývá t. zv. kesimovými smlouvami, o nichž jest řeč na str. 68., místo původního haku jen výjimečně v příčině celého kmetského statku. Častěji bývá ujednáván jen ohledně některých plodin, na př. cukrovky, a tu opět bývá určována výměra půdy, na níž se taková plodina může pěstovati.

Byl-li ujednán kesim jen v příčině jistých pozemků, může kmet na nich pěstovati jakékoli plodiny.

Kesim dělí se, jak již řečeno, na peněžný (k. novčani, k. u parama) a plodinový. Podle předmětu, z něhož se vybírá, má kesim různé názvy: sijenica (ze sena), suvatija, travarina nebo travnina (z užívání úhoru, travnjaku nebo t. zv. »trav«), ogradarina (z ohražené půdy), pobir (ze zeleniny) atd.

---

[1]) Proto se hak nazývá často třetinou (tretina, trećina), i když tvoří jinou alikvotní část úrody.

[2]) Sr. Karszniewicz, u. m., str. 138—140.

Kesim plodnový záleží v obilí, mléce, másle, smetaně, medu, kávě, cukru, drobném dobytku, plátně atd.

Velmi často smluven bývá kesim plodinový jako vedlejší dávka v některých okresích kraje Travnického a v Hercegovině při nižších dávkových soustavách nebo v případech, kde z plodin některých pozemků nebo z plodin některého druhu se vůbec žádný hak nepožaduje. Kesim záleží tu v másle, mléce, vejcích atd. S hakem srovnati možno peněžné relutum haku, které bývá odváděno agům z tabáku a někdy i z cukrovky. Stejné povahy jest agovský díl z peněžného zisku kmetova, docíleného postoupením požitkových práv třetím osobám. Srv. str. 75. a 76.

aa) Plodiny podrobené pozemkovým dávkám a výše dávek.

Jest jen zcela málo plodin, z nichž se nepožadují a neodvádějí vůbec žádné dávky. Z některých plodin nebývají žádány dávky jen za jistých okolností, na př. pěstují-li se ty které plodiny v malé míře jen pro domácí potřebu nebo v malých zahrádkách před kmetským domkem.[1]) V příčině některých plodin, dříve v Bosně a Hercegovině neznámých a teprve v době okupace do země zaváděných, jako na př. v příčině jetele a cukrovky nemohl se dosud pro krátkost doby vyvinouti nový, jednotný usus, a stranám se tedy zůstavuje smluviti výši dávky soukromým ujednáním. Není-li ani zvláštní úmluvy, bývá výše dávky ve sporných případech určována dle analogických ustanovení sef. nař.

Ke hlavním plodinám, z nichž se odvádějí pozemkové dávky, náležejí rozličné druhy obilí (žito, bijelo žito). Nejvíce se pěstuje kukuřice (kukuruz), po ní ječmen (ječam), pak pšenice (pšenica), oves (zob), proso a špalda čili samopše (pir, Spelz). Teprve na sedmém místě se objevuje žito (raž), po němž hned následují rozličné druhy směsku (krupnik, napolica, šilj, Halbfrucht, Mengfrucht), skládající se ze samopše a pšenice, samopše a ječmene nebo ječmene a ovsa. Ještě méně se pěstuje cirok (sijerak, Sorghum vulgare, Moorhirse) a nejméně pohanka (heljda, Heidekorn).

Z luštěnin (sočivo) zastoupeny jsou hlavně fizole, méně již hrách (grašak), čočka (leća, sočivica) a svinské boby.

Z obchodních rostlin má veliký význam jediný tabák (duhan), který se pěstuje hlavně v Hercegovině, a tam nejvíce v okresích Mostarském, Ljubušském a Stolackém. V nové době šíří se i cukrovka (slatka, šećerna repa). Pěstování řepky, lnu, konopí, mořeny barvířské a pyrethra ustupuje úplně do pozadí.

---

[1]) Z plodin pěstovaných v takových zahrádkách (o maximální výměře 1 dunumu) neplatí se také desátek. Srvn. výn. zems. fin. řed. ze 2. března 1881 č. 3950 a z 10. čce. 1881 č. 13409 sb. z. a n. 1881 č. 80 a 192).

Z rostlin pícních zavádí se za doby okupační jetel (djetelina) a řípa (kravja repa, Futterrübe). Jetel znám byl až do konce osmdesátých let jen u kolonistů; od té doby šíří se skoro po celé zemi, hlavně však jest zaveden v krajích Banjaluckém, Bihaćském, Travnickém a Dolnotuzelském. Řípa ke krmení dobytka pěstuje se ještě pořídku a hlavně jen v okolí větších měst.

Z ovoce (voće) objevují se druhy ovoce peckovitého (koščasto voće, Steinobst), jadernatého (zrnato v., Kernobst), slupkovitého (Schalenobst) i jižního. Hlavní místo nejen mezi ovocem, nýbrž mezi všemi plodinami zaujímají bosenské švestky, známé i daleko za hranicemi. Pěstování ostatních druhů ovoce peckovitého (bělic, višní, třešní, broskví, meruněk, ringlí) nemá velkého významu. Více se pěstuje ovoce jadernaté (jablka a hrušky). Nepatrně rozšířeno jest ovoce slupkovité (kaštany a ořechy) a ještě méně ovoce jižní (fíky, granátová jablka, mandle a olivy), jež se pěstuje pouze v Hercegovině, hlavně v okresích Mostarském, Stolackém, Trebinjském a Ljubušském.

Dosti se pěstuje i víno, a to v Hercegovině (zejména v okresích Mostarském, Stolackém, Konjickém, Trebinjském a Ljubinjském).

Vynikající místo mezi plodinami zaujímá dále zelenina (povrće, povrtelje, zelen), jež mezi zemědělskými produkty Bosny a Hercegoviny stojí hned na prvém místě po kukuřici. Vysvětluje se to tím, že rostlinná jídla tvoří hlavní část stravy. Pěstuje se zvláště cibule (luk), okurky (krastavci), rajská jablíčka (patlidžani), tykev (tikva), špenát, paprika a salát a v menší míře zelí (kupus), dýně (dinje), mrkev (mrkva) a řípa. Velmi se rozšířilo za vlády okupační pěstování bramborů (krumpir, krtole, korun).[1]

Co se týče obilí, vybírají se pozemkové dávky skoro ze všech vyjmenovaných druhů. Ve mnohých krajinách jest zvykem, že se odvádí hak v jednom druhu obilí místo jiného druhu stejné hodnoty, a z některých horších druhů plodin, jako na př. z ciroku že se dávka nepožaduje.[2]

Výše haku řídí se z pravidla obvyklým místním systémem dávkovým, od něhož se připouštějí úchylky jen ve prospěch kmetské rodiny.

Jako hak odvádí se agovi skoro po celé zemi obilí již vymlácené, ve kterémžto případě připadá kmetské rodině sláma v náhradu za mlácení; jen na málo místech dává se agovi obilí ve snopech, a tu mu náleží vedle zrní i sláma. Hak z kukuřice (jež se nepočítá k »bijelému žitu«), odvádí-li se hned po žních, kdy se kukuřice pro vlhkost nemůže ještě odrhnouti, odvádí se jen v klasích, je-li však plněn teprve po žních, může se odváděti buď v klasích nebo v zrní. Dlužno však přihlížeti k vy-

[1]) Srv. Die Landwirthschaft str. 219—241.
[2]) Karszniewicz, u. m, str. 145.

sušení a scvrknutí produktu, jež není u všech druhů kukuřice — a pěstuje se jich veliké množství[1]) — stejně veliké. Přijímá-li aga hak z kukuřice teprve v roce následujícím po sklizni, odečítá se dle výn. z 15. října 1894 č. 80.657 10—30% jako úbytek.[2])

Ze sena bývá, jak již podotčeno, vybírán namnoze hak vyšší než z plodin ostatních. Týká se to však jen sena koseného na lukách. A i tu činí se někdy rozdíl mezi lukami v údolích a lukami horskými. Tak na př. v nař. zems. vl. ze 17. čce 1881 č. 16.254 (sb. z. a n. 1881 č. 167), týkajícím se úpravy agrárních dávek v okresu Gackém, ustanoveno, že kmeti jsou povinni, odváděti ze sena koseného na lukách v rovině třetinu (tretinu sjena dobivenog na čairah [livadah] u ravnici), kdežto ze sena koseného na lukách horských čtvrtinu (četvrtinu sjena od brdskih čairah).

Ze sena dělaného na t. zv. okrajcích (širokých mezích, jichž se používá též k pasení dobytka) se dávky agrární obyčejně neodvádějí. V příčině sena koseného na úhoře (suvat),[3]) na t. zv. trávnících (travnjaci) a na »travách«[4]) bývá dosti často smluven kesim zv. suvatija, travarina, travnina. Z trávy škubané na strmé, kamenité půdě, kde o kosení nemůže býti ani řeči, dávka se neplatí.

Jest otázka, má-li kmet odváděti hak i z otavy a v jaké výši. Dříve než na tuto otázku odpovíme, dlužno se zmíniti o tom,

---

[1]) Pěstuje se kukuřice hrubozrnná a jemnozrnná, bílá a žlutá, t. zv. piquoletto, činkvantin atd.

[2]) Van-Zel, u. m., str. 8, Agrar-,VI. Hak od. Tretina.

[3]) Podle tureckého práva není vlastně odůvodněno žádati dávku ze sena dělaného na úhorech. Můžeť dle § 11. ramaz. zák. držitel pozemku nechat pozemek ležeti ladem »aby se zotavil« a zapověděti pak každému přístup a spásání dobytkem. Tráva rostoucí pak na takovém pozemku jest jeho výhradnym vlastnictvím. Přístup na úhor zabrániti může držitel dle usu skoro obecně v zemích okupovaných rozšířeného tím, že pozemek ohradí plotem. Týkáť se zabránění přístupu hlavně dobytka, chovaného v Bosně a Hercegovině ve velkém rozsahu a paseného na veškeré půdě, která není ohražena. V příčině povinnosti ohražovati půdu ploty stanoví se v nař. zems. vl. ze 16 března 1884 č. 5259 I. (sb. z. a n. 1884 č. 21) toto: Für die Frage, ob die Beschädigung von Feldern durch weidendes Vieh dem Eigenthümer des Viehes als Feldfrevel zuzurechnen sei oder nicht, wird der Umstand massgebend sein, ob dem Beschädigten die Pflicht imputirt werden kann, sein Feld zu umzäunen oder nicht, beziehungsweise auch, ob für den Beschuldigten die Pflicht vorlag, sein Vieh zu beaufsichtigen oder nicht, was, bei Abgang diesbezüglicher Normen, vom localen Gebrauche, betreffend die Umzäumung der Felder und das Halten von Hirten abhängen wird, welcher in den verschiedenen Theilen des Landes ein sehr ungleicher zu sein scheint. — Jak z hořejších norem viděti, záleží jen na vlastníkovi, resp. držiteli (uživateli) pozemku, chce-li trávu rostoucí na úhoře ponechati užívání všeobecnému, či vyhradí-li si ji pro sebe tím, že pozemek obehnal plotem. A proto nemá dobrovolná píle a péče držitele pozemku (v našem případě kmeta) využitkována býti od vlastníka pozemku (agy) tím způsobem, aby participoval na výtěžku cizí přičinlivosti.

[4]) Více o »travách« viz na str. 113. a násl.

že teprve za okupace rakouskouherské šíří se v Bosně a Hercegovině usus sekati na lukách ještě otavu. Za vlády turecké se louky po senách zpravidla již nehájily, nýbrž užívalo se jich za obecné pastviny. Bývalo totiž obyčejem, že se na lukách pásal dobytek až do sv. Jiří (Gjurgev dan), načež teprve se louky hájily až do senoseče, a pak se jich znova užívalo k pastvě. Již následkem jarní pastvy opozdil se vzrůst trávy hájené za účelem dělání sena. Mimo to opozdily se senoseče ještě tím, že sedláci v klamném domnění, jako by tráva přezralá byla vydatnější než požatá v plném rozkvětu, kosili ji co možno nejpozději. Kdyby tedy nebýval ani všeobecným usus užívati luk po senách za pastviny, nemohlo se počítati s vydatnou otavou. Tam, kde se však přece otava ještě sekala, nevyvinul se obyčej, aby z ní odváděn byl hak. Lepší hospodaření luční zavádí se za doby okupační. Pastva na lukách se obmezuje a seká se ještě otava. Vláda podporuje tuto novotu a osvobodila výn. ze 6. června 1889 č. 32.150/II. otavu za příčinou povznesení výroby sena a píce od desátku. Ačkoli tento finanční předpis není rozhodný pro otázku soukromoprávní, má-li se z otavy vybírati hak čili nic, mělo by se k důvodu jeho vydání přihlížeti i v naší otázce, a nechtějí-li statkáři kmety své osvoboditi od haku z otavy úplně, měli by se aspoň spokojiti s menší alikvotní částí sklizně. Agové však, žádají-li z otavy vůbec hak, požadují jej v téže výši jako ze sena. Výnosem ze 27. června r. 1889 č. 38.603 [1]) uloženo bylo úřadům působiti na statkáře, aby hak z otavy promíjeli, kmetům však aby se naznačovalo, že prominutí haku záleží jen na dobré vůli agově.

Za okupace pěstuje se v Bosně a Hercegovině také jetel, dříve tam neznámý. Také při něm vybírá se desátek jen z prvé seče (výn. zems. vl. ze 17. čce 1888 č 41.513/II). V příčině haku nemohl se pro krátkost doby usus ještě vyvinouti. Strany se obyčejně o dávce dohodnou. Žádným způsobem není odůvodněno, aby se žádal v oněch krajinách, kde panuje v příčině sena soustava polovinová, z jetele hak v téže výši jako ze sena. Vyžaduječ pěstování jetele více práce než hospodaření luční.

Mezi rostlinami obchodními, jak již praveno, prvé místo zaujímá tabák. Za vlády turecké zdaněna byla sice v Bosně a Hercegovině výroba a prodej tabáku, avšak monopol tabákový zaveden byl teprve za vlády okupační (16 srpna 1880). Od té doby vzrostlo značně pěstování tabáku, jež není obmezeno jen na Hercegovinu, kde jest vlastně středisko tabákové kultury, nýbrž známo jest i v některých okresích bosenských (Bihaćském. Dolnotuzelském, Bjelinském, Srebrenickém, Vlasenickém a Zvornickém).

Kdo chce pěstovati tabák, musí si opatřiti licenci, jest však povinen vypěstěný a vysušený produkt prodati vládě, která zřídila

[1]) Van-Zel, u. m., str. 9, Agrar-, VI. Hak oder Tretina.

po zemi odkupní úřady, a to r. 1881 v Ljubuškách a Trebini, r. 1885 v Stolci, r. 1887 v Srebrenici, r. 1891 v Čapljině, r. 1892 v Ljubini, r. 1893 ve Foči. Odkupní úřady dodávají pak tabák do aerárních továren.

Zavedení monopolu mělo za následek, že se z tabáku přestala odváděti od kmetů agovi alikvotní část sklizně, a zavedeno bylo peněžné relutum. Nařízeno to bylo ve mnoha předpisech, jako výn. zems. vl. ze 22. listop. 1880 č. 27.911, výn. ze 17. pros. 1880 č. 29.836, výn. zems. fin. řed. ze 4. ledna 1881 č. 132, nař. ze 28. října 1881 č. 26.262.

Prvý obšírnější předpis týkající se odkupování tabáku od kmetů a agovského dílu jest výnos zems. vl. ze 22. listop. 1880 č. 27.911. Dle něho odkupují tabák t. zv. komise pro odkupování tabáku (Tabakeinlöscommissionen), jež dodaný tabák odhadují a rozdělují dle jakosti v několik tříd a pak pěstitelům vyplácejí odhadnutou kupní cenu po srážce desátku, licenčního poplatku, případných nedoplatků tabákové daně a vydaných záloh. Za tím účelem, aby statkářům zabezpečen byl podíl na odkupní ceně, učiněna byla tato opatření: Při odkupních komisích má býti v každém okrese přítomen okresní přednosta nebo jeho zástupce, a okresní úřad má k jednáním o odkup pozvati všechny statkáře, kteří mají právo na tabákovou dávku. Z odhadní ceny koupeného tabáku vyplatí se po srážkách shora uvedených na základě dávkové soustavy panující na místě (z pravidla třetinové nebo čtvrtinové) oběma stranám, agovi i kmetovi, náležející jim podíl. Vznikne-li mezi statkářem a kmetem o výši tabákové dávky spor, vyplatí se každé ze sporných stran podíl druhou stranou jí přiznaný, tedy nejmenší, a sporný zbytek uloží se u berního úřadu až do vyřízení sporu. Rovněž tak uloží se u berního úřadu podíly oněch statkářů, kteří se k odkupní komisi nedostavili, ač v čas byli pozváni.

Ustanovení toto připomíná a opakuje se v nař. zems. vl. ze 12. listop. 1883 č. 15.791/II. (Sb. z. a n. 1883 č. 232).

Co se týče cukrovky, počala se pěstovati na malých parcelách teprv od r. 1888, a sice jen pokusmo. Od let devadesátých však se pěstování její víc a více ujímá. R. 1893 zřízen byl už cukrovar v Usoře blízko Doboje.

Také z cukrovky odváděno bývá agům někde peněžné relutum haku jako z tabáku, jinde však ujednáván bývá peněžný kesim, a sice na základě jisté velikosti plochy posázené cukrovkou.

Tam, kde žádáno bývá relutum haku, vybírá se často dle soustavy čtvrtinové, i když jinak platí soustava třetinová.

Z ostatních obchodních rostlin žádá se pozemková dávka, jen když se nepěstují pro vlastní potřebu kmetské rodiny a v zahradách při kmetských domcích.

Z ovoce žádána bývá pozemková dávka zpravidla jen z lepších druhů, a mimo to jen tenkráte, když se ovoce pěstuje ve

větším rozměru, jako to bývá zvláště při švestkách. Jinak bývá zvykem, že kmet pošle agovi něco ovoce jako dar.

O švestkách ustanoveno jest již v sef. nař., že hak z nich přijímati mají statkáři jen v produktu čerstvém nebo sušeném, nikdy však že nemají žádati rakiji. Je-li někde zakořeněn usus odváděti švestky jen čerstvé, a nesuší-li kmet ani pro sebe ovoce, nemůže aga žádati, aby mu odváděny byly švestky sušené. Vyžadujeť sušení jistého nákladu a práce, k jichž konání nemůže kmet býti donucen. Tam, kde bývá zvykem odváděti agovi hak ve švestkách sušených, beře se zřetel k nutnému úbytku na kvantu švestek, dále k nákladům spojeným se sušením (topení peci) a konečně k práci kmetově. Podobně jako při kukuřici odváděné agovi až po vyschnutí odpočítávají se i při sušených švestkách ve prospěch kmetské rodiny jistá procenta na úbytek. Lid říká takovému úbytku usušak, fira, ćeser, noksan a p.[1])

Z ostatních druhů ovoce vybírá se dávka v ovoci čerstvém a sice dle převládající soustavy třetinové.

Také ze zeleniny žádán bývá agovský díl zpravidla jen když se zelenina pěstuje ve větším rozsahu. Zelenina pěstovaná v malých zahrádkách při kmetských domcích haku obyčejně nepodléhá. Pěstuje-li se však na polích, vybírá se z ní táž dávka jako z obilí.[2]) Nejčastěji žádána bývá dávka z fizolí, z brambor a ze zelí, řídčeji z cibule, česneku, ředkvičky, řípy, rajských jablíček, papriky, dýní, tykví a okurek.[3])

Dávka odvádí se v zelenině čerstvé.

Bývá-li smluven ćesim (zv. pobir), vyměřuje se dle velikosti půdy posázené zeleninou.

O hakové soustavě v příčině zeleniny činí v sef. nař. výslovně zmínku čl. 3., dle něhož v kraji Banjaluckém a Bihaćském při panujícím jinak systému třetinovém odvádí se ze zeleniny pouze čtvrtina, a čl. 6., dle něhož v Hercegovině v místech se soustavou třetinovou žádá se dle toho, pěstuje-li se v tom kterém okresu více ovoce či zelenina, ze druhu více pěstovaného třetina, kdežto ze druhu pěstovaného méně polovina.

Co do kvality plodin odevzdaných agovi jako hak, rozumí se, že nesmějí býti horší než plodiny, které si ponechal kmet. T. zv. pohrpina (zaděněk), t. j. něco obilí smíchaného se zemí a zůstalého na humně po odměření haku, ponechává se kmetovi.

---

[1]) Karszniewicz, u. m., str. 157 a 158

[2]) Srv. nař. zems. vl. ze 17. čce 1881 č. 16.254 pro Gacko, § 1. odst. 2. a 3.: Vom Gemüse in den gegenwärtig bestehenden oder künftig mit ausdrücklicher Einwilligung des Grundherrn angelegten Hausgärten sind die Kmeten keine Abgaben zu entrichten verpflichtet. — Sollte jedoch das Gemüse: Kraut, Kartoffeln u. s. w. auf den Ackerfeldern angebaut werden, so ist von demselben die nämliche Abgabe wie vom Getreide zu entrichten.

[3]) Karszniewicz, u. m, str. 146.

bb) **Způsob vyměřování haku.**

Při haku záleží agovi na tom, aby zjištěno bylo řádně množství sklizených plodin. Závisíť na tom velikost jeho dílu. Za dob turecké správy bývalo zvykem, že kmeti oznamovali agům den, kdy obilí bylo na poli od koní vyšlapáváno (dan vršitbe), aby aga hned na humně (guvno, harman) díl svůj in natura přijal anebo jinak o něm disponoval. Nedostavil-li se statkář anebo jeho zástupce, mělo se za to, že spoléhají na poctivost kmetovu a musejí přijmouti, co jim kmet jako agovský díl odevzdá. (Výnos spol. min. ze 6. července 1880 č. 4254 B. H.) Tento způsob zjišťování velikosti agovského dílu nebyl po okupaci zachováván. Jednak počínali si leckde kmeti vůči agům tak neslušně, že agové, než by se vydávali urážkám, raději se ani ke zjištění úrody nedostavovali. Jednak počala vláda sama zaváděti jinou praxi, ustanovivši výnosem ze 29. srpna 1879 č. 17.725, že agovský díl má se vyměřovati na základě odhadu desátku. Uvažovalo se totiž takto: ze 100 *kg* obilí odvede se 10 *kg* státu jako desátek, a ze zbývajících 90 *kg* připadne agovi (při soustavě třetinové) třetina čili 30 *kg*, a dvě třetiny kmetovi. Desátek vzatý třikrát měl tedy tvořiti agovský díl. Poněvadž však agové i kmeti si stěžovali, že desátek nebývá vyměřován pečlivě, nýbrž ledabyle, stanoveno zároveň, že odhadu desátku má se účastniti vedle úředního zřízence (desetara) jak aga, tak i kmet. Protokol sepsaný na místě o desátku měl pak býti jediným základem třetiny, resp. jiných dávek (das Zehentbeschreibungsprotokoll wird als einzige Basis der Tretinaabgabebestimmung zu dienen haben). To bylo opakováno i v nař. zems. vlády z 18. (recte 17.) června 1880 č. 13.720.[1])

Nová praxe zaváděná zemskou vládou nedošla však schválení ministerstva. Výnosem spol. min. ze 6. čce 1880 č. 4254 B. H. bylo aspoň bráno v pochybnost, je-li správným modus, dle něhož protokol o odhadu desátku má sloužiti za výhradnou basis pro agovský díl. Správně bylo ve zmíněném výnose poukazováno k tomu, že agovský díl takovým způsobem zjišťovaný může býti vyměřen nespravedlivě, poněvadž nemusí odpovídati skutečnému výtěžku. Odhadujeť se desátek v době, kdy obilí není ještě s pole sklizeno, a než dojde ke sklizni a k vymlácení, může zatím krupobitím, deštivým počasím i jiným způsobem úroda býti neli zničena, tedy aspoň zmenšena. To, co řečeno jest v dotčeném výnose o obilí,

[1]) . . . Das so verfasste Zehentbeschreibungsprotokoll hat als einzige Basis für das Ausmass der dem Grundherrn gebürenden und seitens der Kmeten zu leistenden Tretinaabgaben (Hälfte, Drittel, Viertel, Fünftel) zu dienen. — Die Tage, an welchen in jedem Džemate des betreffenden Bezirkes die Zehentbeschreibung vorgenommen werden wird, hat die Bezirksbehörde rechtzeitig im ganzen Bezirke allgemein zu verlautbaren; die Grundherren sind vom Tage der Zehentbeschreibung schriftlich zu verständigen . . .

platí i o jiných plodinách, ovoci a zelenině. Také ovoce odhaduje se za příčinou desátku, když ještě není ani zralé. Nastanou-li před česáním ovoce přílišná parna nebo deště, opadává ovoce nebo hnije. Rovněž tak zelenina odhaduje se zelená a nezralá, tak že při velkém suchu sklidí se jí jen část proti množství odhadnutému.

Hledíc k této nevýhodě, ministerstvo vyslovilo přání, aby na základě zkušeností, jež budou novou praksí získány, zjišťování agovského dílu definitivně teprve v budoucnosti bylo upraveno. Nař. z 18. (recte 17.) června 1880 č. 13.720 mělo míti moc jen prozatimní. V novém výnose spol. min. z 10. srpna 1880 č. 5.265 B. H. se praví, že »při vyměřování třetiny běží o práva soukromá, že se tedy osobě oprávněné (dem Bezugsberechtigten) odhad desátku bez předchozího zákonného ustanovení nemůže oktrojovati za jediné měřítko pro její pohledávku, a že se jí nemůže zbraňovati, aby skutečný výnos žní kmetových konstatovala všelikým jiným dle obyčeje nebo platných zákonů přípustným způsobem a dle toho aby činila svůj požadavek.«

Mínění vyslovené v cit. dvou výnosech spol. min. bylo přijato zemskou vládou bosensko-hercegovskou v jejím nař. z 19. září 1881 č. 20.965 (sb. z. a n. 1881 č. 178),[1]) avšak, jak se zdá, jen na krátko. Vrací se zemská vláda v nař. svém ze 16. června 1883 č. 6.977/II., obsahujícím direktivy k provádění popisu desátku v r. 1883, ke svému dřívějšímu předpisu z 29. srpna 1879.[2]) A podobného obsahu jsou instrukce vydávané v příčině popisu desátku i v letech následujících (srov. nař. ze 24. května 1884 č. 9331/II., nař. z 5. června 1885 č. 11.043/II., nař. ze 4. června 1886 č. 27.779/II.).

Naposledy upravena byla otázka tato v § 29. agrárního řízení z 8. pros. 1895 č. 143.493/I. Protokol o popisu desátku

---

[1]) Praví se tam: Die mit dem Erlasse vom 17. (18.) Juni 1880 Z. 13.720 republicirte Verordnung v. 29. August 1879 Z. 17.725. laut welcher die Grundherren und die Kmeten der Zehentbeschreibung beiwohnen müssen, und das Zehentbeschreibungsprotokoll als einzige Basis der Agrarabgaben zu dienen hätte, wird dahin abgeändert, dass zwar diese beiden Parteien zur Zehentbeschreibung vorzuladen sind, dass aber der Grundherr das Recht hat, sich auf andere Weise, sei es am Felde, wenn die Früchte in Garten stehen, sei es am Druschplatze (guvno, na gumnu, harmanu) nach bisheriger Gewohnheit über die Höhe des Ertrages der Ernte zu überzeugen, und mit dem Kmeten wegen Entrichtung des Haks ein Übereinkommen zu treffen. Nur in Ermanglung eines solchen Übereinkommens hat das Zehentbeschreibungsprotokoll für die Berechnung der Höhe der Abgabe zu dienen.

[2]) V nařízení tom stojí: Es wird der Landesregierungs-Erlass vom 29. August 1879 Z. 17.725 (G. S., I Bd., S 514) zur stricten Befolgung in Erinnerung gebracht, wonach für die Folge der grundherrliche hak, die tretina, polovina, petina etc. ausschliesslich nur auf Grund des Zehentprotokolles eingehoben werden darf, daher auch Separataufnahmen des hak's nicht zulässig sind. — In allen Agrarstreitigkeiten dieser Art wird das Zehentprotokoll als massgebend zu betrachten sein.

klade se tu sice z pravidla za základ haku, avšak připouštějí se jiné důkazy o velikosti agovského dílu.[1]) Z tohoto posledního ustanovení vysvítá, že protokol o popisu desátku slouží za základ pro vyměření agovského dílu jen tenkráte, když velikost úrody jiným způsobem není dokázána. Až dodnes udržel se usus, že kmet oznamuje agovi, kdy bude žíti, resp. mlátiti obilí, a zve jej k tomu, aby se mohl přesvědčiti o stavu úrody. Přijde-li aga nebo pošle-li subašu, nemá protokol o popisu desátku pro výši agovského dílu pražádného významu. Nedostaví-li se aga, dochází v příčině haku velmi často ke sporům. Aga opírá se obyčejně o desátkový protokol, kmet tvrdí však, že úroda byla menší. Výsledek takového a podobných sporů závisí zpravidla na zavinění jedné nebo druhé strany. Nescházejíť příklady, že jedna ze stran jedná obmyslně. Kmet pozve na př. agu, avšak dříve než aga se dostaví, část úrody s pole odstraní, nebo dá sice agovi o žních věděti, avšak volí k nim schválně dobu, v níž aga důležitými záležitostmi jest zaneprázdněn a dostaviti se nemůže.[2]) Jindy zase aga, dověděv se, že úroda kmetova živelními pohromami byla zničena nebo zmenšena, spekuluje na to, že dle desátkového protokolu obdrží hak větší, a k pozvání kmetovu se nedostaví.

Zkrátka při zjišťování velikosti agovského dílu bývá tendencí obou stran, aby každá dobře pochodila. Kmet usiluje o to, aby hak stanoven byl co nejníže, aga však, aby vypadl co nejvyšší. A tyto snahy navzájem si odporující vedou ke konfliktům. To jest také jedna z příčin, proč podílnický nájem půdy nelze schvalovati.[3])

Desátek odrážen bývá při vyměřování haku pouze při soustavě třetinové a polovinové. Při ostatních nižších dávkových systémech počítá se hak z celé úrody, tedy desátek v to zahrnujíc. Tam, kde aga dodává kmetovi osev, odečítá se vedle desátku i osev, a teprve ze zbytku vyměřuje se hak.

---

[1]) Paragraf zmíněný (3. odst.) zní: Zum Nachweise der gebürlichen Hakquantitäten dient in der Regel das Zehentbeschreibungsprotokoll. Demselben können aber seitens der Parteien andere Nachweise entgegengesetzt werden, bei deren Überwiegen die Entscheidung auch abweichend von den Daten des Zehentprotokolles gefällt werden kann.

[2]) Někdy na př. smluví se kmeti z rozličných krajin a pozvou svého agu na týž den, aby pozvání jich všech nemohl vyhověti.

[3]) Na str. 154.—156. svého spisu uvádí Karszniewicz stinné stránky, jež jsou spojeny se způsobem vybírání haku podle desátkového protokolu. Řadu jich možno rozmnožiti ještě tím faktem, že desetaři, jsouce interesováni na tom, aby desátek byl co největší — participujíť percentně na výsledku desátku —, vyměřují často desátek příliš vysoko. Rovněž tak agové, kteří jsou členy desátkových komisí, mají na tom zájem, aby desátek byl odhadnut spíš vysoko než nízko. Z důvodů těchto nelze schvalovati ustanovení, dle něhož desátkový protokol má sloužiti za základ pro výměru agovského dílu.

cc) Splatnost a dobývání pozemkových dávek.

Jest otázka, kdy jsou pozemkové dávky splatné a jak se likvidují, resp. dobývají.

Z povahy věci vyplývá, že pozemkové dávky splatny jsou hned po žních, resp. sklizni. Samo sebou rozumí se to zvláště při plodinách, které nesnesou delšího uschovávání a podléhají zkáze. Zřetel k okolnosti této došel výrazu v § 3. nař. zems. vl. ze 17. čce 1881 č. 16.254 v příčině úpravy agrárních dávek v okresu Gackém [1]), kde bylo zároveň kmetovi uloženo, aby nejdéle do šesti měsíců ručil agovi za opatrování agovského dílu jako schovatel dle zákona. Na základě tohoto předpisu jest kmet agovi práv ze škody, kterou by mu způsobil tím, že opomenul opatrovati dle povinnosti agovský díl; za náhodu ovšem neručí. (Srv. § 964. ob. zák. obč.)

Doba splatnosti není u všech plodin stejná. Záleží tu na době jejich zralosti, resp. sklizně. Dříve se sklízí seno, potom teprv obilí — a to v dobách nestejných —, nejpozději zelí. Velký rozdíl časový bývá také při česání ovoce.

Někdy uzavírají strany o době splatnosti pozemkových dávek zvláštní úmluvy. Způsobem takovým bývá ujednávána jmenovitě splatnost kesimu. Kesim peněžný platí se často ve dvou lhůtách: na podzim na Mitrov dan (7. listopadu) a po jaru na Gjurgjev dan (5. května).

Tak jako při splatnosti pozemkových dávek náleží kmetské rodině povinnost dávku plniti, jest na druhé straně aga opět povinen dávku bez průtahu přijmouti. Kdyby tedy na př. statkář se zdráhal přijmouti plodiny, které rychle se kazí, jen proto, aby později mohl žádati peněžné relutum, byl by požadavek jeho od úřadu zamítnut.

Pro případ, že kmetská rodina neodvedla v době splatnosti pozemkové dávky, může aga žádati u úřadu za jejich likvidaci, resp. podati žalobu na plnění.

V příčině té vydáno bylo několik předpisů. Nejstarším jest nař. zems. vl. z 18. dubna 1880 č. 8.571. V odst. 2. praví se: »Neodvedl-li kmet do stanovené lhůty (bis zu einem festgesetzten Termine) obvyklou agrární dávku svému agovi, má aga právo žádati u příslušného politického úřadu za likvidaci dlužné dávky,

---

[1]) Der Kmet haftet für die in seiner Verwahrung befindlichen Antheile des Grundherrn wie ein Verwahrer nach dem Gesetze; der Termin, innerhalb welchen die Kmeten den den Grundherren gebürenden Antheil zu verwahren oder diesen zuzuführen haben, wird sich nach der Gattung der Naturalproducte richten, und wird von der Landesregierung nach Anhörung des Bezirksmedžliss und über Antrag der Kreisbehörde bestimmt werden. Derselbe darf in keinem Falle 6 Monate überschreiten.

předkládaje při tom výkaz nedoplatků« (unter Vorlage des Rückstandsausweises). Do 14 dní po podání tohoto výkazu měl úřad naříditi likvidační stání a pozvati k němu kmeta i statkáře. Z rozhodnutí o likvidaci mohla u zemské vlády v Sarajevě jakožto druhé a poslední stolice podána býti do 30 dnů stížnost. Aby se zbytečně nehromadily nedoplatky, uloženo zároveň okresním úřadům, aby z úřední povinnosti pečovaly o to, by oprávněné osoby (agové) žádaly za likvidaci dávek každý rok nejdéle do čtyř neděl po žních. Nechal-li statkář uplynouti dotčenou čtyrnedělní lhůtu, měl mu býti stanoven druhý termin na 1. ledna, v němž však, uznal-li toho úřad potřebu, musel se statkář spokojiti místo naturální dávky peněžným relutem. Propásl-li aga i druhý termin, mohl nejdéle do 1. července následujícího roku, tedy do šesti měsíců nastoupiti ještě právní cestu; po uplynutí té doby nastalo promlčení dlužných dávek. Základem reluta měla býti průměrná místní cena obilí po žních (der mittlere Ortspreis einer Oka der zu leistenden Frucht nach der Ernte). Při likvidaci mělo se zároveň stanoviti, v kolika lhůtách relutum má býti splaceno. Splátky neměly býti povolovány přes šest měsíců.

Uvedený předpis byl změněn nař. z 19. září 1881 č. 20.965, v němž stanoveno, že statkáři mají žádati za likvidaci dávek, jež kmeti jejich ihned dobrovolně neodvedli, pokaždé pokud možno nejdříve po žních (sobald als möglich nach der Ernte), a sice nejdéle do posledního prosince téhož roku. Zmeškal-li statkář tuto lhůtu, může podati až do konce března roku následujícího žalobu s tím účinkem, že musí sice přijmouti místo naturální dávky po případě relutum, avšak kmet musí je zaplatiti najednou. Podá-li aga žalobu teprve po 31. březnu, avšak do konce prosince téhož roku, může okresní úřad politický podle majetkových poměrů kmetových povoliti několikaměsíční, v případě potřeby i rok přesahující platební lhůty (obročne odplate, Ratenzahlungen). Promlčení (zastarjelost), resp. správně řečeno praekluse nastává teprve, kdyby ani do 31. prosince roku nejblíže po žních následujícího žaloba nebyla podána. Že tu neběží o lhůtu promlčecí, nýbrž praeklusivní, vyplývá ze znění obou cit. nař. (z 18. dubna 1880 i 19. září 1881), zejména z nařízení druhého. Podal li aga žalobu do 31. března roku následujícího po žních, má právo jen na peněžné relutum, a to splatné najednou, žaloval-li do 31. prosince, musí se spokojiti s relutem ve lhůtách platebních, nepodal-li žalobu ani do 31. prosince, nemůže polit. úřad kmetské rodině ani platební lhůty uložiti, a musí tedy žalobu agovu ex offo zamítnouti. Dle Karszniewicze (u. m., str. 170) bylo také v tomto smyslu od úřadů opětně rozhodnuto. Poněvadž tedy úřady samy, nečekajíce námitek žalované strany, ex offo přihlížejí ke zmeškání lhůty stanovené k dobývání pozemkových dávek a žaloby pozdě

podané a limine zamítají, není doba vyměřená k dobývání agrárních dávek od žní až do 31. prosince roku následujícího po žních lhůtou promlčecí, nýbrž praeklusivní.

Zákonem není stanoveno, platí-li tato praeklusivní lhůta i pro kesim. Karszniewicz má za to (str. 170), že ano. My soudili bychom, že dlužno činiti rozdíl mezi kesimem peněžným a plodinovým. Pouze při ćesimu plodinovém, při němž běží rovněž o naturálie, připustili bychom analogii jako případnou.

Co se týče peněžného reluta naturálních dávek (novčana odplata podavanjah u naravi, Reluirung der Naturalagrarabgaben), praví se v nař. zems. vl. ze 24. října 1881 č. 25.772, že relutové ceny (odplatne ciene, Reluitionspreise) »nemají se stanoviti výše, než jaké jsou nejnižší tržní ceny polních plodin v době následující bezprostředně po žních až do dne podání žaloby.« Tyto nejnižší tržní ceny určeny jsou tu tedy jako maximální ceny relutové, tak že odchylka od nich přípustna jest jen dolů, nikoli nahoru.

dd) Místo plnění pozemkových dávek.

Jest otázka, kde, na kterém místě mají pozemkové dávky býti plněny, zdali totiž kmet je povinen dávky ty odevzdati agovi v jeho domě anebo na jiném od agy ustanoveném místě, či zdali aga je povinen poslati si pro pozemkové dávky ke kmetovi a u něho je vybrati. Jinými slovy: jsou pozemkové dávky dluhem přínosným čili doručným (la dette portable, Bringschuld) anebo výběrným (la dette quérable, Holschuld)?

Otázku tuto řeší především samo sef. nařízení, a sice v příčině kraje Travnického (čl. 2.) a Hercegoviny (čl. 6.) přímo, v příčině druhých krajů pak nepřímo. V Travnicku a v Hercegovině dovoluje se totiž při čtvrtinové a pětinové dávkové soustavě, aby kmeti dopravovali bezplatně agovský díl do bytu agova nebo na trh, ve všech ostatních krajích však jakož i v samém Travnicku a v Hercegovině při vyšších dávkových soustavách se zakazuje žádati na kmetech jakékoli malé nebo velké bezplatné služby, jimiž se rozumí i dovoz haku k agovi nebo na místo od něho určené. Služby za plat, a tedy i dovoz haku za plat se arci dovoluje. Zač je však někdo placen, k tomu není jinak zavázán. A proto sluší pozemkové dávky dle sef. nař. pokládati z pravidla za dluh výběrný, pro nějž si má aga vlastně sám poslati.

Otázku naši řeší dále speciální nařízení, týkající se úpravy agrárních dávek pouze v okresu Gackém (nař. ze 17. čce 1881 č. 16.254). V § 2. se praví: Kmet je povinen dopraviti dávky z obilí agovi do domu na vlastní útraty jen, když aga v okresu jest usazen (stále tam bydlí), nebo když místo odevzdání (der

Abfuhrsort, mjesto dopreme) nalezá se v okresu. Aga může však, chce-li, svůj díl sám si dát odvézti. To platí i o seně z luk v rovině a o zelenině, s tím však obmezením, že kmet má agovi dovézti seno z luk v rovině, jen když čiftluk není od skladiště (von dem Lagerplatze) vzdálen přes hodinu, a je-li dovoz s ohledem na místní polohu možný. Díl ze sena horského není sice kmet povinen do domu agova dovézti, má však povinnost díl ten opatrovati, dokud aga neučiní o něm disposici. Doba opatrování může však dle § 3. téhož nař. trvati nanejvýš 6 měsíců.

Co tuto nařízeno bylo pro okres Gacký, není nová norma, nýbrž jen úředně zjištěný a pak ve formě zákonné zaznamenaný místní právní obyčej. Podobný usus, dle něhož kmet je povinen plniti hak jen na místě ne příliš od svého statku vzdáleném a za dovoz jeho na místo vzdálenější jest oprávněn žádati náhradu, jest v platnosti i v některých jiných krajinách. Pokud tedy otázka od nás shora položená právními normami se řeší, nejsou to jen normy psané, nýbrž také právo obyčejové, které na tom kterém místě vždy dlužno vyšetřiti.

Pro řešení otázky shora položené nestačilo by zjištění skutečnosti, že v té které krajině platí usus, dle něhož všichni kmeti dovážeji k svým agům pozemkové dávky. Dlužnoť tu podotknouti, že usus takový rozšířen jest převážně snad po celé Bosně a Hercegovině. Vždy by bylo potřebí tudíž přihlížeti k další okolnosti, děje-li se dovoz pozemkových dávek bezplatně či za plat. Jen dovoz za plat dokazuje, že agovský díl jest pohledávkou výběrnou.

Jestliže strany uzavřely v příčině dovozu haku zvláštní ujednání, rozumí se samo sebou, že ujednání to ruší právní obyčej.

ee) Kdo jest dlužníkem a kdo věřitelem?

Z kmetského poměru samého vyplývá, že osobou zavázanou k dávce čili dlužníkem jest kmetská rodina, zastoupená starešinou (kmetem). Aga není povinen trpěti, aby jiné osoby než kmet pozemkovou dávku odváděly. Rozdělí-li se na př. kmetská rodina proti vůli agově, nebo odevzdá-li kmet o své újmě část čiftluku k užívání třetí osobě, jest aga oprávněn žádati celou agrární dávku jen od kmeta, a to bez újmy nároků na náhradu škody, jež by mu neoprávněným jednáním takovým vzešla. [1])

Pozemkovou dávku odvésti musí kmet buď agovi nebo subašovi (zástupci jeho, opatřenému písemnou, soudně legalisovanou plnou mocí), resp., je-li aga nezletilý nebo pod kuratelou, jeho zákonnému zástupci. Náleží-li čiftluk několika agům jako spoluvlastníkům, není kmet povinen platiti pozemkovou dávku než

---

[1]) Karszniewicz, u. m., str. 162.

jednomu z nich, jejž ostatní k přijímání zmocní. Věřitelům agovým může kmet plniti dávku jen, když byla před odevzdáním obstavena, nebo když na jmění agovo byla zavedena sekvestrace. [1])

Jiným osobám kmet agrární dávky odváděti nemusí. Neníť statkářům dovoleno dávati pozemkové dávky do pachtu nebo je prodávati. Co se týče prodeje, zakázán jest jen prodej pozemkových dávek ještě nevybraných, resp. neoddělených, a sice z toho důvodu, aby zamezeno bylo vydírání naproti kmetům. Dávání agrárních dávek do pachtu zakázáno jest již čl. 9. sef. nař. Přes to však obcházívá se zákon často tím, že pachtýř vystupuje vůči kmetovi jako zplnomocněný zástupce agův, a úřad nemá mnohdy ani příčiny konstatovati, v jakém skutečném poměru se takový zmocněný zástupce ke statkáři nalézá.

Dlužno také poznamenati, že co do otázky přípustnosti, resp. nepřípustnosti propachtování pozemkových dávek objevilo se nejednou jiné nazírání na věc u soudů než u politických úřadů. Hledíce k tomu, že správa agovského majetku za nezletilosti agových synů bývá dosti nákladná, a že by bylo výhodnější agovský důchod propachtovati, připustily soudy nejednou výhodný pacht, a sice z toho důvodu, že mají ex offo hájiti zájem nezletilých.

ff) Exekuce proti kmetům pro neplacení pozemkových dávek.

Nechce-li kmet dobrovolně plniti pozemkové dávky, může k tomu býti donucen exekucí. V příčině té vydán byl výnos zems. vl. z 11. března 1881 č. 5453/I., v němž se úřady poukazují, aby při vedení exekuce přihlížely k době, ve které se exekuce má vésti, jakož i k majetkovým poměrům kmetovým. [2])

Sekvestrace úrody kmetovy pro dlužný hak se podle výn. zems. vl. ze 26. srpna 1893 č. 70.831/I. nepřipouští. [3])

Co se týče nákladů agrárních exekucí, ustanoveno bylo k zamezení velkých nákladů nař. zems. vl. ze 7. června 1885 č. 13.734/I., že na exekuce do vzdálených končin okresu nemají se vysílati úředníci, nýbrž že stačí, provede-li exekuci soudní sluha

---

[1]) Karszniewicz, u. m., str. 163 a 164.

[2]) Ve výnose tom se praví: Nachdem in gegenwärtiger Jahreszeit (= in März, resp. im Frühjahre) die Čiftčis in den seltensten Fällen solvent sind und in der Regel kaum ihre eigenen Bedürfnisse decken können, so werden die Bezirksbehörden erinnert, die executive Einhebung rückständiger Agrarabgaben in dieser Jahreszeit nur dort zu bewilligen und durchzuführen, wo es notorisch ist, dass die betreffende Partei die Abgabe zu entrichten oder das Relutum zu zahlen in der Lage ist, bei minder zahlungsfähigen Čiftčis mit Bewilligung angemessener Ratenabstattungen vorzugehen, und bei notorisch insolventen Čiftčis die Einhebung dieser Rückstände auf die nächste Erntezeit zu verschieben.

[3]) Van-Zel, u. m., str. 9., Agrar-, VII. Exekution und Sequestration; Karszniewicz, u. m., str. 163.

a představený obce. Kdyby i v tomto případě náklady exekuce převyšovaly hodnotu dlužné agrární dávky, může exekuce provedena býti bez nákladů při jiné příležitosti, když totiž berní exekutor z jiných důvodů do oné končiny jest vyslán.

gg) Exekuce vedená na agrární dávky pro neplacení daní od agy.

O exekuci vedené na hak náležející agům, kteří bydlí v jiném okrese a nezaplatili daně, vydáno bylo několik výnosů. Uvésti sluší především výnos zems. vl. ze 6. čce 1883 č. 8487/II. (vydaný se zřetelem k výn. zems. fin. řed. ze 27. čce 1881 č. 14.035), v němž se ustanovuje, že každý statkář (aga) bydlící v jiném okrese má nejméně 14 dní před exekučním prodejem svého haku zpraven býti o dražbě, při čemž se mu má oznámiti nedoplatek daní s vyzváním, aby zaplatil. Podrobnější předpis o dobývání berních nedoplatků obsažen jest ve výn. zems. vl. z 9. čce 1884 č. 7922/II. Okresní úřady mají si vyžádati bez průtahu od berních úřadů vlastního okresu úplný výkaz daňových nedoplatků oněch držitelů nemovitostí, kteří bydlí v jiných okresích, a mají se obrátiti k příslušným okresním úřadům, aby provedly prvý stupeň exekuce, aby totiž dodaly upomínku (opomenu, die Mahnung). Dožádané okresní úřady mají upomínku ve třech dnech od jejího obdržení exekutům na potvrzení doručiti a zavázati je, aby daň do 14 dnů ode dne doručení u berního úřadu zaplatili. Nestane-li se to, mají o tom jakož i o případném zaplacení rekvirující úřady ihned býti zpraveny a mají pak nedoplatek bez průtahu z příjmů dlužníkových ve vlastním okrese, u agů z haku (poloviny, třetiny atd.) sekvestrací, resp. rychlým provedením ostatních stupňů exekuce vydobyti. Teprve kdyby tyto prostředky zůstaly bez účinku, má okresní úřad bydliště dlužníkova o další nutné exekuční kroky k vydobytí berních nedoplatků býti dožádán.

hh) Bezplatné služby kmetské rodiny.

(Dovoz haku a [h]izmet.)

Žádati na kmetech bezplatné služby bylo agům v sef. nař. (čl. 1.—6.) zakázáno. Pouze výjimkou zpravidla připuštěny byly bezplatné služby kmetů ve prospěch agů na Travnicku (čl. 2.) a v Hercegovině (čl. 6.), avšak jen tam, kde byly smluveny při soustavě čtvrtinové a pětinové. Ani tedy v těchto dvou krajích nepřipouštějí se bezplatné kmetské služby při systému třetinovém, resp. i polovinovém. Ustanovení to vydáno bylo k zamezení vykořisťování kmetských rodin a v úvaze, že jen tam jest dovoleno žádati na kmetech jisté obmezené bezplatné služby, kde pozemkové dávky jsou nízké, tak že bezplatné služby možno pokládati

jen za doplněk dávek. Věc má se tu podobně jako při plodinovém kesimu ujednávaném k doplnění nižšího haku. Jako onen kesim, tak i bezplatné služby náležejí takto k vedlejším praestacím kmetské rodiny.

Dle svého druhu rozdělují se kmetské služby již dle sef. nař. na dvě kategorie:

1. na dopravu pozemkové dávky do dvora agova nebo na trh, po případě na jiné od agy ustanovené místo,

2. na povinnost pracovati na polích, zahradách a vinicích agových. Povinnost tato označuje se tur. slovem hizmet, izmet a chorvatsko-srbsky se nazývá moba, mobina, beglučenje, kirija a p. Člověku poslanému na zmíněnou práci k agovi říká se poslanik, radnik, rad n, nebo dle druhu práce kopač kosač, žetelac, kiridžija. Den takové smluvené dobrovolné roboty sluje dan, dnina, nadnica.[1]) Rozsah (h)izmetu závisí na ujednání se statkářem.

O službě spočívající v dopravě pozemkové dávky do dvora agova nebo na jiné od něho ustanovené místo pojednáno již na str. 91. a 92.

γ) Retraktní právo kmetské rodiny.

(Předkupní, pokud se týče výkupní právo.)

Velmi důležité právo, které náleží kmetské rodině vzhledem k čiftluku jest právo retraktní (Einstandsrecht), nazývané obyčejně právem přednosti (hakki rüdžhan, Vorzugsrecht) nebo právem předkupním (pravo na prekup, Vorkaufsrecht). Právo ono spočívá v tom, že kmet jest oprávněn nejen žádati, aby mu aga prodávaný čiftluk nabídl ke koupi, nýbrž i žalobou se domáhati toho, aby mu čiftluk již prodaný po splnění jistých podmínek od kupce byl odstoupen.

Právo retraktní má pro kmety neobyčejný význam. Jeť jedním z prostředků, které vedou k emancipaci kmetských statků i k hospodářské nezávislosti kmetských rodin. Tím, že kmetské rodině náleží k prodávanému čiftluku právo přednosti, i když čiftluk přešel do vlastnictví třetích osob, poskytuje se jí zároveň veliká výhoda koupiti statek poměrně lacino. Prodá-li totiž aga čiftluk cizí osobě, dostane za něj zpravidla málo, poněvadž je statek vázán (obmezen) kmetským právem. Cizí osoba nemá také na koupi tak velký interes jako kmet, který, kdyby mu nenáleželo právo přednosti, byl by nucen statek často přeplatiti. Proto vyčkává mnohdy kmet, až aga někomu třetímu čiftluk — lacino — prodá, a pak teprve v době šesti měsíců, resp. jednoho roku vkročí v trh a prodaný již statek za cenu poměrně nízkou převede na sebe.

---

[1]) Karszniewicz, u. m., str. 178.

Retraktní právo, jež náleží kmetským rodinám, není žádnou zvláštností práva bosensko-hercegovského. Podobných retraktních práv shledáváme mnoho v právních dějinách jednotlivých národů. Samo turecké právo zná několik druhů retraktu. V medželle pojednává se (§§ 950—956, 1008—1044) o retraktním právu k nemovitostem mulkovým, které se nazývá právem sousedským, též předkupním (šufaa, šifa, komšijsko pravo, prekup), v zákoně ramazanském pak rozeznává se při vlastnictví mirijovém několikero právo retraktní.[1]) V § 41. mluví se o retraktním právu spoluvlastníka, v § 44. o podobném právu vlastníka mulkových předmětů (budov a ovocných stromů) nalézajících se na cizím pozemku, v § 45. o retraktním právu člena obce v příčině pozemku prodávaného nečlenovi obce (avšak jen v tom případě, potřebuje-li člen obce nezbytně onoho pozemku) atd.

Právo retraktní k prodávanému čiftluku zaručeno bylo kmetům již před okupací zák. ze 7. muharemu 1293 (z 9. února 1876), § 3.[2])

K lepšímu pochopení tureckých práv retraktních a zvláště retraktního práva kmetského dlužno se zmíniti o podobných právech u rozličných národů, hlavně germánských a slovanských. V právu německém známa jsou četná retraktní práva pod názvy Näherrecht, Einstandsrecht, Geltung, Nähergeltung, Losungsrecht, Zugrecht, Retrakt. V právu franc. sevšeobecněl název retrait, k němuž se dodává adjectivum na-

———

[1]) O tureckých právech retraktních srv. Posilović, u. m., str. 167—180; Karszniewicz, u. m., str. 81 a násl. — Povaha těchto práv retraktních dobře jest vystižena ve výn. zems. vl. ze 24. října 1884 č. 14135/II., v němž se praví: Die sogenannten Vorkaufsrechte im ottom. Gesetze über den Grundbesitz könnten den Abschluss eines beabsichtigten Verkaufes und sonach auch die Ausstellung des Takrir und der Tapie nur dann verhindern, wenn dieselben eigentliche, also den Verkäufer bindende Vorkaufs-, nicht aber blos gegen den neuen Erwerber gerichtete Retractsrechte wären. — Bei der ungenauen Stilisirung, vielleicht auch ungenauen Übersetzung der diesbezüglichen Stellen des Gesetzes, welches in einem Falle von einem Veräusserungsverbote (§ 44.), im anderen Falle aber nur von einem Rechte gegen den neuen Erwerber (§ 45.) spricht, und bei dem Umstande, als der sogenannte Vorkaufsberechtigte nicht den vom Käufer angebotenen oder bereits bezahlten Kaufpreis, sondern nur den Schätzwerth zu leisten hat, lässt sich bei diesen Arten von Rechten die Natur eines eigentlichen Vorkaufsrechtes kaum mit Bestimmtheit annehmen. — Koho zajímá otázka mohamedánských »předkupních« práv dle jednotlivých ritů, toho odkazujeme na spis Ed. Sachaua, Muhammedanisches Recht nach Schafiitischer Lehre (Lehrbücher des Seminars für oriental. Sprachen, Band XVII., Stuttgart a Berlín 1897), str. 497—512.

[2]) Die in manchen Čiflikaten als Čiftčis mit dem Landbau beschäftigten mohammedanischen und nichtmohammedanischen Unterthanen haben hinsichtlich der betreffenden Gründe sowohl bei der öffentlichen Versteigerung als auch bei dem Privatverkaufe derselben zur Zeit des Verkaufes ein Vorzugsrecht (hakki rüdschhan). (Sb. z. a n. z l. 1878—80, sv. II., str. 383.)

značující, o jakého druhu retrakt běží. Právo národů slovanských užívá výrazů nestejných. V právu českém říkalo se ssutí (= přesunutí, převedení na sebe) dědin (lat. abscussa alienatio, sipatio, něm. Abschüttung), v právu ruském užívá se terminu право родоваго выкупа, v lat. listinách práva pols. jus requirendi, jus redimendi atd.

Práva retraktní vyvinula se na základě krevně-právního, právního neb jen zájmového společenství. Nejstarší druh retraktu jest retrakt rodový (retractus gentilitius, r. ex jure consanguinitatis, retrait lignager [1]), Erblosung), který vznikl na troskách kollektivního vlastnictví příbuzenských svazků. I když zásada kollektivismu panovavší dříve v právním životě ustoupila zásadě individualismu, a příbuzenské svazky počaly se uvolňovati, aby učinily místo jednotlivci, nezanikl nexus, který panoval kdysi mezi jistým statkem a členy příbuzenského nedílu na statku tom usazenými. Potomci nedílných příbuzných měli ke statku někdy společnému aspoň právo eventuální, sperativní, totiž dědický nárok. Právo to nesmělo samovolnými disposicemi držitelů »rodového« majetku býti mařeno. Proto, kdykoli měly rodové statky (nemovitosti) býti zcizeny, bylo k tomu potřebí svolení všech členů rodu, kterým náleželo eventuální dědické právo. Byl-li rodový statek bez tohoto svolení oprávněných dědiců zcizen, mohli dědicové činiti odpor, a právní jednání se stalo neplatným. V pozdějším stadiu právního vývoje nevyžadovalo se již svolení členů rodu ke zcizení, avšak prodávající byl povinen, kdykoli chtěl rodový statek zciziti, nabídnouti jej dříve příbuzným a poskytnouti jim takto příležitost, aby sami prodávaný statek za cenu od cizího kupce nabízenou a pod podmínkami od něho přijatými koupili, a sice v tom pořadí, jak byli s prodávajícím příbuzni (bližší příbuzný vylučoval příbuzného vzdálenějšího). Nenabídl-li člen rodu prodávaný statek oprávněným osobám ke koupi, mohly tyto osoby, nehledíce k převedenému již vlastnictví na cizího kupce, do jisté lhůty trhovou smlouvu zrušiti a prodanou věc na sebe »potáhnouti« (retrahere, an sich bringen). Dělo se to sporným řízením. [2]) Některá práva pokročila ještě dále a nežádala, aby prodávající nabídl osobám k retraktu oprávněným čili t. zv. retrahentům prodávanou věc ke koupi. Trhová smlouva mohla býti uzavřena bez takové předchozí nabídky retrahentům, tito však podrželi právo, jakmile se o prodeji dověděli, podati žalobu na zrušení trhové smlouvy. [3])

---

[1]) Lignage znamená ve starším franc. jazyku tolik jako famille, rodina.

[2]) Dosti podrobná pravidla o retraktu rodovém, obcovém a sousedském vyvinula se v právu uhersko-chorvatském. Srov. spis můj Verbőczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené (Rozpravy Čes. Akad. roč. X., tř. I. č. 3, v Praze 1902), str. 276 a násl.

[3]) O rozličných stadiích ve vývoji retraktu dle práva germánského a slovanského píše F. Spevec v díle Pravo bliže rodbine glede odsvoja nekretnina po starogerm. i staroslav. pravu (v Záhřebě 1883).

Jak viděti, spojeno bylo někdy právo retraktní s právem předkupním, jindy však trvalo samostatně. Vždycky bylo účelem retraktu, aby jistá věc zůstala v rukou úzkého kruhu oprávněných osob a nedostala se do volného oběhu. Nezáleželo na tom, jakým způsobem se účelu dosáhlo, zdali způsobem kratším a nenákladným, dokud prodávaná věc do cizích rukou ještě nepřešla (a kde tedy retrahent jako kupující jednal jen s prodávajícím), či způsobem zdlouhavějším a nákladnějším, když totiž cizí osoba věc již koupila, a retrahent byl nucen uzavřenou již trhovou smlouvu po provedeném soudním řízení zrušiti a prodanou věc teprve s druhé ruky na sebe převésti.

Z právních svazků territoriálních se vyvinul retrakt obcový (Marklosung, Landlosung, Territorialretrakt, Bürgerretrakt, Nachbarrecht, retractus, ex jure incolatus, r. localis, r. ex jure vicinitatis [1]), retrait de voisinage), opravňující člena obce, aby vkročil v trh, prodává-li jiný člen obce svůj pozemek cizí, do obce nepříslušící osobě, dále retrakt sousedský (Retrakt der Anrainer, retractus commetaneorum),[2]) náležející tomu, kdo jest držitelem pozemku hraničícího s pozemkem prodávaným.

Spoluvlastníkům (condomini, cohaeredes, Ganerben) náležel vzájemný retrakt v příčině prodávaných ideálních podílů na společném právě vlastnickém k nemovitostem, t. zv. retrakt spoluvlastnický (Ganerbenrecht, Condominalretrakt, r. ex jure condominii, retrait d'indivision).

Podobný retrakt jako spoluvlastnický jest t. zv. jus congrui (Gespilderecht, Theillosung), záležející v tom, že držitelé nemovitostí, jež kdysi tvořily dohromady jeden celek, mají vzájemné retraktní právo pro případ, že by jeden z nich prodával své vlastnictví.

Nehodlajíce vypočítávati všechny známé druhy retraktu, jako na př. v právu franc. retrakt spoludědiců (retrait de cohéritiers, srv. čl. 841 Code Nap.) nebo retrakt dlužnický (retrait débital, srv. čl. 1699 Code Nap.), uvedeme ještě jen retrakt feudální (retrait féodal, retractus feudalis, Lehnsretrakt), který náležel lennímu pánovi (seniorovi) v případě, když vasall zcizoval svůj statek, a retrakt pozemkových vrchností (R. der Grundherren), který příslušel vrchnostem ke zcizovaným selským statkům. Oba dva retrakty posledně uvedené zakládají se na starší

[1]) Slova vicinitas a vicini nemají tu dnešního význam Nerozumíť se terminem vicinus soused v dnešním slova smyslu, t. j. držitel sousedního, vedlejšího statku, nýbrž člen obce (vicus), t. j. soused v někdejším slova smyslu. Ve významu tomto užívalo se terminu vicinus zejména v právu uhersko-chorvatském. Maďaři užívali slovans. slova szomszéd.

[2]) Commetaneus, termin běžný ve společném právu uhersko-chorvatském, znamená držitele vedlejšího, sousedního statku, tedy souseda v dnešním slova smyslu. Maďaři vyjadřovali pojem ten slovem határbeli, Chorvaté pak slovem megjaš (t. j. soumezník).

theorii o t. zv. děleném vlastnictví. Jak při statcích manských tak selských bylo vlastnictví rozděleno na vrchní vlastnictví, jež náleželo lennímu pánovi, resp. vrchnosti, a vlastnictví požitkové, jež náleželo vasallovi, resp. sedlákovi. Kdykoli běželo o zcizení vlastnictví požitkového, měl lenní pán, resp. vrchnost zájem na tom, aby prodávaný statek se dostal do jejich rukou, aby se takto rozdělené vlastnictví konsolidovalo opět v jedněch rukou.

Podobně má se věc při právu kmetském. I zde jest podle starší theorie vlastnické právo rozděleno mezi agu a kmetskou rodinu. Naskytá-li se tedy příležitost, aby rozdělené právo vlastnické spojeno bylo v jedněch rukou, má to býti usnadněno právem retraktním. Ovšem naproti někdejšímu retraktu v příčině selských statků jest tu rozdíl v osobách retrahentů. Kdysi mohli poddaní sedláci statky své zcizovati, a retraktní právo náleželo tedy vrchnostem. Kmetům nedovoluje se však, aby statky své prodávali; právo zcizovati čiftluk náleží jen agovi, a proto přísluší retraktní právo kmetům.

Jen co se oprávněné osoby (retrahenta) týče, jest tedy rozdíl mezi retraktním právem kmetů a podobnými retraktními právy středověku. Jiného rozdílu není.[1])

Zákonné předpisy, týkající se retraktního práva kmetů jsou velmi nedostatečné. Sám § 3. zák. ze 7. muharemu 1293 (z 9. února 1876), tedy hlavní zákonný předpis o retr. právu kmetů, zní příliš stručně a kvalifikuje přednostní právo kmetovo jen jako právo předkupní. Kmet může dle něho užiti svého práva přednosti jen v době prodeje. Že by směl právo to vykonati i po uzavřeném prodeji, t. j. po převodu vlastnictví na cizího kupce, to se ze znění cit. paragrafu nijak nedá vyvoditi. Praktické poměry byly však mnohem silnější než litera zákona. Dle analogie retraktních práv tureckých, při nichž vlastní retrakt spojen jest s právem předkupním, vyvinul se usus, dle něhož se kmetovi i po prodeji čiftluku povoluje jistá lhůta, v níž může prodaný statek na sebe převésti, splní-li usuální podmínky. Usus dotčený ujal se nejen proto, že jiná retraktní práva turecká, mnohem slabší než kmetovo právo přednosti, znají dotčenou lhůtu, nýbrž i z toho důvodu, že kmetovi není možno za několik takořka minut před tapuovou [2]) nebo knihovní komisí o věci tak důležité,

[1]) Neprávem myslí Karszniewicz, u. m., str. 83, že přednostní právo kmetovo jest »jus retractus sui generis, auf welches keiner der deutschen Ausdrücke, wie Vorkaufsrecht oder Einstandsrecht, wiewohl gebräuchlich, recht passen will.«

[2]) Za doby turecké a ještě za doby okupační před zavedením knih. zák. vydávány byly v celé Bosně a Hercegovině o řádné držbě, pokud se týče vlastnictví půdy držitelům, resp. vlastníkům listiny zv. tapije. Vydávání tapijí nezaniklo ani po vydání knih. zák. v těch okresích, v nichž dosud nebyly zavedeny pozemkové knihy. (Dnes už jsou založeny pozemkové knihy

jako jest koupě čiftluku, se rozhodnouti a peníze si opatřiti. Poněvadž však na druhé straně zájem kupcův vyžaduje, aby koupě se stala perfektní, a aby čiftluku mohlo býti užíváno, uzavírá se podle analogie nař. zems. vl. ze 24. října 1884 č. 14.135/II. bez ohledu na kmetovo právo přednosti trhová smlouva před tapuovou, resp. knihovní komisí, avšak kmet se poukazuje, aby právo své proti novému vlastníkovi provedl sporem (žalobou), a to v jisté lhůtě, která činí u čiftluku do knih pozemkových ještě nezapsaného jeden rok, u nemovitostí však do poz. knih zapsaných (dle § 9. knih. zák.) pouze šest měsíců.

Co bylo tuto řečeno o lhůtě, v níž má kmet práva retraktního užiti, platí při soukromém prodeji. Ačkoli kmetské rodině náleží právo přednosti i při dražbě (dobrovolné i exekuční), nevytvořila se zde v příčině lhůty podobná praxe, nýbrž naopak zákon vykládá se doslovně. Kmet má dle toho vyčkati, až bude prodávaný statek přiklepnut tomu, kdo podal nejvíce, a jakmile se to stalo, má prohlásiti, že chce za tuto cenu statek převzíti. Karszniewicz (u. m., str. 86) však s praxí touto nesouhlasí a podotýká, že úmyslem zákonodárcovým bylo poskytnouti kmetovi při prodeji čiftluku možnost, aby se stal jeho vlastníkem, a to bez ohledu, z jakých pohnutek a jakým způsobem kmetský statek se prodává, zda dobrovolně a soukromě či nuceně a veřejně. Tytéž momenty, které při soukromém a dobrovolném prodeji mluví pro delší lhůtu k domáhání se kmetského retraktu, padají stejnou měrou na váhu při prodeji veřejném a nuceném, a se stanoviska zákona i kmetova jest lhostejno, prodává-li aga statek dobrovolně či nuceně, ba se všeobecného národohospodářského stanoviska zasahuje se výkonem kmetského retraktního práva při exekuční dražbě mnohem méně do cizí právní sféry než při prodeji soukromém. Jeť při exekučním prodeji zájem neurčitého kupce vedlejší, a hlavním účelem jest získání jisté sumy hotových peněz k uspokojení věřitele.

Retraktní své právo vykonává kmet dvojím různým způsobem, a sice dle toho, je-li mu poskytnuta možnost, aby čiftluk nabízený ke koupi převedl na sebe ještě před odevzdáním (prodejem) do cizích rukou, či je-li nucen teprve sporem domáhati se toho, aby čiftluk již třetí osobě prodaný po splnění usuálních podmínek byl postoupen jemu. V prvém případě běží o skutečné právo předkupní, a kmet jedná jen s agou jako prodávajícím. V případě druhém komplikuje se věc tím, že kmetský statek přešel již do rukou jiných, následkem čehož kmet má co jednati

skoro ve všech okresích Bosny a Hercegoviny.) Převody nemovitostí dějí se tam, kde se tapijí ještě užívá, před t. zv. tapuovými komisemi, v okresích pak, kde jsou již zavedeny pozemkové knihy, před komisemi knihovními. Srov., co píše o tapijích a tapuových komisích Posilović, u. m., str. 19—32.

pouze s kupcem čiftluku[1]), a nikoli již s agou. Kdežto v případě prvém není třeba žádného sporu, jest v případě druhém sporné řízení nevyhnutelné.

Chce-li aga prodati kmetský statek, nabízívá jej především kmetovi a sděluje mu podmínky kupní smlouvy, zejména trhovou cenu. Poněvadž pak dle § 36. ramaz. zák. zcizení mirijového vlastnictví díti se může jen se svolením úřadu (politického), a na základě toho všeliké smlouvy týkající se převodu pozemků uzavírají se před knihovní, resp. tapuovou komisí (v níž okresní přednosta předsedá), bývá kmet oprávněný k předkupu zván před dotčenou komisi, aby se tam vyjádřil, chce-li předkupního práva užiti, či vzdává-li se ho. Úřady samy ex offo hledí k předkupnímu právu kmetů a zvou je před knihovní, resp. tapuovou komisi, ač pozvání takové není nevyhnutelné, nýbrž jen oportunní. (Srv. výn. zems. vl. ze 7. čce 1896 č. 84.815.)[2])

Dostaví-li se kmet před komisi a prohlásí-li, že chce užiti svého přednostního práva, hledí úřad k tomu, aby strany v příčině kmetova předkupu se dohodly. Poněvadž jen v nejřidších případech bude kmet s to, aby trhovou cenu čiftluku ihned zaplatil, žádává, aby mu k opatření peněz byla povolena lhůta. Záleží na vůli agově, chce-li žádosti takové vyhověti a prodej odložiti. Není-li ochoten lhůtu povoliti, nemůže k tomu býti donucen. Úřad bez ohledu na přednostní právo kmetovo schvaluje prodej čiftluku třetí osobě, a kmetovi se zůstavuje, aby právo své provedl sporem. V příčině retraktních práv uznaných zák. ramaz., o nichž rozhodují úřady soudní, ustanoveno jest to výn. zems. vl. ze 24. října 1884 č. 14.135/II. (sb. z. a n. z r. 1884 č. 187). Ačkoli cit. výnos netýká se retraktního práva kmetského, slouží za analogii pro přednostní právo kmetovo.

Nedostaví-li se kmet před komisi, bývá jednání odročeno, a kmet obešle se po druhé, a sice s doložením, že by nedostavení se pokládáno bylo za vzdání se práva předkupního. Kdyby se kmet ani na opětnou obsílku před komisi nedostavil, prodá se čiftluk cizímu kupci. Kmet ovšem nepozbývá tím svého retraktního práva, avšak nemůže je vykonati jinak než sporem.

Spory o předkupní právo kmetské vedou se jakožto spory vznikající z poměru kmetského před úřady politickými. Původně ustanoveno bylo sice nař. zems. vl. ze 27. srpna 1880 č. 19.770 (sb. z. a n. z 1878—1880, I. sv., str. 539—542), že v dotčených sporech jsou příslušné jen soudy, avšak v nař. ze 13. června 1889

[1]) Sr. výn. z 30. listop. 1897 č. 111.632, kterým bylo vysloveno, že kmet v případě, když jeho čiftluk byl prodán, nemůže žalovati agu, nýbrž kupce. — Van-Zel, u. m., str. 9.

[2]) Van-Zel, u. m., str. 9, Agrar-, VIII. Vorkaufsrecht; Karszniewicz, u. m., str. 84.

č. 30.903/I. a ze 24. června 1890 č. 22.396/I.[1]) vyslovena příslušnost úřadů politických. Platí tedy pro předkupní spory kmetské pravidla řízení ve věcech agrárních.

Ač spor zaveden byl proti kupci čiftluku, působí vynesený rozsudek i proti právním nástupcům kupcovým, jestliže si kmet během sporu vymohl na základě § 83. knih. zák. knihovní poznámku ohlášeného retraktního práva (die Anmerkung des angemeldeten Einstandsrechtes, bilješka prijavljenog prava prekupa).

Samotný příznivý výsledek sporu neprospívá kmetovi, jestliže před uplynutím praeklusivní lhůty, poskytnuté mu k výkonu práva retraktního nesložil cenu čiftluku spolu s náklady převodu (s převodními poplatky, jež musel zaplatit kupec) a jinými nutnými náklady učiněnými na kmetský statek. (Výnos zems. vl. z 19. března 1884 č. 2856/II.[2]) v příčině vyměření převodního poplatku při zvítězení ve sporu o sousedské právo [šifa čili šufaa, komšijsko pravo, Nachbarrecht], kterýžto výnos dle posl. odst. týká se i retraktního práva kmetského. Sr. k tomu § 9. knih. zák.)

Velmi nesnadnou otázkou při kmetském právu retraktním jest otázka ceny, kterou jest kmet povinen při použití svého práva přednosti za čiftluk položiti. V muharemském zákoně neshledáváme na to žádné odpovědi. Otázka tato jest v příčině všech retraktních práv upravena všeobecně v § 9. knih. zák., který mluví o ceně trhové, a není-li jí, o ceně odhadní.[3]) V témže smyslu vydány byly dle Karszniewicze (str. 91) výnosy zems. vl. ze 4. srpna 1893 č. 62.088/I. a ze 7. čce 1896 č. 84.815/I.

Z § 9. knih. zák. jasně vidíme, že zpravidla položiti má kmet cenu trhovou, a teprve »kdyby jí nebylo« (in Ermang-

[1]) In Erläuterung der Verordnung der L. R. v. 22. April 1886 Z. 18.042, laut welcher die Verhandlung, Entscheidung und Austragung aller aus dem Kmetenverhältnisse entspringenden Streitigkeiten in die Competenz der polit. Behörden fallen, wird angeordnet, dass im Sinne der oberwähnten Verordnung auch die Verhandlung über die Geltendmachung des Vorkaufsrechtes, welches den Kmeten gemäss § 3. des Ges. v. 7. Muharem 1293 sowohl bei der öffentl. Versteigerung als auch bei dem Privatverkaufe der von ihnen in der Eigenschaft als Kmeten bearbeiteten Grundstücke zusteht, sowie die Austragung und Entscheidung der Streitigkeiten, welche unmittelbar aus der Geltendmachung dieses Vorkaufsrechtes entstehen, lediglich den politischen Behörden, u. zw. in jenem Instanzenzuge zukommt, der für Agrarstreitigkeiten überhaupt vorgeschrieben ist.

[2]) Odst. 7.: ..... »Es hat ..... der neue Käufer nebst dem Kaufpreise und sonstigen Auslagen auch die entrichtete Übertragungsgebühr dem ersten Käufer zu refundiren.«

[3]) Im Falle der vertragsmässigen Übertragung einer im Grundbuche eingetragenen Liegenschaft können die in den §§ 1. und 8. bezeichneten Einstandsrechte nur binnen sechs Monaten vom Zeitpunkte der grundbücherlichen Eintragung des Eigenthumsrechtes des Erwerbers geltend gemacht und nur gegen Rückzahlung des Kaufpreises, in Ermanglung eines solchen gegen Bezahlung des zur Zeit der Erwerbung bestandenen Schätzungswerthes, dann gegen Vergütung des nothwendig und nützlich gemachten Aufwandes zugesprochen werden.

lung eines solchen [Kaufpreises], kada nema kupovnine), t. j. kdyby nedošlo k prodeji třetí osobě, tedy cenu odhadní. Jestliže se tudíž čiftluk koupí dostal už do rukou třetí osoby, která za něj složila jistou trhovou cenu, a je-li kmet nucen sporem své retraktní právo provésti, musí složiti cenu trhovou (a ovšem, jak již řečeno, i převodní poplatky a nutné náklady).

Trhová cena ustanovuje se obyčejně arci pod pravou hodnotou vzhledem k tomu, že prodávaný statek jest stížen kmetským závazkem, a pak i z toho důvodu, že kmetovi při zániku kmetského práva náleží náhrada meliorací, jež mu jiným způsobem nemůže býti poskytnuta než povolením přiměřené srážky z trhové ceny statku. Také v nař. zems. vl. z 5. října 1894 č. 108.342/III. jest v příčině kmetských výkupů, při nichž se kmeti ucházejí o bankovní úvěr, o trhové ceně ustanoveno, že »vzhledem ke kmetskému poměru musí ona cena státi ve správném poměru k faktické hospodářské hodnotě (zu dem factischen Verkehrswerthe) nemovitostí, tedy rozhodně pod onou hospodářskou hodnotou, kterou by nemovitosti, jež mají býti vykoupeny, repraesentovaly jako svobodná držba, tedy též pod normální hodnotou desátkovou«,[1]) kterouž se rozumí cena vzniklá tím, že průměrná výše desátku ve třech posledních letech se vezme třicetkrát (§ 41. kolk. a popl. zák. bos.). Při statcích kmetských, při nichž se v nebytí jiného důkazu ustanovuje hak podle desátkového protokolu, rovná se této desátkové hodnotě cena povstalá tím, že se průměrná výše třetiny rovněž ve třech posledních letech vezme desetkráte.

Karszniewicz (str. 89 a 90) formuluje odpověď na otázku, jakou cenu má kmet při použití svého přednostního práva zaplatit, tím způsobem, že jest to nikoli absolutní cena čiftluku, nýbrž cena relativní. Nebylo by slušno a spravedlivo, praví, aby kmet, jemuž při zániku kmetského práva musí aga nahraditi náklady a práci vynaložené na melioraci, platiti musel plnou cenu statku, v níž zahrnuta jest suma představující meliorace od něho samého způsobené. Na druhé straně však vyžaduje opět slušnost, aby kmet kupci, proti němuž se domáhá práva přednosti, nahradil poplatek z převodu, jakož i náklady, jež mají býti připočteny k hodnotě absolutní. (Výn. zems. vl. z 19. března 1884 č. 2856/II.)

S vývody Karszniewiczovými souhlasíme jen částečně. Požadavek, aby trhová cena prodávaného kmetského statku z důvodů shora uvedených stanovena byla nejen pro kmeta, nýbrž i pro třetího (cizího) kupce pod pravou hodnotou, sluší jen schvalovati. Zpravidla se cena tímto způsobem také asi určuje. Záleží-li však třetí osobě na koupi čiftluku, a nabízí-li trhovou sumu větší, vyšší snad než jest pravá hodnota statku, bylo by po našem mínění ne-

[1]) Karszniewicz, u. m., str. 88.

spravedlivé, chtíti, aby aga výhodnější vážnou nabídku cizí osoby zamítl a spokojil se nižší trhovou cenou se strany kmetovy, a ještě nespravedlivější, nutiti cizího kupce, který za vyšší trhovou cenu čiftluk koupil, aby jej po provedeném sporu za nižší cenu postoupil kmetovi. Proto přece nebylo zavedeno retraktní právo kmetovo, aby aga se škodou musel kmetský statek prodati, nýbrž jen proto, aby kmetům za stejných kupních podmínek dána byla přednost před kupci cizími. Nemůže-li tedy kmet splniti tytéž podmínky, jako kupec cizí, musí se zříci svého přednostního práva, a nezbývá mu, než uznati cizího kupce za svého nového agu a zůstati dále ve svazku kmetském. Přeplatil-li nový aga čiftluk, jest to jen jeho škoda, a při koupi nemůže mu nic překážeti úvaha, že kmet při eventuálním zániku kmetského práva bude žádati náhradu meliorací, čímž cena čiftluku se zvýší. Něco jiného bylo by ovšem, kdyby třetí osoba jen na oko nabízela agovi za čiftluk větší trhovou cenu než kmet, ve skutečnosti však zaplatila sumu mnohem nižší. Kdyby se stal podobný případ za tím účelem, aby kmetovo retraktní právo učiněno bylo illusorním, má kmet na vůli, aby v retraktním procesu dokázal, že trhová cena podvodně byla fingována, a že je ve skutečnosti mnohem nižší, než od stran před komisí byla udána.

Odvolává-li se Karszniewicz na nař. zems. vl. z 5. října 1894 č. 108.342/III., pokládáme odvolání to za nemístné. Netýkáť se dotčený výnos retraktního práva kmetského, nýbrž výkupu z kmetského poměru, při němž se používá bankovního úvěru. Ve výnose tom, pokud můžeme posouditi ze stručného údaje jeho obsahu u Van-Zela (str. 9., IX. Kmetenloskauf), [1]) uvedeny jsou podmínky, za nichž se připouští výkup z kmetského poměru pomocí zápůjčky, a tu jest ovšem zcela přirozeno, že za tím účelem, aby se kmet neruinoval, ustanovuje se, že výkupní cena musí býti nízká.

Rozhodly-li úřady ve sporných případech opětovně, jak praví Karszniewicz (str. 90.), že při určování ceny, za niž kmet svůj čiftluk vykupuje, má učiněna býti přiměřená srážka s vlastní oběžné hodnoty (von dem eigentlichen Verkehrswerthe), a vytvořila-li se praxe, že se při určování trhové ceny při kmetských výkupech béře za základ odhadní cena (str. 91), nemůže se proti tomu nic namítati, pokud běží o pouhý výkup [2]) z kmetského svazku, při němž jedná kmet jen s agou. Běželo-li by však o právo retraktní, nemohla by se praxe taková schvalovati.

---

[1]) Kmetenloskauf durch Darlehen (ist) nur (dann statthaft), wenn Preis niedrig (ist), und Kmet hiedurch nicht wirthschaftlich geschwächt wird, sondern als Freibauer gut fortkommen kann.

[2]) Sr. Karszniewicz, u. m., str. 91: Den formellen Vorgang regelt Art. 7. der Sefer-Verordnung, welcher zufolge Erlässe der L. R. Nr. 62.088 I. vom 4. August 1893 und Nr. 84.815 I. vom 7. Juli 1896 auf die Schätzung beim Vorkaufe in analoger Weise anzuwenden ist, mit eventueller Beobachtung des im § 174. der Civ. Proc. Ord. vorgeschriebenen Verfahrens.

Běží-li o exekuční dražbu, vyhlašuje se sice dražba veřejným ediktem (§§ 551. a 552. civ. soud. řádu ze 14. dubna 1883 uveř. zems. vl. dne 24. dubna 1883 č. 2795/III., sb. z. a n. z r. 1884 č. 93), tak že kmet tímto způsobem nabývá o ní vědomosti, přes to však nařídila přece ještě zemská vláda výn. z 19. června 1892 č. 52.070/I. soudům, aby prostřednictvím okresních (politických) úřadů zpravovaly kmety o exekučních prodejích.[1]) Chce-li tedy kmet užiti retraktního práva, musí se dostaviti k dražebnímu stání a vyčkati, až statek jeho nejvíce podávajícímu jest přiklepnut, načež prohlásí, že za tuto cenu chce čiftluk sám koupiti.

Karszniewicz (str. 92) vyslovuje i v příčině exekučního prodeje mínění, že kmet podobně jako při prodeji dobrovolném má položiti jen cenu relativní. Jeť prý v zájmu samého kupce, aby při vydražení čiftluku zaplatil jen cenu relativní, t. j. po odečtení hodnoty meliorací, poněvadž, kdyby zaplatil plnou hospodářskou hodnotu, vydával by se v nebezpečí, že by při možném zániku kmetského práva nastalém po koupi musel nahraditi meliorace, a tak tedy zaplatiti ještě jednou to, co při zapravení trhové ceny již zaplatil.

S tímto míněním nemůžeme souhlasiti. Jest sice pravda, že jest v zájmu samého vydražitele, aby čiftluk nepřeplatil, nerozumí-li však někdo svým vlastním zájmům, a podá-li v dražbě za prodávanou věc více, než má ceny, nemůže se mu v tom brániti. Jako při prodeji dobrovolném, bylo by i zde absurdní žádati přednost pro toho, kdo nenabízí touž cenu, jako osoba jiná. Ba bylo by to ještě absurdnější než při prodeji soukromém, poněvadž by to čelilo proti základnímu principu dražebního řízení, dle něhož věc exekučně prodávaná připadne jen tomu, kdo nabídl za ni nejvíce. Po našem mínění musí tedy kmet, chce-li užiti retraktního práva při exekučním prodeji svého čiftluku, zaplatiti dražebnímu kupci plnou cenu, (nejvyšší podání), za kterou statek vydražil. Že vedle toho zaplatiti musí i poplatek z převodu, jakož i jiné náklady, jež učinil vydražitel, vyplývá z výnosu zems. vl. z 19. března 1884 č. 2856/II.

Střetne-li se retraktní právo kmetovo s jinými retraktními právy, t. j. činí-li na prodávaný čiftluk nárok nejen kmet, nýbrž i jiní retrahenti, musejí slabší retraktní práva ustoupiti právu silnějšímu.[2]) Za nejsilnější z těchto práv pokládati nutno při pro-

---

[1]) Van-Zel, u. m., str. 9, Agrar-, VIII. Vorkaufsrecht; Karszniewicz, u. m., str. 84.

[2]) O konkurenci rozličných osob při výkonu retraktního práva (pravo preče kupnje) má zajímavá, dosti obšírná ustanovení ob. majetkový zákonník pro Černou Horu. Sr. čl. 48. a násl. Retraktní právo mají za sebou takto: 1. členové bratrstva prvých šesti stupňů, 2. soumezníci (megjaši), kteří jsou zároveň členy obce, 3. ostatní členové obce, 4. soumezníci z jiné obce, 5. ostatní členové plemene.

deji čiftluku retraktní právo spoluvlastníkovo. Náleží-li tedy kmetský statek několika agům pro indiviso, a chce-li jeden z nich svou ideální část kmetského statku prodati, musí ji nabídnouti dříve ostatním spoluvlastníkům (§ 41. ramaz. zák.), a teprve kdyby oni na onu část nereflektovali, může ji prodati kmetovi.

Přednost spoluvlastníkova naproti kmetovi zakládá se na tom, že spoluvlastník nalézá se v těsnějším svazku s prodávaným statkem než kmet. Bylť již dříve vlastníkem (třeba ne samojediným) čiftluku, a koupí uvolněné části jiného z vlastníků nemění se v jeho vlastnickém poměru ke kmetskému statku praničeho. Odpadl tu jen konkurent spoluvlastník, který nedovoloval, aby vlastnické právo bez ohledu na něho bylo vykonáváno.

Ačkoliv o retraktním právu spoluvlastníkově rozhoduje soud (kdežto o retraktním právu kmetově úřad politický), bývá přece při prodeji části čiftluku zván před knihovní, resp. tapuovou komisi vedle kmeta též spoluaga (retrahent). Účelem pozvání jest konstatovati úředně, svoluje-li spoluaga k tomu, aby kmet, po případě kdokoli jiný, koupil prodávanou část čiftluku, anebo jinými slovy, vzdává-li se spoluaga svého retraktního práva, či trvá-li na něm.

Retraktní právo kmetovo zaniká:

1. výslovným vzdáním se ho;

2. uplynutím praeklusivní lhůty vyměřené usuálně nebo smlouvou k výkonu práva retraktního. (Nebrání se totiž stranám, aby soukromým dohodnutím ujednaly pro výkon práva retraktního speciální lhůtu, ať kratší či delší než lhůta usuální.) Nestačí zajisté k výkupu kmetského statku z třetích rukou, aby kmet podal před uplynutím dotčené lhůty žalobu na uznání práva retraktního, nýbrž třeba, aby ve lhůtě té splnil i všechny podmínky retraktu, zaplatil totiž mimo trhovou cenu poplatky a nutné náklady učiněné se strany žalovaného.

Karszniewicz (str. 94 a 95) probírá otázku, náleží-li novému agovi do té doby, než spor o retraktní právo jest vyřízen, právo na pozemkové dávky. Všeobecnou odpověď na položenou otázku nepodává. Na jedné straně vyslovuje mínění, že pozemkové dávky lite pendente náležeti mají novému agovi, který zůstává vlastníkem až do té doby, kdy vlastnictví po provedeném řízení před tapuovou, resp. knihovní komisí přechází na kmeta. Na druhé straně však připouští, že by bylo neslušno žádati, aby kmet, jakmile se prohlásí, že jest ochoten dostáti všem podmínkám a v jich splnění jen neodůvodněným, ne-li dokonce svévolným odporem jest mu zabráněno, odváděl pozemkové dávky během celého, někdy i dlouholetého sporu.

Na základě této úvahy dospívá Karszniewicz k úsudku, že položenou otázku dlužno rozřešiti vždycky se zřetelem na zvláštní okolnosti konkretního případu.

K závěrku budiž ještě poznamenáno, že vzhledem k zák. ze 7. muharemu 1293, který retraktní právo kmetské obmezuje jen na prodej čiftluku, nenáleží právo to kmetské rodině, kdykoli běží o jiné právní jednání, jako na př. o darování nebo smlouvu směnnou a p.

Rovněž tak nenáleží kmetské rodině právo retraktní, jedná-li se o prodej agových movitostí, a zejména o prodej oddělených pozemkových dávek. Srovn. výnos zems. vl. ze 30. prosince 1883 č. 24.358/I. [1])

b) Práva a povinnosti agovy.

Z podstaty práva kmetského jakožto obsáhlého požívacího práva kmetské rodiny vyplývá především negativní povinnost agova nerušiti kmetskou rodinu v dotčeném požívacím právu. Čiftluk nesmí aga nejen kmetské rodině odníti, nýbrž ani ne za jiný statek zaměniti, ba ani část čiftluku nesmí kmetské rodině vzíti, a sice ani tenkráte, kdyby jí chtěl místo toho dáti půdu lepší. [2]) Pouze výjimečně může aga odníti kmetské rodině část čiftluku, jestliže tato část není náležitě vzdělávána. Děje se to obyčejně jen na čas. (Viz str. 111.)

Povinnost positivní nemívá aga zpravidla jinou než tu, že má zřizovati a opravovati nutné stavby na čiftluku. Ačkoli povinnost tuto ukládá statkářům všeobecně čl. 7. sef. nař., vyvinul se namnoze odchylný usus, který uvaluje dotčený závazek na kmety. (Viz str. 62.) Dle některých místních zvyklostí jest aga povinen přispěti aspoň kmetovi při stavbě potřebných budov. Ať staví aga či kmet, vždycky je potřebí dle § 31. ramaz. zák., aby povolení k tomu udělil úřad. Kmet musí mimo to dle § 35. ramaz. zák. žádati o svolení agovo.

Je-li dle místního usu ke stavbám a jejich opravám povinen aga, musí kmet dokázati jejich nutnost. Rozumí se, že kmet nemůže žádati na agovi, aby na stavby a jejich opravy činil náklad, který by byl nepřiměřený důchodům plynoucím pro agu z kmetského statku. Proto musí kmet při zřizování a opravě staveb pomáhati, pokud toho vyžadují okolnosti konkretního případu. [3])

---

[1]) Van-Zel, u. m., str. 9, Agrar-, VIII. Vorkaufsrecht; Karszniewicz, u. m., str. 94.

[2]) Ve smyslu tomto a řídíc se čl. 8. sef. nař., rozhodla zems. vláda již 21. dubna 1880 č. 5419 I. (Srv. výn. spol. min. z 15 čce 1880 č. 4424 B. H.)

[3]) Karszniewicz, u. m., str. 69, praví: In Ansehung der Bauführung kommen folgende Momente in Betracht: lokale Bauart, Bestreitung der Baumaterialien aus dem Kmetengute, entsprechende Beistellung von Handlangern, Trag- und Zugvieh seitens der Kmetenfamilie, hauptsächlich aber das richtige Verhältnis zwischen den dem Grundherrn zur Last fallenden Baukosten und

Jiných positivních povinností aga vůči kmetské rodině nemá, a zejména ne povinnost dávati kmetské rodině osev a opatřiti jí tažný dobytek. Jen výjimečně při soustavě polovinové jest aga povinen dodati kmetovi osev a někdy i tažný dobytek.

Tím, že odevzdal aga kmetské rodině k dědičnému užívání kmetský statek, vzdává se sice práva činiti o statku takové disposice, kterými by obsáhlé požívací právo kmetské rodiny bylo mařeno, avšak nepřestává býti vlastníkem čiftluku. Vlastnické jeho právo jest věcným právem kmetské rodiny jen časově obmezeno, nikoli však potlačeno. Jakmile tudíž kmetské právo zanikne buď vzdáním se kmeta nebo z jiného na vůli kmetově nezávislého důvodu, oživuje vlastnictví agovo opět v plné síle. Dokud se to nestane, neprojevuje se vlastnické právo agovo v ničem jiném než v nároku na pozemkové dávky a pak v oněch užívacích právech (sr. str. 72.—75) a v disposicích s kmetským statkem, jimiž se neruší právo kmetské rodiny. A poněvadž pak kmetskou smlouvou byly kmetské rodině odevzdány k dědičnému užívání agovy pozemky i se stavbami na nich se nalézajícími, nesmí aga ani pozemků těch ani staveb užívati pro sebe. Co se týče staveb, zakazuje požadování t. zv. »konaku« čl. 10. sef. nař. (viz str. 61); že pozemků kmetské rodiny nesmí aga užívati, vyplývá z podstaty práva kmetského.

Prodejem čiftluku se právo kmetské rodiny ovšem neruší, a proto se agovi nezbraňuje, aby kmetský statek komukoli prodal. Kmetské rodině vyhražuje se však při prodeji právo přednosti, resp. retraktní. Naproti tomu zakazuje se agovi, jak již uvedeno, aby pozemkové dávky, náležející mu z čiftluku, propachtoval.

Vzhledem k tomu, že právo kmetské opravňuje kmetskou rodinu jen k zemědělskému užívání čiftluku, náležejí agovi všechna práva, která se týkají podstaty statku, jmenovitě právo lámati na čiftluku kámen, dobývati písek, štěrk, jíl a hlínu. Karszniewicz dovozuje to (str. 54) z nař. zems. vl. ze 16. června 1883 č. 7005/I., kde se praví, že na pozemcích, jež se nalézají v nesporné soukromé držbě, mohou dotčené minerálie dobývány býti beze všech tax. Za soukromé pozemky pak prohlášeny všechny pozemky mulkové jakož i pozemky mirijové nalézající se v držení na základě tapu. Držeti na základě tapu může však jen vlastník, nikoli kmet.

Dle § 9. bosens. horního zákona ze 31. října 1881 č. 26.197/I. (sb. z. a n. 1881 č. 230) má každý vlastník pozemku právo kutati na své půdě (roviti na svojem posjedu), aniž mu třeba kutacího povolení (dozvola za rovljenje, Schurfbewilligung). Právo to může

---

dem Erträgnisse des Kmetengutes. Rücksichtlich der Wohngebäude ist selbstverständlich die Grösse der Kmetenfamilie, die Anzahl der Ehepaare und Feuerstellen massgebend, rücksichtlich der Wirthschaftsgebäude der zur Bewirthschaftung der Kmetenansässigkeit nothwendige Viehstand.

vykonávati zajisté i na pozemcích kmetských, ovšem s tím závazkem, že nahraditi musí kmetovi škodu, která mu vzniká nemožností užívati půdy. [1])

6. Zánik práva kmetského.

Právo kmetské může zaniknouti v příčině celé kmetské usedlosti nebo jen v příčině její části. Příčina zániku může spočívati v dobrovolném rozhodnutí kmetově, ve vůli obou zúčastněných stran, v náhodě, ve vině kmetově nebo v zákoně. Tím okamžikem, kdy zaniká kmetské právo, přestává dosavadní obmezení vlastnického práva a plody náležejí agovi. Kmet, pokud se týče jeho dědicové mohou pak žádati za náhradu meliorací. (Viz str. 77.)

a) Vzdání se práva kmetského.

Kmet může — ovšem v dorozumění se členy rodiny (viz str. 54.) — vzdáti se dobrovolně kmetského práva tím, že se vystěhuje s čiftluku (lid říká dići se sa zemlje, otresti se, odustati, odstupiti od svojeg kmetstva, napustiti čiftluk, izseliti se, izići; něm. výrazy: Absiedlung des Kmeten, freiwillige Entsagung des Kmetenrechtes, freiwilliges Verlassen des Kmetengutes, Verzichtleistung auf das Kmetenrecht). Zákon (čl. 8. sef. nař.) žádá sice, aby kmet před opuštěním čiftluku oznámil včas — po vymlácení obilí (nakon vršitbe) — svůj úmysl, že čiftluk opustí, avšak i kdyby toho neučinil, zaniká zajisté kmetské právo. Náležitá výpověď žádá se totiž jen za tím účelem, aby aga v čas (před podzimními pracemi) disponovati mohl o kmetském statku. Opustil-li kmet čiftluk bez řádné výpovědi, zříká se rovněž kmetského práva, může však úřadem donucen býti k náhradě škody. (Srovn. čl. 8. odst. 2. a 3. sef. nař.)

K vůli knihovnímu pořádku i k vůli řádnému zjištění skutečnosti, že kmetská rodina dobrovolně, ať již bezplatně či za nějakou náhradu, vzdala se svého kmetského práva, žádá se, aby »negativní agrární smlouvy«, jak se tyto renunciační akty nazývají, uzavírány byly před úřady. Srv. výn. zems. vl. ze 26. listop. 1894 č. 132.473/III. a z 10. srpna 1890 č. 55.880/III. [2])

b) Splynutí (konfuse) práva kmetského s vlastnictvím.

Jako jiná věcná práva, tak zaniká i právo kmetské konfusí, t. j. tím, že kmetská rodina nabyla vlastnictví k čiftluku (aga totiž

[1]) Karszniewicz, u. m., str. 54.
[2]) Karszniewicz, u. m., str. 97.

kmetské rodině čiftluk buď prodal nebo daroval nebo odkázal a p.). Nezáleží na tom, nabyla-li kmetská rodina vlastnictví k celému čiftluku či jen k části jeho; vždycky zaniká kmetské právo v příčině té části nebo celého předmětu, jehož vlastníkem se stala kmetská rodina.

c) Vymření kmetské rodiny.

Vymře-li kmetská rodina, t. j. nezůstane-li na živu ani jeden člen kmetské rodiny, odpadl oprávněný subjekt práva kmetského, a právo samo tedy zaniká. (Viz str. 57 a 58).

Ačkoli poslední člen, tak jako vůbec nikdo z kmetské rodiny nemá práva disponovati kmetským statkem, může nárok na náhradu za případné meliorace (srv. str. 77.) odkázati komukoli jako svému dědici.

d) Vysazení kmetské rodiny.

Kmetská rodina může úřední cestou zbavena býti kmetského statku nebo jeho části, zanedbává-li své povinnosti a působí-li agovi trvale škodu. [1]) Tento způsob zániku práva kmetského, zaviněný kmetem, nazýváme vysazením (Abstiftung, behördliche Enthebung des Kmeten vom Čiftluk, zwangsweise Entfernung, Amovierung der Kmetenfamilie; chorvatskosrbsky se říká dignuti, maknuti, odstraniti, krenuti kmeta).

Podmínky, za kterých se připouští vysazení, uvedeny jsou ve čl. 8. sef. nař. (viz str. 35). Kmetského statku nebo jeho části může býti kmetská rodina zbavena:

1. běží-li o trvalé zanedbávání povinností, ukládaných selské rodině kmetským poměrem, jako jest:

α) nevzdělávání a netěžení z čiftluku bez zákonného omluvného důvodu, čímž aga pozbývá svých příjmů,

β) působení agovi škody jiným způsobem; sem klademe deterioraci čiftluku (viz str. 76.),

γ) odepírání agovi pozemkových dávek,

δ) všeliké jiné rušení kmetských povinností; sem náleží na příklad dělení čiftluku beze svolení agova, odevzdávání kmetských pozemků k užívání cizím osobám (viz str. 75.) atd.;

---

[1]) Podobným způsobem (odnětím pozemku emfyteutovi, privatio) zanikala i římská emfyteusis, jestliže emfyteuta neplnil svých povinností, a zejména *a)* zhoršoval-li emfyteutický pozemek. *b)* neplatil-li bezdůvodně po tři léta (při emfyteusích církevních po dvě léta) kanon, *c)* nezapravil-li po tři léta dávky váznoucí na pozemku, *d)* porušil-li zákonné předpisy v příčině zcizení Také podle práva říms. musel vlastník žalovati emfyteutu na odnětí pozemku (žaloba privační).

2. není-li naděje, že by se kmet polepšil. Poněvadž by bylo nespravedlivo, aby za kmeta, který vědomě a trvale porušuje své povinnosti, pykala celá nevinná rodina, rozumí se samo sebou, že v takovém případě, kde rodina nesouhlasí s neschopným starešinou, může jej svrhnouti (viz str. 54.), po případě může aga sám na rodinu působiti, aby si zvolila jiného způsobilého náčelníka. Příležitost k polepšení poskytuje se kmetovi tím, že se mu na první agovu žalobu dává prozatím jen výstraha s napomenutím, aby plnil řádně své povinnosti, a s doložením, že bude kmetského práva ihned zbaven, neuposlechne-li napomenutí. Také mu bývá odňata část čiftluku do té doby, dokud se nepolepší;

3. podal-li aga žalobu, t. j. bylo-li na vysazení uznáno po provedeném agrárním sporu.

e) Vyvlastnění.

Tím, že z důležitých veřejných ohledů nucen jest aga vzdáti se ve prospěch státu svého vlastnictví za přiměřenou náhradu, zaniká i právo kmetské. Expropriační zákony (tur. zák. ze 4. redžepu 1272 [1855] a nař. o expropriačním řízení pro Bosnu a Herceg. schvál. nejv. rozh. ze 20. června 1880) nezmiňují se sice o nároku kmetově na náhradu škody v případě vyvlastnění (izvlastba), avšak nárok takový vyplývá z povahy práva kmetského. Všeobecně mluví o nároku na náhradu škody oněch osob, jimž náležejí k vyvlastněnému předmětu práva věcná, naříz. zems. vl. ze 20. března 1881 č. 5760 (sb. z. a n. 1881 č. 23) a sice §§ 2., 11., 18., 24., 26. a 30.

Žádným zákonným předpisem není stanoveno, v jakém objemu náleží kmetské rodině při expropriaci náhrada škody.[1])

f) Promlčení.

Ačkoli právo kmetské nemůže vzniknouti vydržením se strany kmetovy (viz str. 66.), může zaniknouti promlčením (zastarjelost, zastara, zagoda) s jeho strany. Aga může totiž po dobu vydržecí držeti část čiftluku jako svobodné (kmetství prosté) vlastnictví,[2]) a kmet tomu neodporuje. Kmetské právo může tímto způsobem zaniknouti jen v příčině části čiftluku, nikdy ne v příčině celého kmetského statku.

---

[1]) Více o věci této píše Karszniewicz, u. m., str. 103 a 104.
[2]) Případ tento jest velmi dobře možný. V krátké době za sebou zemrou na př. aga i kmet, a nástupci jejich (resp. nový aga a poručník nového kmeta) neznají objem čiftluku.

B. Poměr pridržnický.

(Dočasná colonia partiaria.)

Vedle kmetů jakožto dědičných uživatelů cizí půdy zná bosensko-hercegovské agrární právo sedláky, kteří užívají rovněž cizí půdy a za užívání to odvádějí vlastníkům podobně jako kmeti alikvotní část úrody, avšak právo jejich není dědičné, nýbrž časově obmezené. Trvář z pravidla jen po takovou dobu, na kterou byla mezi vlastníkem půdy a sedlákem uzavřena smlouva. Kdežto kmeti mají po celé zemi jednotný název, vyskytují se pro tyto dočasné partiarní kolony četné názvy lokální. Ve starších zákonných předpisech, vydaných v prvé době po okupaci, užívá se i o nich vedle terminu priorci (výn. zems. vl. ze 27. srpna 1880 č. 19.770) podobně jako o kmetech výrazu Pächter, ač se rozeznávají »Pachtungen für eine bestimmte Zeit« a »Pachtungen, die gegen Kündigung geschlossen wurden« na jedné straně a kmetský poměr na straně druhé (výn. spol. min. z 15. čce 1880 č. 4424 B. H.). Tou dobou slují dotčení dočasní nájemci cizí půdy po celé Bosně a Hercegovině, kde se vůbec objevují, skoro všeobecně priorci čili priorači a pridržnici,[1]) vedle kterýchž terminů jsou v užívání četné názvy místní, jako prisjevači, prisijači, prifatnici,[2]) pregonici kirajdžije, najamnici atd.

Najmouti cizí půdu právem pridržnickým vyjadřuje se v jazyku lidu těmito obraty: vzíti půdu u pridrž, u prisjev, pod kiriju, pod najam, pod ćesim, pod pare, pod novce, pod idžaru, pod konturat, pod afit.[3])

Smlouvy pridržnické uzavírají s vlastníky půdy nejen úplní bezzemci, nýbrž i svobodníci a kmeti, kteří nemají dost vlastních, pokud se týče kmetských pozemků. Právě na tuto druhou kategorii sedláků ukazují názvy priorci, pridržnici, prisijači atd. Dle toho, běží-li při bosensko-hercegovské kolonii partiarní o úplné bezzemky či o svobodníky nebo kmety, jsou předmětem pridržnického poměru buď celé statky nebo jen jednotlivé pozemky. V Hercegovině nazývají se takové jednotlivé pozemky užívané právem pridržnickým hodalice (protože chodí z ruky do ruky a v jedněch rukou stále se nenalézají), též skitalice (skitati se = toulati se).

[1]) Volkar, u. m., str. 16., uvádí názvy pridržnici, pagonici, (patrně tisková chyba místo pregonici), priorači.

[2]) Výrazy tyto, jež uvádí Karszniewicz, u. m., str. 126, ukazují na to, že sedlák nemá dostatek svých pozemků, a musí tedy »přiorávati« z cizí půdy, »přidržovati«, »přisívati«, »přibírati« (přichvacovati, prifatiti).

[3]) Skoro všechny tyto výrazy uvádí Karszniewicz, str. 119. Termin kirija (nájem) jest původu řeckého, idžara (rovněž nájem, pacht) původu tureckého, konturat (contratto) a afit (affitto, pacht) původu italského.

Kdežto smlouvy kmetské aspoň v dřívějších dobách uzavírány byly před úřady — dnes se to již neděje —, neuzavíraly se nikdy a ani dnes se neuzavírají pridržnické smlouvy za intervence úřadů. Mnohdy vůbec se poměr pridržnický písemnou smlouvou ani nezakládá, nýbrž uzavírá se mlčky. V Hercegovině na př. vzniklo tímto způsobem pridržnické užívání t. zv. ograd a trav. Za příčinou lepšího vysvětlení dlužno se zmíniti o věci poněkud šíře. Hercegovina jest nepřetržité kamenné moře, kras, jemuž jen tu a tam urváno jest trochu půdy, a to v dolinách, kam voda snesla ve větších vrstvách prsť nalézající se mezi kamením. Kámen, který z prsti ještě vyčníval, byl vylámán, a sdělány tak většinou tarasovité, úrodné kousky pozemků, a protože pozemky ty jsou velkou většinou v dolinách, říká se jim dolina, dô (= dol).

Ostatní půda jest pravý kras, kámen na kameni. Luk v našem smyslu není. Ale mezi kamením nalézá se velmi mnoho prsti, kde rostou dosti bujně rozličné horské traviny a křoviny dotud, dokud nepřijdou letní parna, za kterých téměř vše od slunce vyprahne. Mezi kamením pase se tudíž na podzim, v zimě a z jara velký i drobný dobytek, a zvláště kozy nalézají tu dosti výživy. Kozy ovšem každou křovinu v zárodku zničily. Křoviny ty, nebo jak se v Bosně říká, »trnje«, nejsou vlastně nic jiného, nežli pahýly s výhonky od dubů, jasanů, habrů atd., a protože jsou každý rok od koz zničeny, nemohou vzniknouti, a tak zůstávají stráně věčně holé. Vesnice hercegovské jsou malé. Kolem nich je t. zv. ziratu (vzdělané půdy) příliš poskrovnu, a celé distrikty, stráně a planiny jsou jedno kamenné moře, kdež se pase drobný dobytek, ovce a kozy.

Čí ty pastviny jsou, zda-li státní (t. zv. mera), či soukromé, majetek statkářů, jimž obyčejně všichni čifčijové jedné osady náležejí, o to se nikdo za turecké správy nestaral. Dnes je to vše zapsáno většinou jako majetek státní — mera, na kterou mají obyvatelé okolních osad služebnost pastvy.

V okresích Stolackém, částečně i Nevesiňském a Ljubiňském (až k hranicím okresu Stolackého) počali však jednotliví sedláci, svobodní i kmeti, celé distrikty od dotčených pastvin ohražovati. Kamení měli po ruce dost. Počali v zabraném pozemku kámen vylamovati (triebiti, krčiti), čímž pozemek na kvalitě jen získal. Z vylámaného kamení učinili okolo zabraného pozemku zdi, duvary, ogradu, pročež se podobný pozemek nazývá zabran neb ograda, menší pozemek též zgrada. Také se dotčené pozemky nazývají travami.

V takových »zabranech«, »ogradách«, které se mnohdy na hodinu cesty a více táhnou, dobytek už nepásli, a jinému také pásti nedovolovali. Protože pak více méně každý od kamenných prostor něco usurpoval — prihvatio — a sám usurpovaný pozemek bránil, mlčel i v příčině pozemků, jež usurpovali jeho sousedé,

a respektoval i cizí »zabrany«; jinak by se byl proti usurpaci se strany svého komšije (souseda) ozval, protože pozbyl práva pastvy na usurpovaném pozemku.

Ograda za několik let vypadaly zcela jinak než původně. Držitel pozemek ten po možnosti i dále čistil a kamení vylamoval, a tak se vytvořila mezi krasem místa, byť i jako dlaň, kde bujně rostla tráva, kterou držitel včas požal, po případě kosou posekl a získal seno. T. zv. trnje, kotrče od dubů, jasanů, habrů atd., jsouc od koz již chráněno, vzmohlo se záhy, a během 8—10 roků vyrostly mezi kamením malé háječky, v nichž, když byly řádně prosekány, rostla opět tráva. To se dálo již dávno za turecké vlády.

Jestliže však čifčija podobný pozemek pro sebe vyčistil a ohradil a měl z něho užitek, sušil seno, sekal dříví, měl od včel, které na bohaté květeně nacházely hojnost pastvy, dostatek medu atd., tu přišel aga a řekl: Dragi Trivo! Ti si ovaj krš zabranio. Zemlja je moja, a ne tvoja. Ja ću ti zemlju ostaviti, ali ti mi moraš dati nekakvu fajdu od zemlje. Eto Simo meni daje stranu sjena i tovar drva! Ako hoćeš ti dati, neko ostane kod tebe, ako nećeš, ja ću dati Simi! — Trivo za starých tureckých časů byl by nenašel u úřadu zastání, a protože se s pozemkem tím lopotil, a výsledek svého potu nechtěl ponechati Simovi, musel volky nevolky žádaný poplatek slíbiti.

Za 2—3 roky, když pozemek vypadal ještě lépe, přišel aga: Daj mi, Trivo, još 3 oke meda! Za několik roků zase: Daj mi 5 oka masla, 10 oka sira! A za několik let: Daj mi 5 drama svile (hedvábí)! A Trivo musel dát.

Poplatek takový se nazýval ogradarina nebo také travarina. Musel-li držitel pozemku dáti ovci, kozu nebo jiný kus drobného dobytka — brav —, zvala se a zove se dosud taková česimová dávka »zaoblica«.

Pozemky a dávky ty byly po okupaci předmětem prudkých sporů mezi kmety a agy. Kmeti cítili bezpráví v těch dávkách, protože pokládali zabrané pozemky za část mery a nikoli za vlastnictví agovo, a zdráhali se dávky platit, doufajíce, že nová vláda bude cítit s nimi a uzná, že nátlak agy za turecké vlády byl nespravedlivý, a že tudíž nová vláda dávky ty zruší. Vláda jejich stanoviska nezaujala a řekla: Dávky ty byly na základě svobodného ujednání smluveny, a musí se tudíž i nadále agovi dávati. Spory ty se skončily r. 1882 nebo 1883 [1])

Stanovisko vlády bylo správné. Když totiž za turecké vlády již v třicátých letech XIX. stol. předsevzat byl v Hercegovině popis půdy, a úřední komise vydávaly na přihlášené pozemky

[1]) Eklatantní případy byly mezi agou Čišićem z Mostaru a kmety v osadách Burmazi a Bjelovići v okresu Stolackém.

tapije, někteří begové v Hercegovině, zvláště ve Stolci přihlásili celé latifundie zmíněných kamenných moří, nic si z toho nedělajíce, že snad budou platit zemljarinu, a dostali za tehdejší doby velmi lehce tapije. Tím ovšem latifundie ty staly se jejich vlastnictvím a oni mohli za užívání jich žádati poplatek.

Pozemky řečené byly většinou volné, t. j. nebyly pod kmety, a aga mohl tudíž se sedláky smlouvat podle okolností poplatky, jaké za tehdejšího extensivního hospodářství byly možné. Peněz v oběhu mnoho nebylo, platilo se tedy in natura: seno, dříví, med, sýr, máslo, vlna, drobný dobytek (jehňata, kůzlata, kozy, ovce; t. zv. zaoblica), hedvábí (pěstovalť se na podobných pozemcích i bourci), sláma a rozličné domácí výrobky, jako plátno, dřevěné lžičky atd. Vše to se nazývalo travarina.

Poplatky ty stále rostly. Přešel-li však pozemek pod kmetské právo, byl poplatek už stálý, aga jej zvýšiti nemohl a nemohl také pozemek ten jinému dáti k užívání.

Od kmetského poměru liší se poměr pridržnický:

1. svou dočasností;

2. svou obligační povahou;

3. tím, že poměry pridržnické nejsou upraveny podobným zákonem, jako právo kmetské, následkem čehož rozhoduje v prvé řadě smlouva, a není-li v ní dostatečných ustanovení, tedy právní obyčej;

4. tím, že pro dávky pridržnické není stanoveno žádné nepřekročitelné maximum jako pro dávky kmetské (v sef. nařízení);

5. tím, že pridržnikům nenáleží právo přednosti, resp. retraktu při prodeji pozemků držených právem pridržnickým;

6. oprávněným subjektem.

Ad 1. dlužno však poznamenati, že v některých okresích Hercegoviny a v menší míře i v Bosně vyskytují se pridržnické poměry, které svým dlouhým trváním blíží se velice poměru kmetskému. U poměru pridržnického vešlo totiž namnoze v obyčej, neurčovati při uzavírání smlouvy její trvání, vyhraditi však oběma stranám každý rok po žních výpověď. Poněvadž však v některých krajinách ani jedna ani druhá strana nedávala po řadu let ze smlouvy výpověď, nastala domněnka, že výpověď není v tom případě, plní-li pridržnik řádně své povinnosti, vůbec ani možná. Poměr pridržnický sblížil se tu velice s poměrem kmetským.[1])

[1]) Srv. výn. zems. vl. ze 27. srpna 1880 č. 19.770 v příčině agrárních sporů v Hercegovině: Ferner beklagten sich die Agas, dass sie in den Bezirken Ljubinje und Trebinje viele solche Grundstücke besitzen, welche sie niemals an Kmeten als Kmetengründe, sondern an einzelne Leute, welche sie priorci nennen, von Jahr zu Jahr verpachtet haben. Diese Pächter

Ad 2. Obligační povaha poměru pridržnického jest důsledkem dočasnosti jeho. Pro tuto svou povahu nezapisuje se poměr pridržnický do pozemkových knih jako poměr kmetský.

Ad 3. uvésti sluší nař. zems. vl. z 5. února 1884 č. 1699/I. (sb. z. a n. 1884 č. 10.), právní předpis, týkající se projednávání a rozhodování sporů z právního poměru priorců čili pridržniků,[1]) dále nař. zems. vl. ze 22. ledna 1888 č. 2602/I. a z 22. dubna 1886 č. 18.042/I, o nichž je řeč níže.

Ad 4. Že limitování pozemkových dávek při poměru pridržnickém odpadá, vyplývalo by již z nebytí zákona o dočasné colonii partiarní, i kdyby zákon o řízení ve věcech agrárních neměl v té příčině výslovného předpisu. (§ 36.)[2])

Požadování vyšších pozemkových dávek z pozemků užívaných právem pridržnickým vysvětluje se tím, že statkáři nejsou nuceni ponechati své pozemky pridržnikům k užívání, následkem

---

durften sie zu jederzeit vom Grundstücke entfernen und haben dazu nicht so, wie bei den Kmeten die Intervention der Behörde benöthigt; jetzt aber verbieten die Bezirksbehörden die Hebung der Pächter (priorci) und es wird den Agas aufgetragen, diese Pächter ebenfalls nach der Art der Kmeti zu behandeln.

[1]) Das hohe gemeinsame Ministerium hat mit Erlass vom 21. December 1883 Z. 6726/I. B. H., bezüglich der Streitigkeiten, welche aus dem insbesonders in der Hercegovina vorkommenden Rechtsverhältnisse der Priorci oder Pridržnici entspringen, in Erwägung, dass diese Angelegenheiten, obwohl sie hinsichtlich ihres Rechtsgrundes nicht aus dem Kmetenverhältnisse entspringen, doch in ihrer äusseren Form demselben ähnlich sind, und da die Erhebungen, welche infolge der auf die Rechte und Pflichten der Priorci bezüglichen Klagen nöthig werden, kürzer und zweckmässiger durch die politischen als durch die Gerichtsbehörden vorgenommen werden können, angeordnet, dass dieselben in Hinkunft im politischen Wege auszutragen sind, und dass die politischen Behörden, bei dem Umstande, als das bezeichnete Rechtsverhältnis mit dem Kmetenverhältnisse nicht identisch ist, und daher nicht auf Grund der Verordnung vom 14. Sefer 1276 zu beurtheilen kommt, die Entscheidungen in derlei Streitigkeiten nur nach den geschlossenen Verträgen und insoweit dieselben nicht constatirt werden können oder lückenhaft sind, nach der zu erhebenden localen Gepflogenheit zu fällen haben.

[2]) Wird zwischen den Parteien über den Streitfall ein Vergleich abgeschlossen (§§ 16—18 dieser Verordnung), so ist derselbe vom verhandelnden Beamten zu Protokoll zu nehmen . . . . .

Der verhandelnde Beamte hat jedoch darauf zu achten, dass die im Vergleiche seitens des Kmeten eingegangenen Bedingungen im Rahmen der Verordnung vom 14. Sefer 1276 bleiben, welche insbesondere das Maximum der Leistung des Kmeten normirt.

Eine Verletzung dieser Bestimmungen würde die jederzeitige Anfechtbarkeit des Vergleiches im Wege der Klage zur Folge haben (§§ 40 und 42).

Hinsichtlich der Priorcen (Pridržnici), dann hinsichtlich eines vereinbarten Česims, der Abgaben von einer Ograda und dergleichen — welche Verhältnisse in der Šefer-Verordnung nicht vorgesehen sind — findet die obige Beschränkung keine Anwendung.

čehož mohou kdykoli poměr pridržnický rozvázati a ponechati pozemky tomu, kdo nabízí dávky vyšší.

Ad 5. Právo přednostní, resp. retraktní, jež by náleželo pridržnikovi na základě poměru pridržnického, nemohlo se vyvinouti pro krátkodobost poměru toho. Nestojíť pridržnik jako dočasný uživatel cizí nemovitosti k nemovitosti této v poměru tak úzkém jako kmetská rodina, která tím, že po dlouhou dobu, někdy vůbec od nepaměti vzdělává jistou půdu a má k ní obsáhlá požívací práva, má také veliký zájem, aby dotčená půda nepřišla z jejích rukou. Že pridržnikům nenáleží speciální předkupní, resp. retraktní právo k nemovitostem drženým právem pridržnickým, vysloveno bylo v rozh. zems. vl. z 21. srpna 1892 č. 46.377/I.[1])

Ad. 6. Kdežto při právu kmetském jest oprávněným subjektem celá kmetská rodina, může právo pridržnické náležeti nejen celé kući selské, nýbrž i j e d i n é o s o b ě.

Vyjímajíc dotčené karakteristické známky, kterými se poměr pridržnický liší od práva kmetského, jsou si oba druhy bosensko-hercegovského podílnického nájmu půdy velice podobny. Majíť jeden a týž základ právní: kapitál spojuje se s prací, a o výsledek dělí se obě strany podobně jako při poměru společenském. Vzniká tu, jak se již Gajus vyslovil, jus quasi societatis (viz str. 5.). Proto platí o poměru pridržnickém namnoze táž právní pravidla jako o právu kmetském.[2]) Pridržnik na př. je podobně jako kmet povinen vzdělávati půdu danou mu »u pridrž« a odváděti statkáři, který se tu rovněž nazývá agou nebo gospodarem, smluvenou nebo usuální alikvotní část úrody. Skoro úplně splývá na prvý pohled poměr pridržnický s právem kmetským tenkráte, bývá-li v některých krajinách neustále mlčky obnovován, tak že se zdá býti poměrem dědičným.

Jinde zase blíží se právo pridržnické obyčejnému poměru pachtovnímu. Býváť někdy při poměru pridržnickém od principu smlouvy společenské, dle něhož pridržnik odváděti musí podílové nájemné (hak), upuštěno, a místo toho zavádí se kesim buď plodinový nebo peněžný.

Dlužno také poznamenati, že poměr pridržnický, který jest v okupovaných zemích, zvláště v Bosně mnohem méně rozšířen než

---

[1]) Van-Zel, u. m., str. 9., VIII. Vorkaufsrecht; Karszniewicz, u. m., str. 124.

[2]) Z důvodu toho praví Karszniewicz, u. m., str. 118: Abgesehen von den wesentlichen Unterschieden . . . . ., welche zwischen dem Kmetenrechte und dem landesüblichen Bestandvertrage — tak nazývá autor totiž pridržnický poměr — herrschen, finden erfahrungsgemäss die sich auf das Kmetenrecht beziehenden Gepflogenheiten und die diesbezüglichen, sich an das Gevohnheitsrecht anlehnenden Gesetze auch auf den landesüblichen Bestandvertrag ihre analoge Anwendung. D a s K m e t e n r e c h t i m o b j e k t i v e n S i n n e k a n n d a h e r b e d i n g t a l s e i n e w e i t e r e R e c h t s q u e l l e in Ansehung des landesüblichen Pachtvertrages b e t r a c h t e t w e r d e n.

poměr kmetský, neobjevuje se vždy ve své ryzí formě. Bývať často kombinován s jinými obligačními poměry a tím nabývá rozličných forem. Někdy spojen jest s obyčejnou smlouvou pachtovní. Hospoda na př., při níž jsou jisté pozemky, propachtuje se pridržnikovi za pachtovné v penězích, a z pozemků se žádá hak. Ačkoli hospoda tvořila původně hlavní předmět smlouvy, a pozemky jen předmět vedlejší, může se během času státi, že pridržnik hledí si polního hospodářství do té míry, že pozemky jsou mu hlavním pramenem výživy, a hospoda zaujme místo podružné.

Jindy spojen bývá poměr pridržnický se smlouvou námezdní. Zřízenci a sluhové agovi dostávají totiž místo platu k používání jistou část půdy. Osoba stojící v takovémto poměru k agovi nazývá se kmet na posluh, hizmečar na kmetski način a p. V případě tomto běží vlastně o poměr námezdní, při němž mzdu v nedostatku peněz repraesentuje právo užívati zaměstnavatelových pozemků.

V jiných podobných případech zaujímá zase prvé místo poměr pridržnický a podružně s ním spojen jest poměr námezdní. Nescházejí totiž příklady, že někdo vezme »u pridrž« cizí pozemky a jako aekvivalent za jich užívání zaváže se platiti vlastníkovi jen zcela nepatrné pozemkové dávky a vedle toho konati mu jisté služby.

Jindy zase sbližuje se pridržnický poměr do té míry s poměrem společenským, že s ním takořka splývá, což dokazuje lidový název sedláka najímajícího takovým způsobem cizí půdu (ortak, t. j. společník). Vlastník pozemku dává totiž sedlákovi nejen půdu, nýbrž přispívá mu i osevem a celým nebo částečným inventářem, pící pro dobytek atd. Výtěžek dělí se smluveným způsobem na základě pravidel o společenské smlouvě.[1])

Podobně jako kmetovi náleží i pridržnikovi, který na pridržnické půdě zřídil stavby a sady a způsobil jakékoli meliorace, náhrada za vynaloženou práci a kapitál. Záleží-li meliorace ve vyklučení lesní půdy a ve hnojení pozemků, poskytuje se pridržnikovi náhrada obyčejně tím způsobem, že pridržnická smlouva se uzavírá bez výpovědi na několik let (2—4 roky).[2])

Výpověď z pridržnického poměru dává se obyčejně o žních.

Zanedbává-li pridržnik půdu odevzdanou mu k užívání, není potřebí, aby jej aga žaloval a teprve po provedeném sporu jej zbavil půdy. Stačí prostá výpověď pridržnického poměru.

Také spory vznikající z poměru pridržnického náležejí podobně jako spory z poměru kmetského nikoli před soudy,

---

[1]) Kombinované způsoby pridržnického poměru uvádí Karszniewicz, u. m., str. 129—131.

[2]) Karszniewicz, u. m., str. 123. a 125.

nýbrž před úřady politické. Srv. nař. zems. vl. z 5. února 1884 č. 1699/I. Ačkoli dle tohoto nařízení mohly pridržnické spory rozhodovány býti původně jen ve dvou instancích (před okresními a krajskými úřady), byly nař. zems. vl. ze 22. ledna 1888 č. 2602/I. (věst. z. a n. 1888 č. 11.) připuštěny rekursy i k zemské vládě. Dle nař. zems. vl. ze 22. dubna 1886 č. 18.042/I. náležejí do kompetence polit. úřadů i spory z takových česimových smluv, kterými se mění původně smluvený hak v česim, jinak však zůstávají netknutými ostatní podmínky smlouvy pridržnické.

Přílohy.

Považovali bychom práci svou za neúplnou, kdybychom nepřipojili několik příloh, jimiž se obsah její doplňuje a osvětluje. Čtenářstvo naše jest příliš vzdáleno od území a právních poměrů, jimž jest věnována tato kniha, a proto nebude zbytečno, doplňujeme-li spis svůj několika přílohami. Čtyry z nich týkají se kmetských smluv, pátá jest knihovním výpisem o kmetské usedlosti.

K příloze páté není třeba delších výkladů. K tomu, co poznamenáno bylo na str. 54. a 64. o zapisování kmetského práva do pozemkových knih, dodáváme, že knihovní zákon bosenskohercegovský není vlastně nic jiného než zdokonalený zákon rakouský. Na listu držebnosti *A* označena jest každá parcela svým zvláštním pojmenováním, a mimo to zapsána jest její výměra. Listy *B* a *C* nevykazují nijakých zvláštností. To, co jest v příloze vyznačeno kursivou, podtrženo jest v knihách, resp. zapsáno jest v poznámce (opaska) červeným inkoustem.

Naproti tomu prvé čtyry přílohy (kmetské smlouvy) doprovoditi třeba větším výkladem. Příloha č. 1. podává text česimové smlouvy z doby předokupační. Aga a čifčija umlouvají místo haku peněžný česim. Pro zajímavost věci uveřejňujeme snímek této tureckosrbské smlouvy a vedle toho i transkripci srbského textu v latince spolu s českým překladem. Jak ze snímku viděti, platí za originál text turecký, který jest opatřen podpisy stran; znění srbské jest pouhým nepodepsaným překladem. Text i dikce smlouvy prozrazují, že pisatel byl celkem právních forem zhola neznalý. Byl to nějaký muslimán, který uměl psát turecky a starým bosenskosrbským pravopisem.

Ke smlouvám kmetským z doby okupační třeba uvésti toto: Za okupace r. 1878 operoval v Hercegovině od Dubrovníka směrem ke Gacku, Nevesini a Bileku generál Jovanović. Jovanović pustil se s tehdejšími insurgenty do vyjednávání, a jak se v Hercegovině

všeobecně tvrdí, slíbil jim, že po okupaci bude hak zrušen, a že se všichni čifčijové stanou svobodnými sedláky. Na to všichni povstalci složili na »Goričském polji« u Trebině zbraň, odebrali se do svých domovů a povolali své rodiny z Černé Hory a Dalmacie domů.

Poněvadž v jižní Hercegovině povstání vypuklo a tam také nejvíce zuřilo, byla celá krajina, hlavně okresy Nevesiňský, Gacký, Bilecký a Trebiňský úplně spustošeny. Vláda musela sedlákům objednat dobytek, obilí k osetí a hospodářské nářadí a dávat jim do prvých žní podporu na živobytí v naturáliích, t. zv. tajin.

Na to začalo rovnání agrárních poměrů. Pro Hercegovinu bylo ustanoveno 10 zvláštních komisařů (Commissäre für repatriierte Flüchtlinge), jejichž hlavním úkolem bylo, aby urovnali poměry mezi agou a kmety hlavně na základě seferského zákona a práva obyčejového a především, aby sepsali písemné smlouvy kmetské, které by byly pevným základem pro další hospodářské poměry.

Mezi kmety nastal veliký poplach. Odvolávali se na slovo generálovo, avšak marně. Generál již tu nebyl, a nikdo jiný o slibu jeho nevěděl. Kmeti chtěli býti svobodnými sedláky a smlouvy podpisovati se zdráhali. Vláda nutila je k podpisu tím, že jim odnímala podporu. Spor tento vlekl se až do r. 1882 a byl hlavní pohnutkou povstání téhož roku. Záminkou povstání anebo jen pohnutkou vedlejší byl branný zákon a odvod r. 1882.

V okrese Trebiňském byl starý kmetský poměr zaveden celkem hladce, a kmetské smlouvy byly většinou od agů i kmetů podepsány. Hůře bylo v Bileći, Gacku a Nevesini. Tam kmeti na úřad ani dostaviti se nechtěli. Úřady, jež byly tehdy spravovány vojensky, našly zvláštní formulku. Jmenovaly generálního zástupce pro kmety a generálního zástupce pro agy a s těmi uzavíraly bez kmetů a agů kmetské smlouvy. Majíce takto volnou ruku, změnily ve prospěch kmetů hak. Tak v okrese Gacko zavedli místo čtvrtiny pětinu, ba někde dokonce sedminu neb osminu (viz str. 67. a 78.) a v Bileći místo třetiny čtvrtinu.

Repatriačními komisaři byly většinou osoby středního společenského postavení z lepších kruhů, avšak bez vědeckého vzdělání. K řešení tak důležité otázky, jako otázka agrární, byli tudíž tak málo povoláni jako vojáci, kteří měli v ruce politickou správu. Také znalost agrárních poměrů, zákona a právních obyčejů jim asi úplně scházela. Dle toho vypadaly i smlouvy, jež se uzavíraly mezi agy a kmety před zvláštní komisí. Jak viděti z příloh č. 2.—4., nebyly ony komise stejné. Zavedeny byly jen pro některé okresy v Hercegovině, a v Bosně, tuším, jich nebylo. Bylyť právě v Hercegovině poměry nejrozháranější.

Komise počaly pracovati v zimě 1878—1879. Daly si nalitografovat formuláře, které pak jen vyplňovaly. První formulář

uveřejňujeme jako příl. č. 2. Co jest vytištěno kursivou, bylo do formuláře vepsáno. Že nápisy »Pachtvertrag« a »Zakupna pogodba« jsou nesprávné, není třeba ani podotýkat.

Když formuláře vyšly, a komise nemohly si včas opatřiti nových, počaly pracovati sumárně. Sestavily jakýsi výkaz (příl. č. 3.) a vyplňovaly pouze jednotlivé rubriky. Pro kmetský poměr uveden tu italský výraz Colone. Jak viděti, téměř všude v rubrice deváté podepsán jest Arsen Miskin (cyrilicí). Byl to patrně člen komise (medžlis, důvěrník) Tam, kde v deváté rubrice podpisy chybějí, nedošlo zajisté mezi agou a kmetem před onou komisí k narovnání, a věc ponechána pozdějším dobám, když zmíněné komise již byly zrušeny.

Jak nedůkladně, na chvat, neprávnicky tyto komise pracovaly, vidět nejlépe z této druhé formy z r. 1879. Za příčinou ukrácení podáváme z úředního seznamu jen přehled o několika kmetských statcích.

R. 1880 měly komise již nové litografie s textem jenom chorvatskosrbským (příl. č 4.). Tentokráte zapisovaly se smlouvy již do zvláštních protokolů, každá pro sebe. Komise měla více členů. Předsedal sám brigádník, generál Babich, referentem byl Konst. Hoppe, podepsaný již na příl. č. 2. a 3.

Forma tato byla správnější a lepší než forma prvá (příl. č. 2.) a zejména forma druhá (příl. č. 3.). Pan Hoppe měl také již větší praxi. A poněvadž bylo více důvěrníků přibráno, vysvítá z toho, že sama vláda kladla na věc větší váhu. I v této příl. č. 4. vyznačeno jest kursivou, co bylo do litografovaného formuláře vepsáno. Vzhledem k tomu, že podáváme český překlad smlouvy z doby předokupační (příl. č. 1.), jakož i k tomu, že příl. č. 2. sepsána jest německy a chorvatskosrbsky, upouštíme od českého překladu příl. č. 4., majíce za to, že i čtenář neznalý srbštiny, přečte-li si příl. č. 1. a 2., porozumí i výrazům opakujícím se v příl. č. 4.

چفتلکات ایله مستأجرلری بیننده عقد اولنه‌جق مقاوله‌لر ایچون
[illegible] ورقه مخصوصه‌در

طرفینه عائد اولان هر نوع شرائطی تماماً درج اولنه‌جقدر

[illegible] اوله‌رق [illegible] ذی الحجه ١٦ [illegible]

[illegible] چفتجیان [illegible]
[illegible]
[illegible] سنوی [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] اشبو قونطراتو سنده [illegible]
[illegible] چفتجیان [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] اشبو قونطراتو سنده [illegible]

[illegible] ذی الحجه ١٦ [illegible]

[illegible]

Transkripce.

Osobitni list

po nahodku stavljenî načinâ midju čifluk sahibijama i čifčijama zaradi pisanja ugovornî senetâ [1]) izdajući se brez plaće

U

istom ima se složno popisati skupa (?) strana dopadajući načini. U budućnosti ništa ne odlučeno.

Pri menom Tomo i Špiro Marić u Sotorini o (?) čivčija, kako se nalazi iz Trebinja Kapetanovića Osmana i Asana i Demeragića Muharema, što se nalazi zemlje nji(h)ove u našemu ziratu u selu Malti na mesto tretine po grošâ sto i osamdeset i četiri na godinu osamdesete i pete godine vaktom i zemanom [2]) prez ni malo štete s našom voljom, da imamo čistiti. Pa i mi Kapetanovići Osman i Asan i Muharem Demeragić rečenu zemlju po rečenome ugovoru na mesto tretine na godinu po grošâ sto i osamdeset i četiri prez ni malo štete da nam imadu čistiti, rečenijem čivčijama Tomo i Špiro Marić na kmetovsku dadosmo, i dok nam učiste, da mu nemamo ništa reći. Nakon ovoga ugovora, koji gogj prestupi po kanunu [3]) da mu se ima ića učiniti [4]). Razi [5]) bismo i potvrdismo se svojijem mu(h)orovima i podpisima jedan drugme dadosmo.

Český překlad.

Zvláštní list,

který se za příčinou sepisování smluv uzavíraných mezi statkáři (vlastníky čiftluků) a kmety vydává bez poplatku.

V něm (v témž) mají se společně vypsati na obou (?) stranách učiněná prohlášení (závazky, »způsoby«). Pro budoucnost neustanoveno nic.

My, Tomo a Špiro Marićové, kmeti ze Sotoriny, zavazujeme se, že půdy Osmana a Asana Kapetovićů a Muharema Demeragiće z Trebinje, jež se nalézá v našem ziratu (vzdělávání) ve vsi Maltě, místo třetiny budeme na věčné časy dobrovolně platiti bez nejmenší škody ročně 184 groše. Rovněž i my, Kapetanovići Osman a Asan a Muharem Demeragić řečenou půdu řečenou úmluvou místo třetiny dali jsme za 184 groše ročně bez nejmenší škody kmetským právem řečeným kmetům Tomovi a Špirovi Marićům s tím, že jim nemáme dáti z této smlouvy výpověď, dokud budou uvedenou sumu platiti. Na konci této smlouvy ujednáno, že tomu, kdo by tuto úmluvu přestoupil, má po zákonu dána býti výpověď. Dohodli jsme se a stvrdili jsme úmluvu svými pečeťmi a podpisy, a jeden druhému jsme ji dali.

V tureckém textu jsou tyto podpisy:

Osman Kapetanović,
Hasan Kapetanović,
Muharem Demeragić,
Tomo Marić,
Špiro Marić.

Smlouva sepsána podle tureckého textu v měsíci zilkide 1285, t. j. dle našeho letopočtu 1867.

---

[1]) Senet = listina.
[2]) Vakat = čas; zeman je synonymum.
[3]) Kanun (z řec. κανων) = zákon.
[4]) Iću činiti = dáti výpověď.
[5]) Razi = spokojený, dorozuměný.

Kadiluk Trebinje.

No. 1.

D

Ortschaft / Mjesto — *Nevada.*
Haus Nro. / Kućni broj — .

Pachtvertrag

abgeschlossen am *16. März 1879* zwischen Pächter *Mijo Novaković Jovov aus Nevada* und dem Grundherrn *Vuko Gojšina Mićanov* aus Jasenica.

Mit diesem Vertrage verpflichtet sich der Pächter *Mijo Novaković* sowie der Grundherr *Vuko Gojšina* zu nachstehenden, für sich und ihre Nachfolger giltigen Verbindlichkeiten:

Die zukünftige erbliche Pachtung, welche in nachstehenden erblichen Grundstücken, Baulichkeiten und Einrichtungen besteht, wird dem Pächter

Mijo Novaković Jovov übergeben, respective von demselben übernommen. Grundstücke u. z.
»Pod nevagje« mit 4 oka,
»Okrugla dolina« mit 2 oka,
»Duboka dolina« mit 2 oka,
»Pod osojem« mit 5 oka,
»Mršići« mit 5 oka,
»Slajev do« mit 1 oka,
»U krčima« mit 1½ oka,
»Smaljanac« mit 3 oka,
»U kućištima« mit 1, oka
»U vrtu« mit 1½ oka,
»Na drugom docu u vrtu« mit ½ oka Saat.

Das von dem Pächter bewohnte Haus ist Eigenthum des Grundherrn.

A. Verbindlichkeiten des Pächters.

1. Bei der Übernahme des Pachtgutes verpflichte ich mich, dem Grundherrn die Grundstücke

Zakupna pogodba

sklopljena na *16. Marta 1879.* megju kmetom *Mijom Novakovićem Jovovim iz Nevade* i vlastnikom *Vukom Gojšinom Mićanovim iz Jasenice.*

Sa ovom pogodbom obvezuje se toli kmet *Mijo Novaković* koli vlastnik *Vuko Gojšina* za se i za svoje nasljednike pristati sljedećim dužnostima.

Buduć nasljedno kmetstvo, koje sastoji iz sljedećih zemalja, zgrada, priregjenja, te biva kmetu

Miju Novakoviću Jovovu ustupano a od istog dotično primljeno: komada zemlje:
»Pod nevagje« sa 4 oke,
»Okrugla dolina« sa 2 oke,
»Duboka dolina« sa 2 oke,
»Pod osojem« sa 5 oka,
»Mršići« sa 5 oka,
»Slajev do« sa 1 oku,
»U krčima« sa 1½ oku,
»Smaljanac« sa 3 oke,
»U kućištima« sa 1 oku,
»U vrtu« sa 1½ oku,
»Na drugom docu u vrtu« sa ½ oke sjemena.

Kuća, u kojoj kmet stanuje, pripada vlastniku.

A. Obvezanja kmeta.

1. Sa primanjem kmetskog dobra obvezujem se, da ću zemlje dobro i marljivo obragjivati a od

auf das beste und sorgfältigste zu bearbeiten, von dem Ertrage nach der Drescharbeit *ein Drittel* des reinen Ertrages nach Abschlag des gesetzlichen Zehentes zu entrichten und diesen Antheil in das Haus zuzuführen, *die Hälfte des Samens* (: *Bijelo sjeme* :) *verpflichte ich mich selbst, — bei der Kukuruz-, Hirse- und Heidensaat jedoch den ganzen Samen beizustellen.*

2. Verpflichte ich mich die Ernte nicht ohne Vorwissen des Grundherrn einzuheimsen, um es demselben zu ermöglichen, persönlich oder durch einen Vertreter bei der Theilung der Frucht zu erscheinen.

3. Sollte ich das Pachtgut, auf dem ich mich befinde, verlassen wollen, so verpflichte ich mich diese Absicht erst nach Beendigung der Drescharbeit dem Grundherrn bekannt zu geben.

4. Die Reparaturen der von mir selbst erbauten mir als Eigenthum gehörigen Wohn- und Wirthschaftsgebäude verpflichte ich mich, insolange diese nicht durch neue, von dem Grundherrn erbaute ersetzt werden, im Falle der eintretenden Nothwendigkeit zu besorgen.

prihoda nakon vršidbe i pošto se bude odbila zakonita desetina dati ću vlastniku čistu *tretinu* — i taj dio prinijeti u ujegovu kuću. *Od tako zvanog bijelog sjemena obvezujem se dati polovinu a cijelo od kukuruza, prosa i sjerka.*

2. Prije neg budem vlastniku javio, obvezujem se, da neću dići rod sa zemlje, i to svrhom, da vlastnik glavom ili po svom pouzdaniku pristupi k dijelenju prihoda.

3. Budem li ja naumio dići se sa zemlje, na kojoj se nalazim, obvezujem se, da ću tu moju namjeru javiti vlastniku nakon dovršene vršidbe.

4. Zgrade od mene sagragjene i meni ko moja vlastitost pripadajuće obvezujem se, da ću sam popravljati, ako do potrebe bude, i ako vlastnik nebi naumio novih sagraditi.

B. Verbindlichkeiten des Grundherrn.

1. Als Gegenleistung des Vorstehenden verpflichte ich mich dem Pächter vorbezeichnete Grundstücke zum freien zu überlassen, wofür er mir den dritten Theil des Reinertrages der Ernte nach Abschlag des gesetzlichen Zehentes abzuführen hat.

2. *Die Hälfte des Samens mit Ausnahme von Kukuruz, Hirse und Haide, welche der Pächter selbst*

B. Obvezanje vlastnika.

1. Nasuprot, pri dosle imenovanom dužnostim kmeta, obvezujem se istomu gori opisane zemlje na slobodno obragjivanje ustupiti, sa kojih će mi on treći dio čista prihoda davati, iza kako se bude odbila zakonita desetina.

2. *Obvezujem se s moje strane dati kmetu polovinu tako zvanog bijelog sjemena, dočim kmetova je*

zu liefern hat, verpflichte ich mich demselben als Aussaat beizustellen.

3. Die von mir erbauten und dem Pächter zur Nutzniessung überlassenen Wohn- und Wirthschaftsgebäude verpflichte ich mich auf die Dauer des Pachtvertrages in vollkommen gutem Zustande zu erhalten.

Im Falle der Pächter das Pachtgut verlassen wollte, verpflichte ich mich demselben die von ihm erbauten Baulichkeiten nach behördlicher Abschätzung derselben in vollem Schätzungswerthe abzulösen.

Damit bei der Abschätzung ein gerechtes Verfahren eingehalten werde, verpflichte ich mich in einem solchen Falle zwei Vertrauensmänner für mich der Abschätzungs-Commission zur Verfügung zu stellen und überlasse es dem Pächter, sich in gleicher Weise durch zwei Vertrauensmänner bei der Abschätzung vertreten zu lassen.

Im Falle von Meinungsverschiedenheiten unter den gewählten vier Vertrauensmännern können sich diese zur vollen Austragung der Angelegenheit durch einen fünften Vertrauensmann ihrer eigenen Wahl verstärken.

4. Auch verpflichte ich mich die Bewässerung der Grundstücke, wenn diese nach der Lage derselben nothwendig und möglich ist, selbst zu besorgen.

5. Ausser der Bebauung der Felder beanspruche ich keine Gratisdienstleistungen des Pächters.

6. Von den zum Wirthschaftsgebäude des Pächters gehörigen Gemüsegärten beanspruche ich keinen Antheil, hiebei bemerke

briga, da nabavi ono za kukuruz, proso i sijerak.

3. Zgrade, koje sam ja sagradio a kmetu na uhar i za porabu ustupio, obvezujem se za vrieme pogodbe u potpuno dobrom stanju uzdržavati.

Ako bi pako ovaj od svojeg kmetstva odstupio, obvezujem se, da ću sve radnje i poboljšanja od njega uvedena i njemu pripadajuća isplatiti, i to u onoj podpunoj mjeri, kako vlast bude procijenila.

Da se pri procjenbi pravični postupak uzdrži, obvezujem se, da ću u takovu slučaju dva vještaka (poštena čovjeka) odabrati i komisiji opredijeliti, prosto kmetu kroz druga dva vještaka prisustvovati procjenbi.

Ako se u mnjenju vještaka kakva prepirka dogodi, ona će četvorica, da se prepirka podpuno prekine, imenovati posebnim svojim izborom jednoga petoga vještaka.

4. Nadalje obvezujem se, da ću natopiti t. j. navesti vodu na zemlje, i to po položaju iste i po mogućnosti.

5. Osim obragjenja zemlje ne iziskujem ikakve druge bezplatne službe sa strane kmeta.

6. Od kućnih vrta, koji leže oko kmetova stana, neiziskujem ikakvog djela, i opažam naročito, da ću se odreći svakog traženja,

ich ausdrücklich, dass ich nur dann auf den Fruchtgenuss des Gartens Verzicht leiste, wenn der Garten bloss das für die Wirtschaft des Pächters unumgänglich nothwendige Grünzeug liefert, und nicht mehr als *zwei* oka Aussaat beansprucht.

ako se na vrtu bude toliko sočivo (zelje) rodilo, koliko je kmetu neobhodno potrebito i koliko iznose *dvije* oke usjeva.

Sollte der Garten grösser sein, so beanspruche ich für den Uiberschuss den Eingangs stipulirten Ernteantheil.

Budeli vrt prostraniji, iziskati ću onaj dio, koji mi po ovoj pogodbi pripada.

7. Von den Obstbäumen beanspruche ich *den dritten* Theil der Ernte.

7. Od voća iziskujem *svakako treći dio* prihoda.

8. Im Falle des Besitz-Verkaufes übergehen die gleichen Verpflichtungen an den neuen Grundbesitzer.

8. U slučaju, da bi se zemlja prodala, jednaka će držanstva opstojati kod novog vlastnika.

Den in drei Parien abgefassten Pachtvertrag haben wir nach reiflicher Erwägung durch freies gegenseitiges Übereinkommen in Gegenwart der hiezu von der k. k. Regierung aufgestellten Commission abgeschlossen.

Ein Pare das Vertrages wird vom Grundherrn, das zweite vom Pächter, das dritte seitens der k. k. politischen Behörde in Aufbewahrung gehalten.

Ova pogodba, na troje prepisana, bi nakon točnog uvaženja slobodno i svojevoljno megju nama sklopljena u prisustvu komisije za to postavljene od c. kr. vlade.

Jedan prepis ove pogodbe ostaje u rukama vlastnika, drugi u rukama kmeta a treći biva uzdržan kod c. k. vlasti.

† *Vuko Mićanov Gojšina.*
† *Mijo Jovov Novaković.*
Coram me:
Babić v. r.
k. k. Bezirkshauptmannschafts-Kanzlist.

Obiger Pachtvertrag wurde in unserer Gegenwart zwischen dem Grundherrn *Vuko Gojšina Mićanov* und dem Pächter *Mijo Novaković Jovov* als für beide Theile bindend abgeschlossen.

Trebinje, am *16. März* 1879.

Türkisch. Unterschrift unleserlich.

Mušan Saradjić m. p.,
muktar.

Constant. Hoppe m. p.
Referent.

I. V.
Der Kaimakam Muhamed beg.

Fortl. Zahl	Des Grundherrn		Des Colonen		Kurze Beschreibung der Immobilien
	Name	Ort	Name	Ort	
1.	Adžović Avdo	Bihovo	Vukanović Gjuro Danilov	Bugovina	Lužak 40 oka, Plan, Dište 30 oka, Barica 10 oka, Podvor 8 oka, U Ljubavinama 35 oka, Vinograd 10 oka, U božićima (unbestellt) 25 oka, Vrti $1\frac{1}{2}$ oka. Das von dem Pächter bewohnte Haus ist Eigenthum des Grundherrn.
2.	Salohović Huso	Trebinje	Vukanović Gjuro Danilov	dto	Torina mit 30 oka, U barici 3 oke, U vojvodine bare 30 oka, U vojvodine druge bare 15 oka, Kaoci 20 oka, U Jasenju 10 oka, U Sćepanj njivi 10 oka, U Rudežu 30 oka, u Jezercima 4 oke....... Das von dem Pächter bewohnte Haus ist Eigenthum des Grundherrn.
3.	Čelović Risto	Trebinje	Vukanović Gjuro Danilov	dto	18 oka Pod Pantalijom crkvom.
4.	Zubčević Hasan Omerov	Rasovac	Vukanović Gjuro Damjanov	dto	Mramori 30 oka.
5.	Solimadžić Mehmed	Police	Vukanović Gjurica Savin	dto	Do mit 10 oka. Megjine 12 oka, Podvorci $2\frac{1}{2}$ oke, Ciepci (2 Stück) 8 oka, Vrti 5 oka. Kuća je kmetova.
6.	Arslanagić Mujaga	Arslanagić most	Vukanović Gjurica Savin	dto	Trap 15 oka.
7.	Ibro Agjović	Bihovo	Gjurica Vukanović Savin	Bugovina	U livadi 15 oka.

Trebinje,

Der k. k. Kaimakam:
(Unterschrift unleserlich.)

Bisheriges Verhältnis zwischen Grundherrn und Colonen	Zukünftiges Verhältnis zwischen Grundherrn und Colonen	Unterschriften	Anmerkung
Pošto se odbila desetina i sjeme, rod se dijelio na pola	Pošto se odbije sjeme i desetina iz komune, dijeliti će se rod na pola. Za to će aga namjestiti sjeme i davati će svake godine kmetu 30 oka izora. Iz vrta neće ništa uzimati.	† † Vukanović † Gjuro Арсен Мискин Avdo Agjović	Hoppe.
dto	Aga će dati kmetu vola, namjestiti će cjelo sjeme na zemlju, pa pošto se desetina i sjeme izvadi iz komune, dijeliti će se rod na polovinu. Za vrte davati će kmet 3 oke duhana. Aga će popravljati kuću kmetovsku.	† † Vukanović † Gjuro Arsen Miskin Turski podpis nečitljiv.	Iz vinograda aga neće uzimati nikakva djela za god. 1880, 1881, 1882 a nakon rečene 3. godine davati će mu kmet polovinu roda. Ako aga nebi predao tekom godine 1880 obećanog vola, namjestio sjeme na zemlju, popravio kuću kmetovsku i u obće ne izvršio držanstvo ovog ugovora, ostaje sporazumljeno megju strankama, da će kmet od ukupnog roda zemlje davati agi tretinu (treći dio). Hoppe m. p.
dto 1/2	Nach Abzug des Zehntes ein Drittel der Ernte.	Risto Čelović † † Vukanović † Gjuro Арсен Мискин	Hoppe.
dto.	Aga će za prvi put namjestiti cijelo sjeme na zemlju, a poslije svake godine vaditi će se ovo sa desetinom iz komune te.	† † Vukanović † Gjuro Арсен Мискин Asan Omerov Zubčević	Rod dijeliti na pola. Aga će davati svake godine 10 oka izora. Obvezuje se kmet, da će god. 1885 ustupiti zemlju kmetovsku Radi, malo-ljetnom sinu Gavrila Vukanovića, ako isti bude pri životu. To uglaviše stranke, kmet i aga, podpunim sporazumljenjem. Hoppe.
dto	Namjestiti će aga sjeme cijelo na zemlju, a svake godine vadit će se ovo sa desetinom iz komuna te rod dijeliti na pola.	† Vukanović Gjurica Solimagjić Mehmed	Aga će predati vol najdalje do Blagoviesti dojduće godine 1880. U slučaju, da to nebi učinio, dati će mu kmet tretinu (treći dio) od roda. Svakako aga ne zahtjeva ni sad ni u buduće iz vrta više nego tretinu (treći dio). Hoppe.
		† Vukanović Gjurica Savin	
		† Gjurica Vukanović Арсен Мискин	

19. juli 1879.

Hoppe,
Bez. Ref.

Kod C. K. Kotarske Oblasti.

Trebinje na 28. Sječnja 1880.

Prisutni:

Gosp. *Gjorgje vitez Babich,* c. kr. mjestni vojnički zapovjednik kao presjednik.

Konstant Hoppe, referent kao perovogja.

Stranke { *Ahmet Mujov Šahović iz Župe*, vlastnik.
Blagoje Gjuričin Stijačić iz Klobuka, kmet.

Opis zemalja:

»Radinov do« sa 45 oka usjeva, »Njivine« sa 2 oke usjeva, »Do pod Orašinom« sa 10 oka usjeva — »Krčevine«, sjenokos i na njemu pô kose sjena.

Pozvate stranke, da se po svojoj želji dobrim i prijateljskim načinom nagode, bi sklopljena megju njima sljedeća pogodba.

Zakupna pogodba:

megju *Ahmetom Mujovim Šahovićem iz Klobuka*, vlastnikom, i *Blagojem Gjurice Stijačića iz Klobuka*, kmetom, vrhu gori opisanih zemalja, za se i za svoje nasljednike pod sljedećim uvjetima.

1. Obvezuje se kmet, da će gori opisane zemlje obragjivati, a od prihoda, nakon vršidbe, i pošto se bude odbila zakonita desetina, *davati vlastniku čisti četvrti dio (četvrtinu).*

2. Prije neg bude vlastniku javio, obvezuje se kmet, da neće dići rod sa zemlje, i to svrhom, da vlastnik glavom ili po svom pouzdaniku pristupi k dijelenju prihoda.

3. Sve zemlje podate mu na kmetstvo obvezuje se kmet, da će raditi ko što se pristoji jednomu marljivomu težaku i ko što je običaj mjesta.

4. Sve zemlje (kuće, pojate, avlija i t. d.) popravljati će onaj, komu ko vlastniku iste pripadaju, a u slučaju, da bi se ove morale iz nova sagraditi, to će biti trošak gospodara zemlje, nemoj da kmet nebi to volio na svoje troškove poduzeti.

5. Od onijeh zemalja, koje su pod vrt sočivom ili zeljem obragjene, *obvezuje se kmet davati vlastniku čisti peti dio (petinu).*

6. Na ikakvo drugo, pod kojim bilo imenom, davanje ili službu nesmije jedna stranka drugu nipošto obvezati ili usilovati.

7. Bude li kmet naumio dići se sa zemlje, na kojoj se nalazi, biće njegovo držanstvo to javiti vlastniku nakon dovršene vršidbe.

8. U tom slučaju obvezuje se vlastnik, da će odobriti i nadoknaditi kmetu svako poboljšanje i radnju, koju ovaj bude učinio na zemlji, isplatiti mu vriednost istih u onoj mjeri, koju bude vještački sud (dobrih ljudi) ustanovio.

9. Ne budeli kmet točno obsluživao gori navedena držanstva, ili drugčije, zbog zanemarenog obradjivanja zemalja, nanio u prihodu kakvu štetu vlastniku, imati će ovaj pravo, da ga putem suda digne sa zemljišta, na kojem se kao kmet nalazi.

10. U svijem onijem u točki 8. i 9. navedenijem slučajima, koli poglavito za riješenje ma koje bilo zagjevice megju kmetom i vlastnikom imenovati će kompetentna oblast sud ljudî vještakâ, sastavljen od dva poštena čovjeka izabrana od vlastnika, dva od kmeta, a jedan peti izabran od kompetentne oblasti, koj zadnji, da bi se dalo nesporazuma megju ostalom četvoricom, pridružiće svoje mnjenje do većine glasova, i što se tako bude osudilo, obje stranke se obvezuju, da će točno ispuniti.

11. *U slučaju, da bi se zemlja prodala, jednaka će držanstva obstojati za novog vlastnika.*

Ova pogodba bi nakon točnog uvaženja slobodno i svojevoljno megju nama sklopljena, a u to ime svojeručno podpisana.

Ахмет Шаховић.

† *Blagoje Gjuričin Stijačić.*

Obiger Pachtvertrag wurde in unserer Gegenwart zwischen dem Grundherrn Ahmet Mujov Šahović aus Klobuk und dem Pächter Blagoje Gjuričin Stijačić aus Klobuk als für beide Theile bindend abgeschlossen. Eine gesetzlich beglaubigte gleichlautende Abschrift desselben wurde dem Grundherrn, eine zweite dem Pächter eingehändigt.

Von der k. k. Bezirksbehörde.

Trebinje, am 28. Jäner 1880.

† Rade Prodibok, član medžlisa. — Томо Деретић в. р. — Alija Kapetanović v. r.

Avdo Salković, arambaša.

† Todor Sagovnović, arambaša.

Der k. k. Kaimakam
Muhamed beg.

Mujaga Arslanagić, mudir.

Konstant. Hoppe
als Referent.

Katastralna općína
Катастрална општина **Dol. Butmir.** Gruntovni izvadak – Грунтовни извадак

A. Posjedovnica. — A. Посједовница.

Broj gruntovnog uloška — Број грунтовног улошка: 95.

Tekući broj Текући број	Katastral. broj čest. Катастрални број честица	Oznaka nekretnina Ознака некретнина	Pravna narav Правна нарав	Površina / Површина dunuma / дунума	□ metara / □ метара	Opaska Опаска
		I.				
		Kmetovsko selište				*Vide A*
		Boljak kbr. 95.				*upisi 1*
1	1075	kućište sa dvorištem	mirie	1	180	
2	1023/1	šuma kod Brda	mirie	10	700	
3	1023/6	šikara kod Brda	mirie	1	550	
4	1059	šuma »kod Podkućnice«	mirie	5	760	
5	1060	livada »kod Podkućnice«	mirie	1	430	
6	1061	oranica »Podkućnica«	mirie	10	820	
7	1063	bašča (šljivik) kod kuće	mirie	1	160	
8	1069	šikara »Gajić«	mirie	—	500	
9	1070	šikara »Gajić«	mirie	—	330	
10	1071	šuma »Gajić«	mirie	3	230	
11	1072	oranica »Brdo«	mirie	39	900	
12	1074	bašča (vrt)	mirie	—	300	
13	1076	pašnjak »Ulica«	mirie	—	750	
14	1077	šikara »Brdo«	mirie	14	820	
15	1078	šikara »kod Brda«	mirie	1	250	
16	*1562/1*	*oranica »Velika njiva«*	mirie	*27*	*305*	*Vide A upisi 3*
17	*1562/2*	*šikara kod Velike njive*	mirie	—	*160*	»
18	*1563*	*pašnjak kod Velike njive*	mirie	*2*	*540*	»
19	*1564*	*oranica »Velika njiva«*	mirie	*4*	*600*	»
20	*1126*	*livada »Krčevina«*	mirie	*6*	*200*	»
21	*1194/2*	*oranica »Krevat«*	mirie	*1*	*280*	»
22	*1197*	*oranica »Dol«*	mirie	*33*	*920*	*Vide A upisi 3*
23	*1198*	*oranica »Dol«*	mirie	*12*	*520*	»
24	*1199*	*livada »Krč«*	mirie	*11*	*375*	»
25	*1566*	*oranica »Tuk«*	mirie	*13*	*280*	»

A

Tekući broj Текући број	Upisi — Уписи	Opaska Опаска
1.	Pr. 26. Marta 1891 broj 5079 gr. Na temelju očitovanja kod kot. ureda u Sarajevu od 2./4. 1890 briše se ubilježba kmetovskog odnošaja pod oznakom »kmetovsko selište« Boljak na nekretninama u A I. upisanim nazočnog uložka.	
2.	Prim. dne 30./I. 1897 broj 3235 gr. Na temelju odluke ddo Sarajevo 14/I. 1897 broj 515 pripisuje se u A I. čestice broj 1126, 1194/2, 1197, 1198, 1199, 1566 otpisane iz A I. gr. ul. broj 98.	
3.	Prim. 18./11. 1897 broj 36.094 gr. Na temelju kupoprodajnog ugovora ddo Sarajevo 18./11. 1896 otpisuje se iz A I. čestice kat. broj 1562/1, 1562/2, 1563, 1564, 1126, 1194/2, 1197, 1198, 1199 i 1566 i pripisuju u A I. novog gr. ul. broj 339.	

B. Vlastovnica. — Б. Властовница.

Broj gruntovnog uloška — Број грунтовног улошка: 95.

Tekući broj Текући број	Upisi — Уписи	Opaska Опаска
1.	Povodom sastavljanja gruntovnice godine 1889 uknjižena je kao vlastnica u A I. označenih nekretnina: Fatima rodj. Dženetić udova iza Abdulah eff. Uzunića iz Sarajeva.	*Vide 2 prenos vlastničtva*
2	Pr. 16. Juna 1895 br. 13 872 gr. Na temelju kupoprodajnog ugovora ddo Sarajevo 15./6. 1895 uknjižuje se pravo vlastničtva na nekretnine u A I. u korist: Dra Bertholda Krase, odvj. iz Sarajeva.	*Vide 3 prenos vlastničtva*
3.	Prim. dne 18./11. 1897 br. 36.095 gr. Na temelju kupoprodajnog ugovora ddo Sara jevo 18./11. 1897 br. uknjižuje se pravo vlastničtva na nekretnine u A I. u korist: Pere Todorovića pok. Sime, kotar. predstojnika u Travniku.	*Vide 4 prenos vlastničtva*
4.	Pr. 9. Decembra 1897 br. 38.472. gr. Na temelju kupoprodajnog ugovora ddo Sarajevo 9./12. 1897 uknjižuje se pravo vlastničtva na nekretnine u A I. u korist: Franza Aloisa Vlčeka, sina Josefova, iz Sarajeva.	Vide 5
5.	Prim 17./4. 1901 br. 12.897 gr. Na temel,u odluke kot. ureda kao suda u Sarajevu od 22./4. 1900 br. 12.897 gr. ubilježuje se stvarni zatvor zabranom prodaje i opterećenja nekretnina u A I. za pokriće tražbine F. Petkovića-Kovać i drug u iznosu od K 178·79.	

C. Teretovnica. — Ц. Теретовница.

Broj gruntovnog uloška — Број грунтовног улошка: 95.

Tekući broj Текући број	Upisi - Уписи	Iznos Износ for. фор.	Iznos Износ nč. нч.	Opaska Опаска
	Prim. 9./12. 1897 broj 38472 gr. »*Glavni uložak.*« Na temelju založnog ugovora ddo Sarajevo 9./12. 1897 uknjižuje se pravo zalóga na nekretnine u A I. za tražbinu od četiri hiljade tri for. a. vr. sa 6% kamata od 9./12. 1897 u korist:	4300 to je 8600		
1.	Pere Todorovića kot. predstojnika z Travnika; zatim			
2.	ubilježuje se zajednički zalog uknjižen u gr. ul. br. 98 iste kat. opć. kao uzgrednom pod tek brojem 2 teretovnice.			
	Prim. dne 20./5. 1898 br. 15.601 gr. »*Glavni uložak.*« Na temelju odpravka platežnog naloga kot. ureda kao suda ddo Sarajevo 25.4. 1898 broj 12.479 gr. uknjižuje se pravo zaloga na nekretnine u A I. za tražbinu od sto dvadeseti šest for. 65 x. avr. sa 6% kamata od dana 12./I 1898 i 11 for. 45 x. parb. troška u korist:	126 to 253	65 je 30	
3.	Trgovačke tvrdke Szalatnay i Kröschel iz Praga; zatim			
4.	ubilježuje se zajednički zalog uknjižen u gr. ul. broj. 98 kao uzgrednom pod tek br. 3 teretovnice.			

Bezirksamt als Grundbuchsbehörde Sarajevo,
Kotarski ured kao gruntovna oblast, (datum).

Gruntovničar:

....

REJSTŘÍK.

(Větší čísla značí stránky, menší čísla poznámky.)

OBSAH.

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze, knihtiskaře České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

